

ΜΙΓΚΕΛ ΝΤΕ ΘΕΡΒΑΝΤΕΣ ΣΑΑΒΕΔΡΑ

Ο γενναιόδωρος ερωτευμένος



Εισαγωγή, μετάφραση και σχόλια
Μόσχος Μορφακίδης-Φυλακτός



Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas

ΜΙΓΚΕΛ ΝΤΕ ΘΕΡΒΑΝΤΕΣ ΣΑΑΒΕΔΡΑ

Ο γενναιόδωρος ερωτευμένος

ΜΙΓΚΕΛ ΝΤΕ ΘΕΡΒΑΝΤΕΣ ΣΑΑΒΕΔΡΑ

Ο γενναιόδωρος ερωτευμένος

Εισαγωγή, μετάφραση και σχόλια
Μόσχος Μορφακίδης-Φυλακτός

Granada 2017

CENTRO DE ESTUDIOS BIZANTINOS
NEOGRIEGOS Y CHIPRIOTAS

Biblioteca Española

Director

Andrés Pociña Pérez

Comité científico

Minerva Alganza Roldán, Aurora López López,
M^a Isabel Montoya Ramírez, José Antonio Moreno Jurado

DATOS DE PUBLICACIÓN

Miguel de Cervantes Saavedra: *El amante liberal*

Traducción, introducción y notas: Moschos Morfakidis Filactós

pp. 106

1. Narrativa 2. Literatura española del Siglo de Oro

© CENTRO DE ESTUDIOS BIZANTINOS, NEOGRIEGOS Y CHIPRIOTAS
C/Gran Vía, 9-2º. 18001 Granada. Telf. y Fax: +958 22 08 74

© De la traducción: Moschos Morfakidis Filactós

Primera edición: 2017

ISBN: 978-84-95905-81-9

Depósito legal: GR 1678-2017

Maquetación y diseño de portada: Jorge Lemus Pérez

Reservados todos los derechos. Queda prohibida la reproducción total o parcial de la presente obra sin la perceptiva autorización.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	11
Ο γενναιόδωρος ερωτευμένος	33
Σχόλια	93
Βιβλιογραφία	99

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το λογοτεχνικό πλαίσιο του έργου

Το 1613, οκτώ χρόνια μετά την έκδοση του *Δον Κιχώτη* (1605), ο Θερβάντες σε μια προσπάθεια να εμπεδώσει τη θέση του στο χώρο της λογοτεχνίας, αλλά και την κοινωνική αποδοχή που άρχισε να αποκτά με το συγκεκριμένο έργο, εκδίδει μία συλλογή 12 πεζογραφήμάτων. Στον αρχικό τίτλο της συλλογής, *Novelas ejemplares* (Υποδειγματικές νουβέλες), προστέθηκε αργότερα η φράση *de honestísimo entretenimiento* (ηθικότατης ψυχαγωγίας)¹ που καθιστούσε σαφή τον ηθικοδιδασκτικό και ψυχαφελή της χαρακτηριστήρα, και την ευθυγράμμιση της με τα επικρατούντα ήθη και ηθική προς αποφυγή δυσάρεστων περιπετειών με τη λογοκρισία (Castro, 1948: 319-332).

Πρόκειται για το πρώτο δείγμα γραφής σύντομου ισπανικού πεζογραφήματος για το οποίο χρησιμοποιείται ο όρος «νουβέλα», με την ιταλική του έννοια, για να διαχωριστεί από το εκτενέστερο “*romanzo*”². Μέχρι τότε, κυκλοφορούσαν μόνο μεταφράσεις ιταλικών και γαλλικών έργων, κυρίως του Βοκάκιου, του Matteo Bandello και του Giraldi Cintio, με έντονο ερωτικό χαρακτήρα και με περιγραφές καταστάσεων που δεν συμβάδιζαν με την αυστηρή ηθική της Ισπανίας της εποχής. Συνεπώς, ο περίεργος αυτός τίτλος ανταποκρίνεται στην πρόθεση του Θερβάντες να καθιερώσει τον όρο *νουβέλα* στην ισπανική λογοτεχνία, με έργα πρωτότυπα και διαμετρικά αντίθετα από τα εισαγόμενα από την Ιταλία που,

¹ Σχετικά με την εν λόγω συλλογή βλ. Riley, 1981: 69-85 και Díez Taboada, 1979-1980: 87-105.

² Η ιταλικής προέλευσης λέξη “*novella*” είχε ως τότε στην Ισπανία τις έννοιες «ψέμα», «σκώμμα», καθώς επίσης και «συμβάν», «γεγονός». Με την έννοια του αφηγηματικού λογοτεχνήματος μπορούσε να εκληφθεί επίσης ως παραμύθι, αν και γι’ αυτό οι Ισπανοί προτιμούσαν τον όρο *cuento* από τον ιταλικό “*novella*”. Βλ. σχετικά Pabst: 1972.

εξ αρχής, αντιμετώπισαν την δυσαρέσκεια της συντηρητικής και θρησκόληπτης ισπανικής κοινωνίας της εποχής του. Ο τίτλος απασχόλησε την κοινή γνώμη, αλλά και την λογοτεχνική κριτική, από την έκδοση της συλλογής μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν ο γνωστός συγγραφέας και φιλόσοφος, Miguel de Unamuno, έθεσε το θέμα σε καθαρά λογοτεχνική και αισθητική βάση, αφήνοντας κατά μέρος την ηθική του πλευρά και εξάironτας το γεγονός ότι τα δώδεκα αυτά πεζογραφήματα εκπροσωπούν διαφορετικά είδη της αφήγησης του φανταστικού: ιστορίες αγάπης της ελληνιστικής παράδοσης, πικαρικές, ερωτικές, γάμου, ακόμη και φιλοσοφικού χαρακτήρα (Zahareas, 2001).

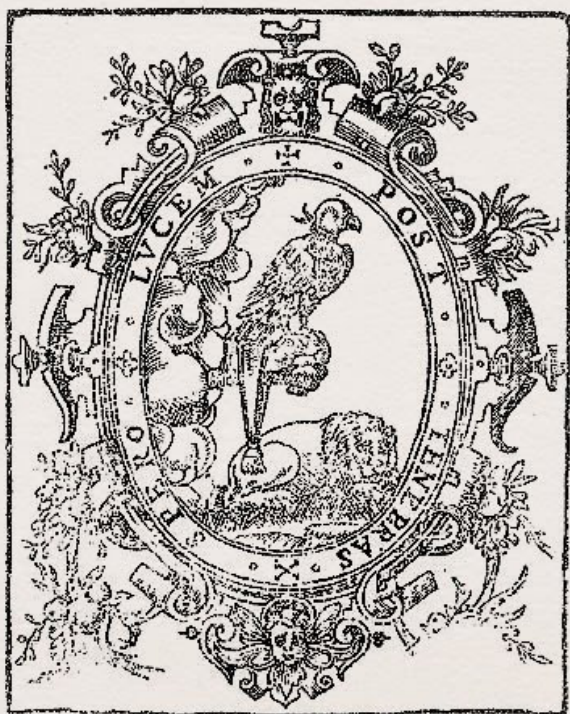
Η συλλογή, που θεωρείται το σημαντικότερο, μετά τον *Δον Κιχώτη*, έργο του Θερβάντες, είναι διαμετρικά αντίθετη από την μέχρι τότε γνωστή λογοτεχνία ψυχαγωγίας. Διαφέρει διαμετρικά από τα εκτενέστατα ιπποτικά μυθιστορήματα, τα οποία διαδραματίζονταν σε παμπάλαιους χρόνους και με ήρωες που κινούνταν μεταξύ της ιστορίας, της μυθολογίας και του θρύλου, διότι έχει ως άξονα επίκαιρα θέματα βγαλμένα από την πραγματική ζωή. Δέχτηκε, βέβαια, σημαντικές επιρροές από τη σύντομη ιταλική νουβέλα (Alarcos, 1950), όμως είναι εμπλουτισμένη με πλήθος περιπετειών και επεισοδίων βασισμένων σε θέματα ρεαλιστικά και οικεία στους αναγνώστες, και κυρίως με διαλόγους που δίνουν ζωντάνια στην αφήγηση. Η κριτική διέκρινε σ' αυτήν μια ομάδα διηγημάτων όπου επικρατεί η φαντασία και οι πολύπλοκες καταστάσεις με τάση προς την εξιδανίκευση, και μία δεύτερη όπου τα διηγήματα είναι πολύ πιο ρεαλιστικά και βασίζονται σε ισπανικά θέματα (Riley, 1962· Laspéras, 1987a & 1987b· González de Amezúa, 2001· Bianchi, 1986).

Στη δεύτερη, κατά σειρά, νουβέλα της συλλογής, που φέρει τον τίτλο *El amante liberal*, η κριτική επεσήμανε την επίδραση του ελληνιστικού μυθιστορήματος στην πλοκή, και συγκεκριμένα του Αχιλλέα Τάτιου (*Τα κατά Λευκίππην και Κλειτοφώντα*), κατατάσσοντάς την στο κακώς ονομαζόμενο «βυζαντινό μυθιστόρημα», που αναπτύχθηκε τον Χρυσό αιώνα της ισπανικής

NOVELAS
E X E M P L A R E S
D E M I G U E L D E
Cervantes Saavedra.

DIRIGIDO, A DON PEDRO FERNAN-
dez de Castro, Conde de Lemos, de Andrade, y de Villalva,
Marques de Sarria, Gentilhombre de la Camara de su
Majestad, Virrey, Governador, y Capitan General
del Reyno de Napoles, Comendador de la En-
comienda de la Zarza de la Orden
de Alcantara.

Año



1613.

Có privilegio de Castilla, y de los Reynos de la Corona de Aragón.
EN MADRID, Por Iuan de la Cuesta.

Vendese en casa de Fráncisco de Robles, librero del Rey nro Señor.

λογοτεχνίας (Zimic 1989· García del Campo, 1990· Córdoba 2008). Πρόκειται για τη λογοτεχνική τάση που αναπτύχθηκε στην ισπανική πεζογραφία κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα. Χαρακτηρίζεται από την υιοθέτηση των χαρακτηριστικών του μυθιστορήματος της ελληνιστικής περιόδου και ιδιαίτερα του Ηλιόδωρου (*Αιθιοπικά ή τα περί Θεαγένην και Χαρίκλειαν*), συγγραφέα του 3^{ου}/4^{ου} αιώνα μ.Χ., ο οποίος λανθασμένα τοποθετήθηκε στη βυζαντινή περίοδο³. Η συγκεκριμένη θέση στηρίζεται στο γεγονός ότι το έργο ως προς την αφηγηματική τεχνική, ακολουθώντας την ελληνιστική παράδοση, αρχίζει *in media res* και έχει αίσιο τέλος (Riley, 1992). Η θεματική του έχει ως άξονα την αγάπη δύο νέων που χωρίζει η τύχη και τις περιπέτειές τους μέχρι να επανενωθούν. Πρόκειται για έναν έρωτα που, σύμφωνα με τη νεοπλατωνική παράδοση, επιβάλλεται να είναι αγνός, ασπίλωτος, παρθενικός και να αποτελεί πρότυπο ηθικής σε αντίθεση με τους ανήθικους έρωτες που βρίθουν στα ιπποτικά μυθιστορήματα. Η αγνότητα αυτή του έρωτα τονίζεται ακόμη περισσότερο από την εμφάνιση ανήθικων και έκφυλων προσώπων των οποίων οι σεξουαλικές ορέξεις θέτουν σε κίνδυνο την αγάπη των δύο νέων. Μεγάλο μέρος της πλοκής αποτελεί η περιπλάνηση στη θάλασσα, όπου φουρτούνες, ναυάγια και ξαφνικές αλλαγές της τύχης προκαλούν τον βίαιο χωρισμό ή την επανένωση των πρωταγωνιστών. Εμφανίζονται επίσης διασταυρούμενοι έρωτες, για να περιπλέξουν ακόμη περισσότερο το σκηνικό και μεσολαβητές, για να διευκολύνουν τη λύση του προβλήματος. Σημαντικά στοιχεία αποτελούν και τα βασισμένα στο ψέμα και στην απάτη τεχνάσματα, που χρησιμοποιούν οι δύο ερωτευμένοι, για να πετύχουν τον σκοπό τους (González Rovira, 1996: 93-154).

³ Τα κατά Λευκίππην και Κλειτοφώντα ήταν γνωστό από τις λατινικές μεταφράσεις που κυκλοφόρησαν από το 1551. Τα Αιθιοπικά του Ηλιόδωρου πρωτοδημοσιεύτηκαν σε ισπανική μετάφραση στην Αμβέρσα το 1554, ενώ η δεύτερη του 1587 είναι αυτή που γνώρισε γνώρισε μεγαλύτερη επιτυχία με τρεις επανεκδόσεις τον 17^ο αιώνα. Ο Θερβάντες φαίνεται ότι γνώρισε τα Αιθιοπικά ενώ έγραφε τον Δον Κιχώτη από τη μετάφραση του 1587 (Carilla, 1968: 157-163)

Είναι εμφανές ότι η νουβέλα, Ο γενναϊόδωρος ερωτευμένος, περιέχει όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά και, συνεπώς, σωστά θεωρήθηκε ότι εντάσσεται στο λογοτεχνικό είδος του ισπανικού «βυζαντινού» μυθιστορήματος. Σε μια προσεκτικότερη όμως ανάλυση, εντοπίζονται πρωτότυπα στοιχεία που συχνά τη διαφοροποιούν από το ελληνιστικό μυθιστόρημα, όπως: ο ανθρωπισμός και οι αξίες της Αναγέννησης· η εικόνα της γυναίκας που παύει να είναι το έπαθλο των ανδραγαθιών του ήρωα και αποφασίζει η ίδια για την τύχη της· ο χωροχρόνος που ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα της εποχής του Θερβάντες· η απουσία της παραδοξολογίας (προφητείες, προαισθήσεις κ.λπ.)· η ελάχιστη παρουσία παρεκβάσεων και εμβόλιμων αφηγήσεων· η απουσία της αναγνώρισης των πρωταγωνιστών μετά τον πολύχρονο ακούσιο χωρισμό.

Ιδιαίτερα, όμως, προκαλεί την προσοχή το γεγονός ότι η νουβέλα του Θερβάντες παρουσιάζει μια σειρά από ομοιότητες σε σχέση με ένα από τα γνωστότερα βυζαντινά μυθιστορήματα της εποχής των Κομνηνών: το *Τα κατά Ροδάνθην και Δοσικλέα* του Θεόδωρου Πρόδρομου (12^{ος} αι.):

α) Στον Πρόδρομο, η Ροδάνθη είναι λογοδοσμένη με άλλον και ο Δοσικλής την απαγάγει. Στη νουβέλα του Θερβάντες ο έρωτας του Ριχάρδου αρχικά δεν βρίσκει ανταπόκριση από τη Λεονίσα μέχρι αρκετά αναπτυγμένο το έργο. Όμως, και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει ένα ερωτικό τρίγωνο, όπου ο ερωτευμένος νέος αποσπά την κόρη από κάποιον άλλον με τον οποίο είχε ήδη δεσμό.

β) Η αφήγηση των προηγούμενων γεγονότων γίνεται μέσω διαλόγων που αναπτύσσονται μεταξύ των πρωταγωνιστών των ιστοριών.

γ) Τα δύο ζευγάρια αιχμαλωτίζονται από πειρατές και ζουν μια σειρά περιπετειών στον θαλάσσιο χώρο.

δ) Η εντυπωσιακή ομορφιά των δύο κοριτσιών εντυπωσιάζει τους πειρατές και προκαλεί έντονες σεξουαλικές επιθυμίες, πάθη και ανταγωνισμούς που περιπλέκουν το δράμα.

ε) Οι αιχμάλωτοι νέοι των δύο ζευγαριών φορτώνονται σε διαφορετικά πλοία. Στη συνέχεια, τα πλοία των νεανίδων βυθίζονται σε τρικυμίες, όμως οι ίδιες σώζονται, αλλά καταλήγουν σκλάβες στην Κύπρο.

στ) Θριαμβευτική επιστροφή των ζευγαριών στις πατρίδες τους (Τράπανι Σικελίας και Άβυδος Καλλίπολης). Ακολουθεί περιγραφή των περιπετειών, συγκατάθεση των γονέων τους, για να οδηγηθούν σε γάμο, εορτασμοί του γεγονότος από όλη την πόλη.

Οι ομοιότητες δεν είναι λίγες και αναπόφευκτα μας οδηγούν στη σκέψη ότι, περισσότερο από σύμπτωση, είναι αρκετές οι πιθανότητες ο Θερβάντες να γνώριζε το έργο του Πρόδρομου και να δανείστηκε στοιχεία από τη θεματική του. Βέβαια, το ερώτημα που προκύπτει είναι, πώς ένας ισπανός συγγραφέας της Αναγέννησης θα μπορούσε να έχει πρόσβαση στο κείμενο του βυζαντινού μυθιστοριογράφου, ποιητή και φιλόλογου. Είχε στη διάθεσή του κάποια μετάφραση στα λατινικά, δεδομένου ότι ήδη από τον 16^ο αιώνα στη Δύση το ενδιαφέρον για την ελληνική γραμματεία δεν περιορίζεται στην κλασική και ελληνιστική περίοδο, αλλά αρχίζει να στρέφεται, έστω και δειλά, σε έργα βυζαντινών συγγραφέων, ανάμεσα στους οποίους συγκαταλέγεται και ο Πρόδρομος;

Η παλαιότερη γνωστή έκδοση μετάφρασης στα λατινικά του *Τα κατά Ροδάνθην και Δοσικλέα*, είναι του 1625⁴, δηλαδή 12 χρόνια μετά τη δημοσίευση του *Ο γενναιόδωρος ερωτευμένος*. Συνεπώς, το ερώτημα παραμένει: είναι δυνατόν ο Θερβάντες να είχε πρόσβαση στο κείμενο του Θ. Πρόδρομου από άλλες οδούς; Μπορεί να υπήρξε άλλη μετάφραση του έργου που αγνοούμε σήμερα⁵; Μπορεί να είχε πρόσβαση σε κάποιο από τα χειρόγραφα που έφτασαν

⁴ *Theodori Prodromi philosophi Rhodantes et Dosiclis Amorum libri IX. Graece et Latine*, interprete Gil[berto] Gaulmino Molinensi, Parisiis, 1625.

⁵ Δεν πρέπει να αγνοηθεί το γεγονός ότι απώλειες μεταφράσεων έργων του ελληνιστικού μυθιστορήματος έχουμε ακόμη και στην περίπτωση των *Αιθιοπικών* του Ηλιόδωρου, που υπήρξε ένα από τα πλέον διαβασμένα μυθιστορήματα στην Ισπανία, αλλά και στη Δύση γενικότερα. Βλ. σχετικά González Rovira, 1996: 19-23.

στη Δύση, και ιδιαίτερα στην Ιταλία, που υπήρξε η βάση του για ένα σημαντικό χρονικό διάστημα (1569-1580) και να γνώρισε το περιεχόμενό του με τη βοήθεια κάποιου ελληνομαθούς από το περιβάλλον του; Αν και με τα σημερινά δεδομένα, δεν είναι δυνατόν να δοθεί απάντηση στα ερωτήματα αυτά, δεν πρέπει να αγνοηθεί το γεγονός ότι από τα τέσσερα σωζόμενα σήμερα χειρόγραφα του έργου, δύο (του 13^{ου} και 15^{ου} αι.) βρίσκονται στη βιβλιοθήκη του Βατικανού και ένα (του 16^{ου} αι.) στη Λαυρεντιανή της Φλωρεντίας. Επιπλέον, κείμενα βυζαντινών ερωτικών μυθιστορημάτων της ίδιας περιόδου, που ακολουθούν τα πρότυπα του ελληνιστικού μυθιστορήματος, όπως το *Υσμίνη και Υσμινίας* του Ευστάθιου Μακρεμβολίτη προκάλεσαν το ενδιαφέρον και μεταφράστηκαν στη Δύση ήδη από τον 16^ο αιώνα (Jouanno, 2014: 203-206).

Παράλληλα, η εκτενής χρήση των διαλόγων καλύπτει ένα σημαντικό μέρος του έργου και προδίδει την καταπιεσμένη τάση του Θερβάντες προς το θέατρο. Συγκεκριμένα, το έντονα δραματοποιημένο πρώτο μισό του κειμένου, δείχνει να κινείται περισσότερο στο χώρο του θεάτρου παρά σε κάποιου είδους αφήγηση.

Ο έντονος δραματικός χαρακτήρας των διαλόγων, οι οποίοι συχνά είναι αυτοβιογραφικές διηγήσεις που αλληλοσυμπληρώνονται, των έργων της συλλογής έκανε δυνατή την προσαρμογή ορισμένων στο θέατρο ήδη από την εποχή του Θερβάντες και ακόμη περισσότερο από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα (Vaioroulos, 2010· Colorado 1895). Είναι χαρακτηριστικό όμως ότι τα αριστοτελικής δομής ηθικοπλαστικά του έργα, αν και υψηλής λογοτεχνικής στάθμης, δεν μπόρεσαν να ανταγωνιστούν το καινοτόμο θέατρο του Λόπε ντε Βέγκα, που κατέκτησε εύκολα το κοινό της εποχής του (Menéndez Pidal, 1940· Zimic 1992· Rey 1999).

Η επιλογή του θέματος

Κύρια αιτία της συγγραφής του έργου θεωρήθηκε, από την κριτική, η εμμονή του Θερβάντες να χρησιμοποιεί το αυτοβιογραφικό επεισόδιο της πεντάχρονης αιχμαλωσίας του στο Αλγέρι (1575-1580) από τους βερβερίνους κουρσάρους (Garcés, 2002),

όπως φαίνεται εξάλλου και σε τέσσερις θεατρικές του κωμωδίες, *Los tratos de Argel* (Οι συμφορές στο Αλγέρι), *Los baños de Argel* (Τα χαμάμ στο Αλγέρι), *El gallardo español* (Ο ισπανός ιππότης) και *La gran sultana* (Η μεγάλη σουλτάνα), στις οποίες πραγματεύεται το ίδιο θέμα⁶.

Βέβαια ο τίτλος *Ο γενναιόδωρος ερωτευμένος* φαινομενικά δείχνει άλλες προτεραιότητες και μια βιαστική ανάγνωση του έργου μπορεί να οδηγήσει στη σκέψη πως απώτερος σκοπός του συγγραφέα είναι να δείξει ότι ο πρωταγωνιστής φτάνει στην «ψυχική ελευθερία και απελευθέρωση» μόνον όταν συνειδητοποιεί το δικαίωμα της ελεύθερης σκέψης και δράσης του «άλλου» (δηλ. της αγαπημένης). Η διδαχή λοιπόν συνίσταται στο ότι η αυτοθυσία είναι ο τρόπος με τον οποίο μπορεί κανείς να φτάσει στη γενναιοδωρία/μεγαθυμία, που απαιτεί η ιδανική μορφή της αγάπης. Το θέμα όμως είναι πολύπλοκότερο, γιατί η λεπτή ειρωνεία του Θερβάντες δείχνει ότι μπορεί κάποιος να είναι γενναιόδωρος/μεγάθυμος προσφέροντας αυτά που στην ουσία δεν έχει (δηλ. την αγαπημένη).

Τονίζεται επίσης το στοιχείο του έρωτα χωρίς ανταπόκριση, που μπορεί να οδηγήσει σε απόλυτη ψυχική αιχμαλωσία και καταρράκωση, γεγονός που κάνει τον συγγραφέα να χρησιμοποιήσει την τεχνική της σύγκρισης με κάποιο άλλο οδυνηρό γεγονός, ικανό να αγγίξει την ευαισθησία του αναγνώστη. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η απώλεια της Κύπρου για τον χριστιανικό κόσμο παραλληλίζεται με την προσωπική δυστυχία του ερωτευμένου πρωταγωνιστή, που συγκρίνει τα ερείπια των τειχών της Λευκωσίας με το ανθρώπινο ερείπιο που είναι ο ίδιος.

Ορισμένες περιγραφές και τρόποι θεώρησης της Ανατολής, οδήγησαν στην ανυπόστατη υπόθεση ότι ο Θερβάντες, κινούμενος από έναν πρώιμο Οριενταλισμό, επιδιώκει μια νέα προσέγγιση των σχεδόν δαιμονοποιημένων στη Δύση Τούρκων (Clamuro, 1994). Και πράγματι γίνεται αισθητή η πρόθεση του εντυπωσιασμού με

⁶ Meragalli, 1972. Για το θέμα της αιχμαλωσίας από τους βερβερίνους πειρατές στο έργο του Θερβάντες βλ. επίσης García Lorenzo, 1993.

περιγραφές εξωτικών τελετουργιών, ενδυμασιών, ηθογραφικών στοιχείων, εθιμοτυπίας κ.λπ. με αποκορύφωμα την περιγραφή της τελετής της εισόδου του νέου πασά στην πόλη της Λευκωσίας.

Η πλούσια και με εντυπωσιακή κίνηση ιστορία του έργου, που ανταποκρίνεται στη γνωστή έννοια του παράδοξου πιστευτού (Febres, 1981· Díaz Mígozo, 1987), συνδυάζει διάφορα στοιχεία που εξηγούν την επιτυχία που είχε στην εποχή της δημοσίευσής του:

- α) η αυτοθυσία ως κύριο χαρακτηριστικό του έρωτα,
- β) η αντιπαράθεση του χριστιανικού και του μουσουλμανικού κόσμου,
- γ) η αιχμαλωσία και η δουλεία ως κύριο χαρακτηριστικό της σύγκρουσης των δύο κόσμων,
- δ) η θέση της γυναίκας στις κοινωνίες της Δύσης και της Ανατολής,
- ε) η πληροφόρηση για την κρατική οργάνωση και την κοινωνική δομή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Το ιστορικό πλαίσιο

Ο χωροχρόνος αποκτά εξαιρετική σημασία στην ιστορία της νουβέλας, διότι διαδραματίζεται σε περίοδο σύγχρονη του Θερβάντες και στο γεωγραφικό τρίγωνο Σικελία, Αλγέρι, Κύπρος. Στη συγκεκριμένη περίοδο ξεχωρίζουν διάφορα νέα στοιχεία, όπως η έννοια του όρου “Turquería” (Τουρκιά), που χρησιμοποιείται, για να καλύψει όλο τον μουσουλμανικό κόσμο της Μεσογείου (Cardailiac et alii, 1980: 13-29). Οι λεπτομερείς περιγραφές του, αν και προσβλέπουν στον εντυπωσιασμό, αντιστοιχούν στην πραγματικότητα και δεν εισέρχονται στον κόσμο του φανταστικού. Συνεπώς, ο χώρος της αιχμαλωσίας των πρωταγωνιστών δεν ανταποκρίνεται στην αφηρημένη έννοια «ξενιτιά - τα ξένα», όπως στο ελληνιστικό μυθιστόρημα, αλλά αποτελεί βασικό ιστορικο-γεωγραφικό σταθμό για την περίοδο της συγγραφής του έργου, που διαδραματίζεται τα αμέσως επόμενα χρόνια της ναυμαχίας της Ναυπάκτου (1571).

Την περίοδο αυτή, αν και καταλαγιάζει ο φόβος του άμεσου τουρκικού επεκτατισμού προς τη Δύση και πολλαπλοί τύποι ανθρώπων, φυλών, θρησκειών και ηθών συνυπάρχουν, με δυσκολία, στο γεωγραφικό χώρο της Μεσογείου, το κλίμα συνύπαρξης επιβαρύνεται σημαντικά από τη δράση των οθωμανών κουρσάρων (Jennings, 1993: 345-383). Το νέο σκηνικό, θα ταλαιπωρεί επί αιώνες τους χριστιανικούς πληθυσμούς της Μεσογείου, και κυρίως της Ιβηρικής και της Ιταλικής Χερσονήσου, το νότιο μέρος της οποίας αποτελεί μέρος της ισπανικής Αυτοκρατορίας.

Δραματικότερη όμως μορφή αποκτά η περίπτωση της Κύπρου ως χριστιανικής γης, που έπεσε πρόσφατα στα χέρια του αλλόπιστου. Για τον λόγο αυτό, ο γεωγραφικός χώρος του νησιού δεν περιορίζεται στο ρόλο ενός απλού εξωτικού σκηνικού· στη νέα εθνοτική, θρησκευτική και πολιτισμική του ταυτότητα, η ιδεολογική σύγκρουση μεταξύ Χριστιανισμού και Ισλαμισμού αποκτά ιδιαίτερα δραματικό χαρακτήρα. Για έναν Ισπανό, όπως ο Θερβάντες, που πολέμησε, για να το αποτρέψει, ο τόπος αυτός, αν και δεν τον γνώρισε ποτέ, φέρνει στη ψυχή του συναισθήματα βαθιάς θλίψης και μελαγχολίας, που προσπαθεί να μεταδώσει στον αναγνώστη σε διάφορα σημεία του έργου. Το ότι η Κύπρος εντάσσεται πλέον στον κόσμο των Τούρκων και θεωρείται χαμένη υπόθεση, το θέτει ήδη στο κεφ. 39 του πρώτου μέρους του *Δον Κιχώτη*, στο οποίο ο ισπανός στρατιώτης, που διηγείται την αιχμαλωσία του, λέει: *...Αφού έφτασα στη Φλάνδρα, ήρθαν ειδήσεις για τη συμμαχία που η Αγιότητά του, ο αείμνηστος πάπας Πίος Ε', σύναψε με τη Βενετία και την Ισπανία, ενάντια στον κοινό εχθρό, που είναι ο Τούρκος, ο οποίος εκείνον ακριβώς τον καιρό κέρδισε με το στόλο του το φημισμένο νησί της Κύπρου, που βρίσκονταν υπό την κυριαρχία των Βενετών, και που ήταν απώλεια οικτρή και θλιβερή...*

Σε γενικές γραμμές, λοιπόν, το όλο θέμα αντικατοπτρίζει την άμεση συνάρτηση της προσωπικής ζωής του συγγραφέα με το δράμα της σύγκρουσης των δύο κόσμων, που μετέβαλε τη Μεσόγειο σε απέραντο πεδίο μάχης (Flores, 1983). Την περίοδο αυτή, ο Θερβάντες βρίσκεται στη Σικελία, που είναι ισπανική κτήση, και

μόλις έχει καταταγεί στον στρατό με την πρόθεση να κάνει στρατιωτική σταδιοδρομία. Η αποτυχημένη ναυτική εκστρατεία για τη διάσωση της Κύπρου, στην οποία ο ίδιος έλαβε μέρος, η είδηση του ολοκαυτώματος της Λευκωσίας και της Αμμοχώστου, και η συνειδητοποίηση του μεγέθους του τουρκικού κινδύνου, οδήγησε, ως γνωστόν, στο σχηματισμό της Ιεράς Συμμαχίας και στη γνωστή ναυμαχία της Ναυπάκτου το 1571, όπου τραυματίστηκε στο αριστερό του χέρι, το οποίο αχρηστεύτηκε. Η παρουσία του όμως στις ελληνικές θάλασσες δεν σταμάτησε εδώ, γιατί το 1572 και 1573 συμμετείχε στις ναυτικές επιχειρήσεις του ισπανού ναυάρχου, Ιωάννη του Αυστριακού (Don Juan de Austria), που ήταν και ο επικεφαλής του χριστιανικού στόλου στη Ναυμαχία της Ναυπάκτου. Το ίδιο, και ίσως ακόμη περισσότερο, τον σημάδεψε το γεγονός ότι το 1575, κατευθυνόμενος από τη Νάπολη προς τη Βαρκελώνη, έπεσε αιχμάλωτος στα χέρια βερβερίνων κουρσάρων και πέρασε πέντε χρόνια σε αιχμαλωσία στο Αλγέρι. Η περιπέτεια αυτή θα εμφανιστεί επανειλημμένα στο έργο του, με τρία σταθερά μοτίβα: κουρσάροι και κάτεργα, αιχμαλωσία, πληρωμή λύτρων.

Ως άμεσο θύμα της σύγκρουσης των δύο κόσμων, ο Θερβάντες δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην δυσμενή εικόνα που επικρατούσε για το Ισλάμ, ως θρησκεία επιφανειακή και διακατεχόμενη από ακραίο φαναλισμό. Στους ήρωές του διακρίνεται ένας έντονος μανιχαϊσμός, όπου οι χριστιανοί είναι οι μοναδικοί που μπορούν να κάνουν κτήμα τους τις αξίες του πολιτισμένου κόσμου, ενώ οι μουσουλμάνοι εκπροσωπούν τη βαρβαρότητα που τους αποδίδει η λογοτεχνία της εποχής: αιμοβόροι, ραδιούργοι, υποκριτές, δίχως κώδικα τιμής, άρπαγες, αχόρταγοι και ακόλαστοι.

Τα μοτίβα λοιπόν της αιχμαλωσίας, του έρωτα και της σύγκρουσης των δύο κόσμων χρησιμοποιούνται για μία ακόμη φορά στη νουβέλα *Ο γενναιόδωρος ερωτευμένος*, όπου ένα μεγάλο μέρος της δράσης διαδραματίζεται στο νησί της Κύπρου αμέσως μετά την κατάκτησή του από τους Τούρκους, γεγονός που ο Θερβάντες έζησε τόσο έντονα, ώστε να το αναφέρει σε διάφορα από τα έργα του. Ας μη ξεχνάμε πως ο ίδιος είχε λάβει μέρος στη ναυτική δύναμη

που ξεκίνησε, με καθυστέρηση, για να συνδράμει τους αμυνόμενους χριστιανούς της Κύπρου. Η ίδια η αρχή του έργου, μπροστά στα αιματοβαμένα και μισοκαταστραμμένα τείχη της νεοκατακτηθείσας από τους Τούρκους Λευκωσίας, και τα σχόλια για τη σφαγή και τον εξανδραποδισμό μεγάλου μέρους του πληθυσμού της, μας δείχνουν την πρόθεση και τα συναισθήματα του συγγραφέα, που διατηρούσε έντονη την μνήμη της αποτυχίας της Δύσης να αποτρέψει την απώλεια του νησιού. Το έργο λοιπόν αποσκοπεί, εν μέρει, να συγκινήσει τους αναγνώστες για το γεγονός που συντάραξε τη χριστιανοσύνη και έκανε δυνατή τη σύμπραξη των κύριων ναυτικών δυνάμεων της Μεσογείου (Ισπανία, Βενετία, Βατικανό κ.ά), για να σταματήσουν την τουρκική επεκτατικότητα στη γνωστή Ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571).

Γίνεται όμως εύκολα αντιληπτό ότι το κυρίως πνεύμα που διέπει την ιστορία, και που συναντάται σε μεγάλο μέρος της λογοτεχνικής παραγωγής της εποχής⁷, είναι η σχεδόν απόλυτη απόρριψη της Ανατολής μέσω της αντιπαράθεσης δύο ασύμβατων κόσμων, του χριστιανικού και του τουρκο-μουσουλμανικού, και η ανάλυση των διαφορών που καθιστούν σχεδόν αδύνατη τη συνύπαρξή τους (Fernández-Mogera, 2005: 123-166). Η πραγματική πρόθεση του συγγραφέα είναι, λοιπόν, μέσω των κλασικών μοτίβων του έρωτα και της αιχμαλωσίας, να παρουσιάσει το χάσμα που χωρίζει τη Δύση από την Ανατολή στο χώρο των αξιών. Η ίδια η πρόσληψη του έρωτα και της γυναικείας μορφής ανταποκρίνεται στις αντιλήψεις της Δυτικής Αναγέννησης: α) τη βελτιωμένη θέση της γυναίκας ως άτομο και τη σχετική ελευθερία που αποκτά στο θέμα της επιλογής του συντρόφου (García Puertas, 1962: 75 κ.έ.), μέσα από την νεοπλατωνική σκέψη που επικρατεί σε μεγάλο μέρος της ισπανικής λογοτεχνίας της εποχής (Díaz, 1987)· β) την έννοια της αγνότητας και της παρθενίας, ιδέες που στον χριστιανικό κόσμο βρίσκονται επικεντρωμένες στο

⁷ Για την απεικόνιση της τουρκικής και ισλαμικής απειλής γενικότερα στην ισπανική λογοτεχνία του 16^{ου} και 17^{ου} αι. βλ. Mas, 1967· García Cárcel, 1994: 15-28 και Carrasco Urgoiti: 13-31.

πρόσωπο της Παναγίας (García Elorrio, 1947) και που στη Δύση κατέκλυσαν κυριολεκτικά το χώρο της λατρείας, της τέχνης και της λογοτεχνίας· γ) την ιδέα του θεσμού του γάμου στις σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων, που για πολλούς είναι και ο απώτερος σκοπός του έργου⁸. Η ιστορία θέτει δυναμικά τη σύγκριση της θέσης της γυναίκας στη χριστιανική Δύση και στην ισλαμική Ανατολή, όπου υποβαθμίζεται σε καθαρά σεξουαλικό αντικείμενο και αιτία παθών, που οδηγούν σε όλα τα κακά: απαγωγή, δουλεία, εμπορευματοποίηση του ανθρώπου, μοιχεία, δόλο, απάτη, έγκλημα, και άλλα πολλά... (López Estrada 1992· Abi-Ayad, 1999).

Ο ηθικοδιδασκτικός λοιπόν χαρακτήρας της νουβέλας, τίθεται ως συμβολή του συγγραφέα στην εμπέδωση της συνείδησης του μέσου ισπανού αναγνώστη της εποχής (τέλη του 16^{ου} και αρχές του 17^{ου} αι.) ότι ανήκει σ' έναν κόσμο που υπερέχει έναντι του βάρβαρου και χωρίς μέλλον μουσουλμανικού πολιτισμού (Pabon, 1981)· και ο καλύτερος τρόπος, για να το κατορθώσει, είναι τονίζοντας διαφορές και αναλύοντας προβληματισμούς σε θέματα ταυτότητας: συλλογικής, κρατικής, φυλετικής, θρησκευτικής, του ατόμου, του φύλου, κ.ά. Δεν είναι καθόλου τυχαία, εξάλλου, η έμφαση που δίνει στην μετάνοια των αρνησίθρησκων, και την επιστροφή τους στη σωστή πίστη (King, 1992· Clamuzo, 1994: 196) και που δείχνει την ευαισθησία της χριστιανικής Δύσης στο κύμα εξισλαμισμού που έλαβε χώρα στην Κύπρο αμέσως μετά την τουρκική κατάκτηση του νησιού.

Η βαρβαρότητα του τουρκο-μουσουλμανικού κόσμου, τονίζεται προβάλλοντας την απόλυτη περιφρόνηση των βασικών δικαιωμάτων του ατόμου, και όχι μόνο στην περίπτωση των αλλοπίστων, δηλ. των χριστιανών, με τη σφαγή αμάχων, αρπαγή περιουσίας και αιχμαλωσία. Το όλο σύστημα της οθωμανικής διακυβέρνησης χαρακτηρίζεται ως ένας διαβρωμένος μηχανισμός λειτουργίας του κράτους: όλα τα αξιώματα εξαγοράζονται και πωλούνται,

⁸ Για μια γενικότερη θεώρηση της σκέψης του Θερβάντες για τις ανθρώπινες σχέσεις και, ιδιαίτερα, για τη θέση της γυναίκας βλ. Alban, 1982: 96-157. Για τον γάμο Pabon, 1982, σσ. 47-52 και López Rubio, 2010: 163-175.

φέροντας σε απόγνωση τον ανυπεράσπιστο πληθυσμό, έναντι της αρπακτικής διάθεσης των αξιωματούχων (Mas, 1967). Οι διάλογοι που παρεμβάλλονται στο έργο, μετατρέπονται σε σημαντικό μέσο για την ανάλυση του διεφθαρμένου οθωμανικού πολιτικού συστήματος. Μοναδική εξαίρεση, σ' αυτό το σκηνικό, αποτελεί η απόδοση της δικαιοσύνης, όπου προβάλλεται η μορφή του καδής.

Ο χαρακτήρας του έργου

Όπως και σε άλλες νουβέλες του Θερβάντες, το έργο αρχίζει in media res, με έναν διάλογο που ενημερώνει τον αναγνώστη για τα όσα συνέβησαν μέχρι τότε, ενώ, στη συνέχεια, ο εξωδιηγητικός-ε-τεροδιηγητικός αφηγητής αφηγείται σε γ' πρόσωπο την ιστορία στην οποία ο ίδιος είναι αμέτοχος και δείχνει να μη γνωρίζει περισσότερα πράγματα και καταστάσεις από τα πρόσωπα του έργου (εσωτερική εστίαση της αφήγησης).

Η οπτική γωνία της αφήγησης δίνει μια σκηνική παρουσίαση των προσώπων, όπου οι χαρακτήρες περιγράφονται μέσα από τους διαλόγους των πρωταγωνιστών (έμμεσο τρόπο) ή από τον αφηγητή (άμεσο τρόπο), αν και τα σχόλια και οι προσωπικές του κρίσεις περιορίζονται στο ελάχιστο.

Μετά τον διάλογο του πρώτου μέρους, όπου γίνεται η ενημέρωση του αναγνώστη για τα όσα συνέβησαν μέχρι τότε, ο χρόνος της αφήγησης καλύπτεται από την εξέλιξη των γεγονότων στη χρονική τους διαδοχή. Το έργο διαθέτει ισχυρή οργανική ενότητα που δεν διασπάται με την παρεμβολή επεισοδίων άσχετων με το κυρίως θέμα (Herilecher et alii, 1988). Ελάχιστες είναι οι παρεκβάσεις ή οι εμβόλιμες αφηγήσεις με θέματα άσχετα με την υπόθεση του έργου, που διακόπτουν τη φυσική εξέλιξη της ιστορίας. Μοναδική παρεμβολή είναι η ιστορία της αραβίνας αιχμάλωτης των δύο στιχοπλόκων ιπποτών κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Τύνιδας από τον αυτοκράτορα Κάρολο Ε'. Οι διάλογοι, επίσης, και οι παρεμβάσεις του αφηγητή, που παρουσιάζουν περιγραφές προσώπων, τόπων και αντικειμένων, σχόλια, σκέψεις προσώπων ή προγενέστερα γεγονότα, δεν διακόπτουν τη φυσική ροή της ιστορίας, ενώ αντίθετα ολοκληρώνουν την εικόνα της.

Ο ρυθμός της αφήγησης χαρακτηρίζεται από μία αξιόλογη οικονομία χρόνου, όπου τα γεγονότα δίνονται αφηγηματικά μία μόνο φορά, ενώ ενδιάμεσες καταστάσεις παρουσιάζονται συνοπτικά ή παραλείπονται, όταν δε συμβάλλουν ουσιαστικά στην πλοκή. Μια λεπτή τάση ρητορισμού, που αποδόθηκε σε ελληνιστικές επιρροές (Bakhtine, 1978: 241), οφείλεται κυρίως σε πρακτικούς λόγους, όπως για να δοθεί έμφαση σε συγκεκριμένα γεγονότα με συνώνυμα, αναφορές, επαναλήψεις κ.ά.

Ο τόπος της ιστορίας είναι, στο μεγαλύτερο μέρος της, το νησί της Κύπρου, αν και οι διάλογοι τοποθετούν τα προγενέστερα συμβάντα στο Τράπανι της Σικελίας και στα κοντινά νησιά Φαβιάνα και Παντελλερία, στην Τρίπολη της Λιβύης και στο Αλγέρι. Η ιστορία λήγει με τη σύντομη διήγηση της θαλάσσιας διαδρομής από την Κύπρο προς την Κωνσταντινούπολη αρχικά και στη συνέχεια προς την Κέρκυρα και από εκεί στη Σικελία με τελικό προορισμό το Τράπανι.

Ο λόγος (γλώσσα) του αφηγητή και των προσώπων συμπίπτουν σε γενικές γραμμές και ανταποκρίνονται στην καθημερινή ομιλία της εποχής του Θερβάντες. Η ροή της αφήγησης διεξάγεται με πλήρη ομαλότητα, η αφήγηση και οι διάλογοι είναι ζωντανόι, και ο τόνος ρεαλιστικός. Αν και συχνά επαναλαμβανόμενα, λίγα είναι τα σχήματα λόγου (κυρίως εμφατικές υπερβολές και παρομοιώσεις, αναπαραστάσεις εικόνων και μεταφορές), που ανακόπτουν την ροή της αφήγησης.

Η οργάνωση του έργου ακολουθεί το αριστοτελικό κριτήριο της μοναδικής δράσης, χωρίς παρεμβολές άλλων επεισοδίων, και με την αφήγηση της ιστορίας δομημένη σε τρεις Πράξεις: *Αρχή, Μέση, Τέλος*.

Στην *Πρώτη Πράξη - Αρχή*, μέσω ενός διαλόγου, που καταλαμβάνει σχεδόν το 30% του έργου, εκτίθεται η σχετική πληροφόρηση, για να αρχίσει η ιστορία: παρουσίαση του κεντρικού ήρωα (Ριχάρδος), του συναισθηματικού του υπόβαθρου (ο έρωτάς του για τη Λεονίσα), του προβλήματος που τον απασχολεί (ο χαμός της αγαπημένης του), ο χώρος και ο χρόνος που διαδραματίζεται

η ιστορία (τα αμέσως επόμενα χρόνια από την κατάκτηση της Κύπρου από τους Τούρκους). Δίνονται επίσης πληροφορίες για πρόσωπα, καταστάσεις και ψυχική διάθεση των πρωταγωνιστών. Η πρόκληση παρουσιάζεται με την απόρριψη του έρωτά του από τη Λεονίσα και η αιχμαλωσία και των δύο από τους τούρκους κουρσάρους. Ακολουθεί ένα σημείο καμπής, όπου ο πρωταγωνιστής αποδέχεται την πρόκληση, όχι μόνο διότι δεν έχει άλλη επιλογή, αλλά και διότι αποφασίζει να ανατρέψει τη δραματική κατάσταση στην οποία βρίσκεται με την αυτοθυσία και τη γενναιοδωρία του.

Στη *Δεύτερη Πράξη - Μέση*, γνωστή επίσης και ως *Κόμπος*, εξέλιξη της πλοκής ή κλιμακούμενη σύγκρουση, καταλαμβάνει σχεδόν το 65% του έργου. Εδώ διαδραματίζονται τα περισσότερα γεγονότα: επανεμφάνιση της Λεονίσας > νέα εμπόδια (πρόσωπα που έχουν την εξουσία διεκδικούν την όμορφη χριστιανή) > ένα σημείο καμπής (ο καδής κρατάει τελικά τη Λεονίσα) > οι δύο φίλοι (Ριχάρδος και Μαχμούτ) αναλαμβάνουν δράση για να ελέγξουν την κατάσταση και να αποκτήσουν την ελευθερία όλων > συνάντηση και αναγνώριση των δύο νέων (Ριχάρδου και Λεονίσας) > η κοπέλα αποδέχεται τον έρωτα του Ριχάρδου και γίνεται μέτοχος του σχεδίου τους > ο καδής, η γυναίκα του και όλοι οι πρωταγωνιστές αρχίζουν το ταξίδι για την Κωνσταντινούπολη, έχοντας ο καθένας το σχέδιό του για να ελέγξει την κατάσταση > οι δύο πασάδες (Αλή και Χασάν) επιτίθενται στο πλοίο του καδή για να αιχμαλωτίσουν τη Λεονίσα > μία ακόμη ανέλπιστα καμπή οδηγεί στον τελικό θρίαμβο των δύο πρωταγωνιστών (Ριχάρδου και Μαχμούτ).

Στην *Τρίτη Πράξη - Λύση*, οι δύο νέοι (Ριχάρδος και Μαχμούτ), κύριοι πλέον της κατάστασης, βάζουν πλώρη για την πατρίδα τους μαζί με τη Λεονίσα, τη γυναίκα του καδή και την οικογένειά της, και άλλους χριστιανούς αιχμαλώτους. Μετά από ένα ταξίδι χωρίς περιπλοκές, φτάνουν στο Τράπανι και η ιστορία στο αφηγηματικό της *climax*: θεατρική αποβίβαση, θερμή υποδοχή, επεξήγηση των συμβάντων, επίλυση των προβλημάτων και γάμος των δύο νέων.

Κριτήρια της παρούσας έκδοσης

Πολλαπλές υπήρξαν οι δυσκολίες κατανόησης και απόδοσης της γλώσσας του Θερβάντες στη μετάφραση αυτή, που αρχίζουν ήδη από τον τίτλο της συλλογής, *Novelas ejemplares de honestísimo entretenimiento* τον οποίο αποδώσαμε ως *Υποδειγματικές νουβέλες ηθικότατης ψυχαγωγίας*, και ο οποίος έγινε συχνά αντικείμενο διαφορετικών ερμηνειών. Ειπώθηκε ότι σκοπός των νουβελών ήταν η ψυχαγωγία του αναγνώστη μέσα από ιστορίες «υποδειγματικής ηθικής». Στην πραγματικότητα όμως, δεν πρόκειται για κείμενα ηθικολογικά, και πολύ περισσότερο ηθικιστικά, που προβάλουν σχολαστικούς και αυστηρούς κανόνες, με τους οποίους η επικρατούσα κοινωνική αντίληψη καθορίζει τον τρόπο ζωής και συμπεριφοράς, περιορίζοντας την ελευθερία δράσης του ατόμου. Βέβαια, η όλη δράση του κεντρικού ήρωα της νουβέλας *Ο γενναϊόδωρος ερωτευμένος*, παρουσιάζει έναν φαινομενικά εξιδανικευμένο έρωτα ανδρός που, με εξεζητημένο τρόπο φτάνει στα όρια της υπερβολής, περιέχει όμως και καταστάσεις που αφήνουν στον αναγνώστη ένα παράθυρο ανοιχτό για την ερμηνεία του «υποδειγματικού» τρόπου ζωής.

Μια δεύτερη ερμηνεία της φράσης «*Novelas ejemplares*», στηρίζεται στο ότι ο όρος «*ejemplo/ejemplar*» στην εποχή του Θερβάντες χρησιμοποιήθηκε για ένα πρωτότυπο έργο τέχνης ή λογοτεχνίας, που χρησίμευε ως υπόδειγμα ή μοντέλο για άλλα⁹. Υπό αυτό το πρίσμα, το επίθετο *ejemplares* (=υποδειγματικές) της συλλογής ερμηνεύτηκε ότι αναφέρεται στον πρωτότυπο χαρακτήρα των έργων που την αποτελούν, σε σχέση με τις εισαγόμενες ιταλικές νουβέλες. Η συγκεκριμένη ερμηνεία στηρίζεται επίσης και στο κείμενο με το οποίο ο Θερβάντες προλόγισε το έργο του: ... *εγώ είμαι ο πρώτος που έγραψε νουβέλα στην καστελιανική γλώσσα, γιατί οι πολλές νουβέλες που βρίσκονται τυπωμένες*

⁹ Στο λεξικό του Covarrubias 1611, το σχετικό λήμμα αναφέρει: «*Exemplo, lo que se copia de un libro o pintura, y exemplar, el original*» (=Exemplo, αυτό που αντιγράφεται από ένα βιβλίο ή ζωγραφική, και *exemplar*, το πρωτότυπο).

σ' αυτήν, όλες έχουν μεταφραστεί από ξένες γλώσσες, και αυτές είναι δικές μου, ούτε απομιμήσεις ούτε κλεμμένες: το μυαλό μου τις συνέλαβε και τις γέννησε η πένα μου.

Δυσκολίες μετάφρασης συναντώνται και στον τίτλο της νουβέλας, *El amante liberal*, δεδομένου ότι και οι δύο λέξεις έχουν διαφορετική έννοια από τη σημερινή. Όπως γίνεται φανερό στην εξέλιξη του έργου, το ουσιαστικοποιημένο επίθετο «*amante*», θα ήταν παρακινδυνευμένο να αποδοθεί ως «εραστής», δεδομένου ότι σήμερα ο όρος γίνεται αντιληπτός κυρίως με την έννοια του ανθρώπου που έχει μια ολοκληρωμένη ερωτική σχέση. Αυτός είναι και ο λόγος που αποδόθηκε ως «ερωτευμένος». Πολύ περισσότερο απέχει το επίθετο «*liberal*» από το σημερινό «φιλελεύθερος», αλλά και «απελευθερωμένος κοινωνικά ή σεξουαλικά», «διαλλακτικός», «ανεκτικός» κ.ά. Μας είναι γνωστό από τα κείμενα της εποχής ότι ανταποκρίνεται κυρίως στην έννοια του «γενναιόδωρος»¹⁰ και αυτό το κριτήριο τηρήθηκε στη μετάφρασή μας.

Το σύνολο του κειμένου παρουσιάζει επίσης έναν σημαντικό αριθμό δυσκολιών ερμηνείας, που οφείλονται στην κατανόηση διαφόρων λέξεων, ειδικών τεχνικών όρων, φράσεων, εκφράσεων, συμβάσεων, ιδιωματισμών κ.ά. Μεγάλη προσπάθεια έγινε, για να αποδοθεί ο φυσικός τρόπος της έκφρασης του Θερβάντες, όπου, σε σχέση με τις τάσεις της εποχής, η ρητορικότητα είναι προσεκτικά ελεγμένη, δεδομένου ότι η πρόθεσή του είναι να ψυχαγωγηθεί ο αναγνώστης, αλλά και να ωφεληθεί πνευματικά. Βρισκόμαστε λοιπόν μπροστά σε ένα ύφος απλό, φυσικό, ζωντανό και γλαφυρό, που κατορθώνεται με λέξεις και φράσεις του καθημερινού προφορικού λόγου, αλλά και με ευφυή αφηγηματικά σχήματα, όπου ο ευθύς λόγος συνδυάζεται με διαλόγους και ερωτήσεις. Το γεγονός αυτό προσδίδει στο έργο μια αίσθηση αυθορμητισμού και αληθοφάνειας, που επαυξάνει η ελεγχόμενη και συχνά κεκαλυμμένη

¹⁰ Για μια πιθανή σχέση του *El amante liberal* του Θ. με το *L'amant liberal. Tragi-comedie* του Georges de Scudéry (1637) και το *L'amant liberal. Tragi-comedie* του Guyon Guérin de Bouscal (1637) βλ. Córdoba, 1999, σσ. 99-118.

ειρωνεία, που απευθύνεται σε μια υψηλή νοητική ικανότητα. Σε γενικές γραμμές η γλώσσα αντιστοιχεί σε «μέσους» τύπους ανθρώπων από την πλευρά των χριστιανών, και σε περιθωριακούς (κουρσάρους) ή υψηλής κοινωνικής θέσης, αλλά χαμηλής πνευματικής στάθμης, από την πλευρά των Τούρκων.

Στη μετάφραση αυτή καταβλήθηκε ιδιαίτερη προσπάθεια, για να ακολουθηθεί το ύφος του συγγραφέα και να αποδοθεί, κατά το δυνατόν, το γλωσσικό επίπεδο και η σύνταξη που χρησιμοποιεί. Ελάχιστες αλλαγές, κυρίως στη σύνταξη, έγιναν μόνο όταν θεωρήθηκε απαραίτητο για την καλύτερη κατανόηση του κειμένου. Την επιτυχία του εγχειρήματος θα την κρίνει βέβαια ο αναγνώστης, όμως αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι η ιδιαίτερα απαιτητική προσπάθεια για την ολοκλήρωσή του.

Ο γενναιόδωρος ερωτευμένος

– Ω αξιοδρήνητα ερείπια της δύσμοιρης Λευκωσίας, υγρά ακόμη απ’ το αίμα των ανδρείων και κακότυχων υπερασπιστών σας, αν τον νου που σας λείπει, τον είχατε τώρα, θα μπορούσαμε, σ’ αυτή την ερημιά που είμαστε, να θρηνήσουμε μαζί τις συμφορές μας και ίσως έχοντάς τες συντροφιά μας να απαλύνουμε τον πόνο μας. Μπορεί, ω μισογκρεμισμένοι πύργοι, να σας απόμεινε η ελπίδα να δείτε να σας ξαναχτίζουν, αν και όχι για μια τόσο δίκαιη άμυνα, όπως αυτή για την οποία σας γκρέμισαν, όμως εγώ, ο δυστυχής, μέσα στη δυσβάσταχτη στενοχώρια μου τι καλό μπορώ να προσμένω, ακόμη κι αν ξαναβρισκόμουν στη θέση που ήμουν πριν απ’ αυτήν που είμαι τώρα; Τόση είναι η δυστυχία μου, που ούτε ελεύθερος είχα τύχη ούτε αιχμάλωτος την έχω ούτε την προσδοκώ.

Αυτές τις σκέψεις του έλεγε ένας χριστιανός αιχμάλωτος, κοιτάζοντας από ένα ερείπιο τα γκρεμισμένα τείχη της χαμένης πια Λευκωσίας· και μιλούσε μαζί τους, σαν να μπορούσαν να τον καταλάβουν, και τις συμφορές του σύγκρινε με τις δικές τους· χαρακτηριστικό των πικραμένων που, έρμαιοι της φαντασίας τους, λένε και κάνουν πράγματα ξένα από κάθε λογική και ορθό λόγο. Εκείνη τη στιγμή, από μια σκηνή, απ’ τις τέσσερις που ήταν στημένες σ’ εκείνη την αλάνα, ξεπρόβαλε ένας Τούρκος, δούλος με ωραίο παράστημα και αρρενωπός, και, φτάνοντας ως τον χριστιανό, του είπε:

– Θα στοιχημάτιζα, φίλε Ριχάρδε, πως σ’ αυτά τα μέρη σε φέρνουν οι ατέρμονες σκέψεις σου.

– Ναι, με φέρνουν –απάντησε ο Ριχάρδος (αυτό ήταν το όνομα του αιχμαλώτου)· μα, σε τι ωφελεί, αφού, όπου κι αν πάω, δεν βρίσκω σ’ αυτές ηρεμία ούτε γαλήνη; Πιο πολύ μου τις τάραξαν αυτά τα ερείπια που φαίνονται από εδώ.

– Αυτά της Λευκωσίας θα εννοείς –είπε ο Τούρκος.

– Ε λοιπόν, ποια θέλεις να εννοώ –ξανάπε ο Ριχάρδος– αφού δεν έχει άλλα που να φαίνονται από ‘δω;

– Θα κλάψεις πολύ –αποκρίθηκε ο Τούρκος– αν μπεις σε τέτοιους λογισμούς, γιατί αυτοί, που πριν δυο χρόνια είδαν σε γαλήνη και ηρεμία το ονομαστό και πλούσιο νησί της Κύπρου, και τους κατοίκους του να απολαμβάνουν εδώ όλα όσα μπορεί να προσφέρει η ανθρώπινη ευτυχία, και τους δουν ή τους συναπαντήσουν τώρα εξόριστους μακριά του, αλλά και στο ίδιο το νησί σε αξιοθρήνητη αιχμαλωσία¹, πώς να μη πονέσουν για το κακό τους ριζικό και τη δυστυχία; Μας τ’ αφήσουμε αυτά, που γιατρεμό δεν έχουν, κι ας έρθουμε στα δικά σου, αυτά θέλω να δω αν έχουν γιατρεία² και σε παρακαλώ ν’ ανταποκριθείς στη καλωσύνη που σου ’δειξα, κι επειδή το οφείλεις, αφού μια πατρίδα έχουμε κι οι δυο και μεγαλώσαμε μαζί, να μου πεις ποια είναι η αιτία που σε οδήγησε σ’ αυτή την απέραντη θλίψη³ γιατί, μολονότι είναι από μόνη της αρκετή η αιχμαλωσία για να πικράνει την καρδιά και του πιο χαρούμενου στον κόσμο ανθρώπου, νιώθω ότι ο άνεμος σέρνει από παλιά τα βάσανά σου. Επειδή οι γενναίες ψυχές, σαν τη δική σου, συνήθως δεν λυγίζουν τόσο μπρος στις κοινές δυστυχίες, ώστε να εξωτερικεύουν τόσο δυνατά συναισθήματα· και με κάνει να το πιστεύω αυτό, το ότι ξέρω πως δεν είσαι τόσο φτωχός, που να μην έχεις να πληρώσεις τα λύτρα που σου ζήτησαν, ούτε σ’ έχουν κλεισμένο στους πύργους της Μαύρης Θάλασσας, ως σημαντικό αιχμάλωτο, που αργεί να κερδίσει την ποδηγή του λευτεριά ή που ποτέ δεν την κερδίζει. Έτσι λοιπόν, αν και η κακοτυχία δεν σου στέρησε την ελπίδα να λευτερωθείς, βλέποντάς σε να δίνεις καταπονημένους θλιβερά δείγματα της δυστυχίας σου, δεν είναι δύσκολο να φανταστώ ότι αιτία της θλίψης σου είναι άλλη και όχι η χαμένη σου η λευτεριά· σε θερμοπαρακαλώ, λοιπόν, να μου πεις την αιτία και σου προσφέρω ό,τι μπορώ και έχω· γιατί, ίσως η τύχη να έφερε έτσι τα πράγματα και να μ’ έκανε να φορέσω αυτά τα ρούχα που απεχθάνομαι, για να σου φανώ χρήσιμος. Ξέρεις, Ριχάρδε, πως ο αφέντης μου είν’ ο καδής αυτής της πόλης (που είναι

σαν να ήταν ο δεσπότης της². Ξέρεις επίσης πόσο ισχυρός είναι και πόσο τον επηρεάζω. Κι επιπλέον, γνωρίζεις ότι επιθυμώ διακαώς να μη πεθάνω δείχνοντας μια πίστη που δεν έχω, αλλά, όταν δεν θ' αντέχω άλλο πια, θα βγω να το ομολογήσω και να το κάνω γνωστό βροντοφωνάζοντας την πίστη μου στον Ιησού Χριστό, απ' τον οποίο μ' αποτράβηξε το νεαρό της ηλικίας κι η μεγάλη μου άγνοια, μολονότι ξέρω πως η ομολογία αυτή θα μου κοστίσει τη ζωή· και, σ' αντάλλαγμα, για να μη χάσω την ψυχή μου, θ' αρκεστώ να χάσω τη ζωή του σώματος³. Θέλω να τα κρίνεις όλα αυτά και να σκεφτείς πως η φιλία μου μπορεί να σου φέρει κάποιο όφελος και πως, για να μάθεις τι λύσεις κι ανακούφιση μπορεί να έχει η δυστυχία σου, χρειάζεται να μου την περιγράψεις, όπως χρειάζεται να την περιγράψει ο άρρωστος στον γιατρό, με τη βεβαιότητα ότι θα την εναποδέσω στα απόκρυφα της σιωπής.

Σιωπηλός παρέμεινε ο Ριχάρδος όσο έλεγε αυτά· όμως, ακούγοντάς τα κι απ' ανάγκη, αισθάνθηκε υποχρωμένος να του απαντήσει έτσι:

– Φίλε Μαχμούτ –γιατί έτσι λεγόταν ο Τούρκος– αν η σκέψη σου, όπως ευστόχησε για τη δυστυχία μου, ευστοχούσε και για τη γιατρεία της, θα σκεφτόμουν πως άξιζε τον κόπο η σκλαβιά και δεν θα αντάλλαζα τη συμφορά μου με τη μεγαλύτερη ευτυχία που μπορεί να βάλει ο νους· εγώ όμως ξέρω πως είναι τέτοια που, κι όλοι οι άνθρωποι να μάθουν την αιτία της, κανείς σ' αυτόν τον κόσμο δεν θα τολμήσει όχι μόνο να βρει τη γιατρεία μα ούτε καν να την απαλύνει. Και, για να πειστείς για την αλήθεια αυτή, θα σου τη διηγηθώ με όσο πιο λίγα λόγια μπορώ. Μα, πριν μπω στον πολυδαίδαλο λαβύρινθο των συμφορών μου, θέλω να μου πεις για ποιο λόγο ο αφέντης μου, ο Χασάν Πασάς, πριν μπει στη Λευκωσία, όπου έρχεται ως αντιβασιλέας ή ως πασάς, όπως λεν οι Τούρκοι τους αντιβασιλείς⁴, πρόσταξε να στήσουν αυτές τις σκηνές και τα κίόσκια σε τούτη την αλάνα.

– Θα κάνω σύντομα ό,τι ζητάς –αποκρίθηκε ο Μαχμούτ– πρέπει λοιπόν να ξέρεις πως στους Τούρκους είν' έδιμο όσοι πάνε ως αντιβασιλείς σε κάποια επαρχία να μη μπαίνουν στην πόλη, όπου μένει ο προκάτοχός τους, ώσπου αυτός να βγει και ν' αφήσει το κονάκι ελεύθερο σ' αυτόν που έρχεται και, ενόσω ο νέος πασάς το στήνει, ο απερχόμενος περιμένει να κριθεί η διαχείριση που έκανε, πράγμα που γίνεται δίχως ο ίδιος να μπορεί να παρέμβει με δωροδοκίες ή με φιλίες, αν δεν το έχει κάνει προηγουμένως. Μόλις γίνει, λοιπόν, η παράδοση, δίνουν σ' αυτόν που αφήνει το αξίωμα μια κλειστή και σφραγισμένη περγαμηνή, και μ' αυτή παρουσιάζεται στην Υψηλή Πύλη του Σουλτάνου, που είναι σαν να λέμε στην Αυλή, μπροστά στο Μεγάλο Συμβούλιο του Τούρκου⁵ αφού τη δει ο βεζύρης-πασάς και άλλοι τέσσερις κατώτεροι πασάδες, δηλαδή σαν να λέμε ο πρόεδρος του Βασιλικού Συμβουλίου και οι σύμβουλοι⁶, τον ανταμείβουν ή τον τιμωρούν ανάλογα μ' αυτά που γράφει η απόφαση⁷ αν κριθεί ένοχος, εξαγοράζει και γλυτώνει την τιμωρία⁸ αν δεν κριθεί ένοχος και δεν ανταμειφθεί με δώρα και μπαξίσια, όπως συνήθως γίνεται, αποκτά το αξίωμα που πιότερο λαχταρά η καρδιά του, γιατί τα αξιώματα και τα οφίκια εκεί δεν τα δίνουν για την αξία, αλλά για τα λεφτά: όλα πωλούνται κι όλα αγοράζονται. Οι κάτοχοι των αξιωμάτων κατακλέβουν και γδέρνουν όσους έχουν στη δικαιοδοσία τους⁹ απ' τ' αγορασμένο οφίκιο βγαίνει ο παράς, για ν' αγοραστεί ένα άλλο που υπόσχεται να δίνει μεγαλύτερο κέρδος. Όλα κυλούν όπως το λέω, σ' όλη αυτή την αυτοκρατορία επικρατεί η βία¹⁰, σημάδι που γεννούσε ελπίδες πώς δεν θα διαρκούσε πολύ όμως, εγώ πιστεύω, κι αυτή πρέπει να είν' η αλήθεια, πως την στηρίζουν στους ώμους τους οι δικές μας αμαρτίες¹¹ εννοώ αυτές όσων ξεδιάντροπα και αχαλίνωτα προσβάλλουν τον Θεό, όπως κάνω εγώ: Μνήσθητι μου Κύριε, ως Αγαθός! Απ' την αιτία, λοιπόν, που ανέφερα, τέσσερις μέρες παρέμεινε στη σκηνή αυτή ο αφέντης σου, ο Χασάν Πασάς, και αν αυτός που είναι στη Λευκωσία δεν βγήκε, όπως όφειλε, είναι,

γιατί ήταν πολύ άρρωστος· όμως τώρα είναι καλύτερα και σήμερα ή αύριο θα βγει σίγουρα, και θα πρέπει να καταλύσει σε κάποιες σκημές που είναι πίσω απ' αυτή την πλαγιά που εσύ δεν είδες, και μετά θα μπει στην πόλη ο αφέντης σου. Αυτά πρέπει να ξέρεις για όσα με ρώτησες.

– Άκου, λοιπόν –είπε ο Ριχάρδος– αν και δεν ξέρω, αν θα μπορέσω να καταφέρω αυτό που είπα πριν: πως με λίγα λόγια θα σου διηγιόμουν τα βάσανά μου, γιατί είναι αμέτρητα και μεγάλα, και κανένας νους δεν μπορεί να τα λογίσει· και θα σε ρωτήσω πρώτα αν στον τόπο μας, στο Τράπανι, ξέρεις μια κόρη που είχε τη φήμη της πιο όμορφης γυναικάς όλης της Σικελίας. Μια κόρη, λέω, που γι' αυτήν όλες οι φλύαρες γλώσσες έλεγαν και οι πιο παράξενοι λογισμοί επιβεβαίωναν, πως η ομορφιά της ήταν η πιο τέλεια τους χρόνους τους παλιούς, τους σημερινούς και αυτούς που είναι να 'ρθουν· γι' αυτήν οι ποιητές υμνολογούσαν πως είχε τα μαλλιά χρυσά και πως τα μάτια της ήταν δυο ήλιοι λαμπεροί και ρόδα πορφυρά τα μάγουλά της, τα δόντια της μαργαριτάρια, ρουμπίνια τα χείλη της, αλαβάστρινος ο λαιμός της· που τα μέλη της με το σύνολο και το σύνολο με τα μέλη της σχημάτιζαν μια θαυμάσια και έρρυθμη αρμονία, και έρραине δροσιά με μια απαλότητα χρωμάτων τόσο φυσική και τέλεια, που ποτέ η ζήλεια δεν μπόρεσε να βρει κάτι, για να την ψεγάσει. Πώς γίνεται, Μαχμούτ, να μη μου 'χεις πει ακόμη ποια είναι και πώς τη λένε; Χωρίς αμφιβολία πιστεύω πως ή δεν μ' ακούς ή πως, όταν ήσουν στο Τράπανι, σου έλειπε η αντίληψη.

– Στ' αλήθεια, Ριχάρδε –αποκρίθηκε ο Μαχμούτ– αν αυτή που περιέγραψες με την τόσο υπερβολική ομορφιά δεν είναι η Λεονίσα, η κόρη του Φλωρέντιου, δεν ξέρω ποια μπορεί να είναι· γιατί μόνο αυτή είχε τη φήμη που λες.

– Αυτή είναι, Μαχμούτ! –απάντησε ο Ριχάρδος– αυτή είναι, φίλε μου, η κύρια αιτία της ευτυχίας και της δυστυχίας μου όλης· αυτή είναι κι όχι η χαμένη λευτεριά, για την οποία τα μάτια μου έχυσαν, χύνουν και θα χύνουν άπειρα δάκρυα,

και για την οποία οι στεναγμοί μου πυρώνουν τον αέρα κοντά και μακριά, και για την οποία τα λόγια μου κουράζουν και τον ουρανό και τα αυτιά που τ' ακούνε· αυτή 'ναι που εξ αιτίας της μ' έκρινες τρελό ή, τουλάχιστον, κάποιον με λίγη τόλμη και λιγότερο κουράγιο· αυτή η Λεονίσα, λιονταρίνα για μένα και ήμερο πρόβατο για άλλον, είναι που μ' έφερε στην άθλια αυτή κατάσταση. «Γιατί πρέπει να ξέρεις πως απ' τα παιδικά μου χρόνια ή τουλάχιστον από τότε που άρχισα να καταλαβαίνω, όχι μόνο την αγάπησα, αλλά τη λάτρευα και την υπηρέτησα με τόση αφοσίωση σαν να μην υπήρχε ούτε στη γη ούτε στον ουρανό άλλη θεά, για να υπηρετήσω και να λατρέψω. Οι δικοί της κι οι γονείς της ήξεραν τα αισθήματά μου και ποτέ δεν έδειξαν πως τους βαρραίνει, γιατί έκριναν πως απέβλεπαν σε τίμιο και ενάρετο σκοπό· και ξέρω πως πολλές φορές το είπαν στη Λεονίσα, για να την πείσουν να με δεχθεί για σύζυγό της. Όμως αυτή, που είχε μάτια μόνο για τον Κορνέλιο, τον γιο του Ασκάνιο Ρότουλο, που εσύ τον ξέρεις καλά (ιπποτικός νέος, κομψός, με αφράτα χέρια και σγουρά μαλλιά, με μελένια φωνή και ερωτόλογα, κεχρμιπαρένιος και λεπτός, λουσατός και καλοντυμένος με μεταξωτά), δεν θέλησε να τα στρέψει προς το πρόσωπό μου, το όχι τόσο εκλεπτυσμένο σαν του Κορνέλιου, ούτε να ευχαριστήσει τις πολλές και συνεχείς μου υπηρεσίες, και ανταπέδιδε τον πόθο μου με περιφρόνηση και καταφρόνια· και τόσο παράφορη έγινε η αγάπη μου, που θεωρούσα ευτυχία να με συντρίβει με την πλήρη αδιαφορία και τις αχαριστίες, αρκεί να μην έκανε φανερά στον Κορνέλιο φιλοφρονήσεις έστω και τίμιες. Δες, λοιπόν, πώς ήταν η ψυχή μου λαβωμένη από την απόγνωση και την πιο μεγάλη και βίαιη μάνητα της ζήλειας, αυτές τις δυο θανάσιμες ασθένειες, που φέρνει η περιφρόνηση και η απόρριψη! Έκαναν πως δεν έβλεπαν οι γονείς της Λεονίσας την προτίμηση που έδειχνε στον Κορνέλιο πιστεύοντας, όπως ήταν λογικό να πιστεύουν, ότι ο νέος θα προσελκυόταν από την ασύγκριτη και θεσπέσια ομορφιά της και θα την επέλεγε

για σύζυγό του και έτσι θα αποκτούσαν γαμπρό πιο πλούσιο από μένα και μπορεί να ήταν έτσι, αν ήταν αλήθεια, αλλά, το λέω δίχως έπαρση, δεν έφτανε ούτε τη Δέση μου, ούτε τη μεγαλοψυχία μου, ούτε τη μεγάλη μου τόλμη. Έτυχε, λοιπόν, όσο την διεκδικούσα τον περασμένο Μάιο, πριν ένα χρόνο, τρεις μέρες και πέντε ώρες, να μάθω πως η Λεονίσα, οι γονείς της, ο Κορνέλιος και οι δικοί του, πήγαιναν για αναψυχή με όλους τους συγγενείς και υπηρέτες στον κήπο του Ασκάνιο, που είναι κοντά στην θάλασσα, στο δρόμο για τις αλυκές».

– Το ξέρω καλά –είπε ο Μαχμούτ– όμως συνέχισε Ριχάρδε γιατί, με το δέλημα του Θεού, κάποιες μέρες πέρασα εκεί μερικές καλές στιγμές.

– Το έμαθα –αποκρίθηκε ο Ριχάρδος– και την ίδια στιγμή που το έμαθα, η ψυχή μου κυριεύτηκε από μια παραφροσύνη, μια τρέλα και μια κόλαση ζήλειας, με τόσο ξάναμα και μάνητα που έχασα τα λογικά μου, όπως θα δεις απ' αυτό που έκανα μετά, που πήγα στον κήπο, όπου μου είπαν πως βρίσκονταν, και βρήκα τους περισσότερους να διασκεδιάζουν, και τον Κορνέλιο και τη Λεονίσα καδισμένους, αν και όχι πολύ κοντά, κάτω από μια καρδιά. Πώς έμειναν αυτοί βλέποντάς με, δεν ξέρω για μένα ξέρω να πω ότι βλέποντάς τους θόλωσε η ματιά μου και έμεινα άγαλμα χωρίς φωνή και κίνηση καμμία. Αλλά δεν άργησε πολύ ο θυμός να ξυπνήσει την οργή και η οργή το αίμα της καρδιάς και το αίμα τη μάνητα και η μάνητα τα χέρια και τη γλώσσα. Τα χέρια δέθηκαν από σεβασμό, νομίζω, για το ωραίο πρόσωπο που είχα μπρος μου, η γλώσσα όμως έσπασε τη σιωπή μ' αυτά τα λόγια: «Ευχαριστημένη θα 'σαι, ω θανάσιμη εχθρά της γαλήνης μου, βλέποντας με τόση ηρεμία την αιτία που θα κάνει τα μάτια μου να ζουν με ατέλειωτα και πονεμένα δάκρυα. Έλα, άκαρδη, έλα λίγο ακόμη και τύλιξε τον κισσό σου σ' αυτόν τον άχρηστο κορμό που σ' αναζητά· χτένισε ή περίπλεξε τα μαλλιά του νέου αυτού Γαννυμήδη⁸ σου που σε διεκδικεί χαλαρά. Παραδώσου επιτέλους στα φλογισμένα νιάτα αυτού του νέου

που θωρρείς, γιατί, χάνοντας την ελπίδα να σ' αποκτήσω, ας τελειώσει μαζί της η ζωή που απεχθάνομαι. Σκέφτηκες, επηρμένη και κακόβουλη κόρη, ότι με σένα μόνο θα ακυρωθούν και θα εκλείψουν οι νόμοι και τα δεσπίσματα που σε παρόμοιες περιπτώσεις ισχύουν στον κόσμο; Σκέφτηκες, θέλω να πω, ότι αυτός ο νέος, υπερήφανος για τα πλούτη του, υπερόπτης για την αρχοντιά του, άπειρος λόγω του νεαρού της ηλικίας, με αίσθηση υπεροχής λόγω της οικογένειας, δεν θα μπορεί ούτε να ξέρει να παραμένει σταθερός στους έρωτές του ούτε να εκτιμά το ανεκτίμητο ούτε να έχει τη γνώση που έχουν οι ώριμες και έμπειρες ηλικίες; Μην το σκέφτεσαι, αν το σκέφτεσαι, γιατί το μόνο καλό που έχει ο κόσμος είναι το να πράττει πάντα με τον ίδιο τρόπο, για να μην ξεγελιέται κανείς παρά μόνο από την ίδια του την άγνοια. Στις νεαρές ηλικίες η αστάθεια είναι μεγάλη· στους πλούσιους η έπαρση· στους υπερόπτες η ματαιότητα και στους ωραίους η περιφρόνηση· και σ' όσους τα 'χουν όλα αυτά η μωρία, που είν' η μητέρα κάθε κακής πράξης. Και συ, ω νέε, που τόσο εύκολα σκέφτεσαι να πάρεις το έπαθλο, κυρίως εξ αιτίας της καλόβουλης θέλησής μου, παρά της νωχελικής δικής σου, γιατί δεν σηκώνεσαι απ' το λουλουδένιο αυτό βάθρο όπου είσαι γεμμένος, για να 'ρθεις να βγάλεις την ψυχή μου που τόσο απεχθάνεται τη δική σου; Και όχι γιατί με προσβάλλεις μ' αυτό που κάνεις, αλλά γιατί δεν ξέρεις να εκτιμάς το αγαθό που η τύχη σου προσφέρει και φαίνεται ξεκάθαρα πως δεν το εκτιμάς, πως δεν θέλεις να κινηθείς, για να το υπερασπιστείς, για να μη κινδυνέψει να χαλάσει η προσεγμένη όψη της κομψής σου φορεσιάς. Αν αυτή την νωδρή σου στάση είχε ο Αχιλλέας, σίγουρα ο Οδυσσεάς δεν θα 'φερε σε πέρας το σκοπό του όσο κι αν του 'δειχνε άρματα αστραφτερά κι ασφάλινα σπαδιά. Φύγε, φύγε και πέρανα ευχάριστα ανάμεσα στις παρακώρες που έχει η μάννα σου, και εκεί πρόσεχε τα μαλλιά σου και τα χέρια σου, πιο επιδέξια να τυλίγουν απαλό μετάξι απ' το να αδράχνουν το σκληρό σπαδί».

Και μ' όλα αυτά τα λόγια, διόλου δεν κινήθηκε ο Κορνέλιος απ' το μέρος που τον βρήκα καθισμένο, μόνο με κοίταζε ασάλευτος, σα γητεμένος χωρίς να κουιείται· και από την υψωμένη φωνή που του 'λεγα όσα άκουσες, άρχισε να σιμώνει ο κόσμος που περπατούσε στον κήπο, και στάθηκε ν' ακούσει κι άλλα πιο απρεπή που είπα στον Κορνέλιο· αυτός αναταραγμένος από τον κόσμο που ήρθε, γιατί όλοι ή οι περισσότεροι ήταν συγγενείς του, υπηρέτες ή φίλοι, φάνηκε πως έκανε να σηκωθεί· μα πριν σταθεί όρδιος, άρπαξα το σπαδί μου κι όρμησα, όχι μόνο ενάντια σ' αυτόν, αλλά και σ' όλους όσοι ήταν εκεί. Μόλις όμως είδε να γυαλίζει το σπαδί μου η Λεονίσα, της ήρθε μια δυνατή λιποθυμιά, πράγμα που αύξησε την οργή και τη μάνητά μου. Και δεν θα ήξερα να πω, αν όλοι αυτοί που μου επιτέθηκαν, δεν έκαναν τίποτα άλλο από το ν' αμύνονται, σαν αυτόν που αμύνεται από έναν μανιασμένο τρελό, ή αν ήταν η καλή μου τύχη ή η επιδεξιότητα ή ο Θεός, που ήθελε να με φυλάξει από μεγαλύτερα δεινά· γιατί, πράγματι, λάβωσα εφτά ή οχτώ που ήταν πιο κοντά μου. Του Κορνέλιου του στάθηκε χρήσιμη η σβελτάδα του, γιατί με την τόση που έβαλε στα πόδια, για να φύγει, γλύτωσε απ' τα χέρια μου.

Ενώ βρισκόμουν σε τόσο φανερό κίνδυνο περικυκλωμένος από τους εχθρούς μου, που προσβεβλημένοι πλέον προσπαθούσαν να πάρουν εκδίκηση, με βοήθησε η τύχη δίνοντας τέτοια λύση, που καλύτερα θα ήταν ν' άφηνα τη ζωή μου εκεί, παρά να τη σώσω με τόσο απρόσμενο τρόπο και να τη χάνω τώρα χιλιάδες φορές κάθε ώρα. Γιατί έξαφνα όρμησαν στον κήπο ένα σωρό Τούρκοι, που από δυο κουρσάρικες γαλιότες⁹ της Μπιζέρτας¹⁰ ξεμπάρκαραν σ' έναν κοντινό κολπίσκο χωρίς να τους αντιληφτούν οι βιγλαδόροι των παράκτιων πύργων κι οι ακτοφύλακες. Μόλις τους είδαν οι αντίπαλοί μου, μ' άφησαν μόνο κι έτρεξαν γρήγορα να βρούν καταφύγιο: απ' όσους βρίσκονταν στον κήπο, οι Τούρκοι δεν μπόρεσαν να αιχμαλωτίσουν πάνω από τρία άτομα και τη Λεονίσα, που ήταν ακόμη λιπόθυμη. Εμένα μ' έπιασαν με τέσσερις άσχημες λαβωματιές, για τις οποίες

πρωτίστως πήρα εκδίκηση με άλλες τόσες που έκανα ο ίδιος σε τέσσερις Τούρκους που τους άφησα νεκρούς στο χώμα. Οι Τούρκοι έκαναν την έφοδο γρήγορα κι αποτελεσματικά, όπως συνηθίζουν¹¹, και, μη ευχαριστημένοι απ' ό,τι έγινε, έφυγαν για τα πλοία και ανοίχτηκαν στη θάλασσα και με πανιά και με κουπιά έφτασαν γρήγορα στη Φαβιάνα¹². Μετρήθηκαν να δουν πόσα άτομα τους έλειπαν και, βλέποντας πως οι νεκροί τους ήταν τέσσερις στρατιώτες, που αυτοί τους λεν λεβέντες, απ' τους πιο καλούς και υπολογίσιμους που είχαν μαζί τους, θέλησαν να πάρουν εκδίκηση σε μένα· κι έτσι, ο καπετάνιος της αρχηγίδας πρόσταξε να κατεβάσουν την αντένα του κα-
ταρτιού, για να με κρεμάσουν.

Τα κοίταζε όλα αυτά η Λεονίσα, που είχε πλέον συνέλ-
θει· και, βλέποντας πως είχε πέσει στα χέρια των κουρσάρων, έχυνε άφθονα χοντρά δάκρυα, και, διπλώνοντας τα ντελικάτα χέρια της, χωρίς να προφέρει λέξη, πρόσεχε να δει αν καταλά-
βαινε τι έλεγαν οι Τούρκοι. Όμως, ένας από τους χριστιανούς, που ήταν στα κουπιά, της είπε στα ιταλικά πως ο καπετάνιος διέταξε να κρεμάσουν εκείνον τον χριστιανό, δείχνοντας εμέ-
να, γιατί αμυνόμενος σκότωσε τέσσερις από τους καλύτερους στρατιώτες που είχαν οι γαλιότες. Το άκουσε και το κατάλαβε η Λεονίσα (και για πρώτη φορά έδειξε ευσπλαχνία για μένα) και είπε στον αιχμάλωτο να πει στους Τούρκους να μη με κρεμάσουν, γιατί θα έχαναν πολύ μεγάλα λύτρα και πως τους παρακαλούσε να γυρίσουν στο Τράπανι κι εκεί θα με εξαγό-
ραζαν. Αυτή, λέω, ήταν η πρώτη συμπόνια που μου 'δειξε η Λεονίσα και, για μεγαλύτερη μάλιστα συμφορά μου, θα 'ναι κι η τελευταία. Σαν άκουσαν, λοιπόν, οι Τούρκοι όσα τους είπε ο αιχμάλωτος, τον πίστεψαν και το συμφέρον κατεύνασε τη μάνητά τους. Την άλλη μέρα το πρωί, σήκωσαν τη σημαία της ειρήνης και επέστρεψαν στο Τράπανι· μπορείς να φαντα-
στείς τον πόνο που πέρασα τη νύχτα εκείνη, όχι τόσο απ' τα τραύματα, όσο γιατί φανταζόμουν τον κίνδυνο που διέτρεχε η άκαρδη εχθρά μου ανάμεσα σ' εκείνους τους βάρβαρους.

Όταν φτάσαμε στην πόλη, η μια γαλιότα μπήκε στο λιμάνι και η άλλη έμεινε έξω· όλο το λιμάνι και η ακτή γέμισε αμέσως από χριστιανούς, ενώ ο ωραίος ο Κορνέλιος κοιτούσε από μακριά τι συνέβαινε στη γαλιότα. Μετά, ήρθε ένας υπηρέτης μου, για να διαπραγματευτεί την εξαγορά, στον οποίο είπα σε καμμία περίπτωση να μη διαπραγματευτεί τη λευτεριά μου, παρά μόνο της Λεονίσας και να έδινε γι' αυτήν όλα όσα άξιζε το βιος μου· και τον πρόσταξα μάλιστα να γυρίσει στην στεριά και να πει στους γονείς της Λεονίσας να αφήσουν σ' αυτόν τη διαπραγμάτευση της λευτεριάς της κόρης τους και να μη κάνουν καμμία ενέργεια γι' αυτήν. Ύστερα, ο αρχικαπετάνιος, που ήταν ένας έλληνας εξωμότης με το όνομα Γιουσούφ, ζήτησε έξι χιλιάδες σκούδα για τη Λεονίσα και τέσσερις χιλιάδες για μένα, προσθέτοντας πως δεν θα έδινε τον έναν χωρίς τον άλλον. Όπως έμαδα αργότερα, ζήτησε αυτό το μεγάλο ποσό, γιατί ήταν ερωτευμένος με τη Λεονίσα και δεν ήθελε την εξαγορά της, αλλά ήθελε να τη δώσει στον καπετάνιο της άλλης γαλιότας, με τον οποίο μετά θα μοίραζαν τα λάφυρα από μισά: για εμένα τέσσερις χιλιάδες σκούδα και χίλια δηνάρια, που έκαναν πέντε χιλιάδες, και για τη Λεονίσα άλλες πέντε χιλιάδες. Αυτή ήταν λοιπόν η αιτία που ζήτησε δέκα χιλιάδες σκούδα για τους δύο μας. Οι γονείς της Λεονίσας βασίστηκαν στην υπόσχεση που τους έκανε εκ μέρους μου ο υπηρέτης μου και δεν έκαναν καμμία προσφορά, αλλά ούτε κι ο Κορνέλιος κίνησε τα χείλη του για χάρη της· κι έτσι, μετά από πολλές προτάσεις κι απαντήσεις, κατέληξε να δώσει ο υπηρέτης μου πέντε χιλιάδες σκούδα για τη Λεονίσα και τρεις χιλιάδες σκούδα για μένα.

Ο Γιουσούφ δέχτηκε αυτή την προσφορά, πιεσμένος απ' τα ορμηνέματα του συντρόφου του και απ' όσα του έλεγαν οι άντρες του· όμως, ο υπηρέτης μου, επειδή δεν είχε διαδέσιμο όλο αυτό το ποσό, ζήτησε τρεις μέρες διορία, για να το συγκεντρώσει με την πρόθεση να πουλήσει όσο όσο το βιος μου μέχρι να συμπληρώσει τα λύτρα. Του άρεσε αυτό του

Γουσουφ, γιατί σκέφτηκε πως στο διάστημα αυτό, θα βρισκόταν η ευκαιρία να μη προχωρήσει η συμφωνία· και, επιστρέφοντας στο νησί της Φαβιάνας, είπε πως σε τρεις μέρες θα γυρνούσε για τα χρήματα. Όμως η τύχη η κακιά, που δεν κουράστηκε να με παιδεύει, όρισε, ώστε ένας σκοπός, που είχαν βάλει οι Τούρκοι για να ελέγχει στο πιο ψηλό σημείο του νησιού, να διακρίνει έξι λατινικά πανιά, κι αντιλήφθηκε, όπως στ' αλήθεια ήταν, ότι πρέπει να ήταν ή ο στόλος της Μάλτας ή κάποιος απ' τη Σικελία. Κατέβηκε τρέχοντας να πει το νέο, και οι Τούρκοι που ήταν στη στεριά, άλλος μαγειρεύοντας φαγητό, άλλος πλένοντας ρούχα, μπάρακαραν σε μια στιγμή· σαλπάρισαν με πρωτοφανή σβελτάδα, και αφού έριξαν τα κουπιά στο νερό, άνοιξαν πανιά κι έβαλαν πλώρη για τη Μπαρμπαριά¹³. σε λιγότερο από δύο ώρες έπαψαν να φαίνονται οι γαλέρες κι έτσι, καλυμμένοι απ' το νησί και απ' τη νύχτα που πλησίαζε, τους έφυγε ο φόβος που είχαν πάρει.

Στην καλή σου κρίση αφήνω, φίλε Μαχμούτ, να εκτιμήσεις πώς ήταν το ηθικό μου σ' εκείνο το ταξίδι, το τόσο διαφορετικό απ' αυτό που εγώ περίμενα· κι ακόμη πιο πολύ όταν μια άλλη μέρα, οι δυο γαλιότες έφτασαν προς τη νότια πλευρά του νησιού Παντελλερία¹⁴ και οι Τούρκοι πήδηξαν να κάνουν, όπως λένε οι ίδιοι, φωτιά και κρέας, κι ακόμη περισσότερο, όταν είδα ότι οι καπετάνιοι πήδηξαν στη γη κι άρχισαν να μοιράζουν όλη τη λεία που είχαν κάνει. Κάθε πράξη απ' αυτές ήταν για μένα ένας παρατεταμένος θάνατος. Όταν έφτασαν, λοιπόν, να μοιράσουν εμένα και τη Λεονίσα, ο Γουσουφ έδωσε στον Φεταλά (έτσι λεγόταν ο καπετάνιος της άλλης γαλιότας) έξι χριστιανούς, τέσσερις για τα κουπιά και δυο πανέμορφους νέους, κορσικανούς στη καταγωγή, κι εμένα μαζί τους, για να κρατήσει τη Λεονίσα, πράγμα που χαροποίησε τον Φεταλά. Και, παρά το ότι ήμουν παρών σ' όλα αυτά, ποτέ δεν μπόρεσα να καταλάβω τι έλεγαν, αν και ήξερα τι έκαναν, ούτε θα καταλάβαινα τότε τον τρόπο της μοιρασιάς, αν ο Φεταλά δεν ερχόταν σε μένα, για να μου πει στα ιταλικά:

«Χριστιανέ, τώρα είσαι δικός μου· σ' έδωσαν σε μένα για δυο χιλιάδες χρυσά σκούδα¹⁵. αν θες λευτεριά, πρέπει να δώσεις τέσσερις χιλιάδες, κι αν όχι, να πεδάνεις εδώ'». Τον ρώτησα αν ήταν επίσης δική του και η χριστιανή· μου είπε πως όχι, κι ότι ο Γιουσούφ θα την κρατούσε με σκοπό να την κάνει αραπίνα και να την παντρευτεί. Και αυτή ήταν η αλήθεια, γιατί μου το 'πε ένας απ' τους αιχμαλώτους που ήταν στα κουπιά και καταλάβαινε καλά τα τούρκικα, ο οποίος είχε ακούσει τον Γιουσούφ και τον Φεταλά να διαπραγματεύονται. Είπα στον αφέντη μου να κάνει ό,τι είναι δυνατό, για να κρατήσει τη χριστιανή και ότι για λύτρα της θα του έδινα δέκα χιλιάδες σκούδα σε χρυσό. Μου απάντησε πως δεν ήταν δυνατό, θα φρόντιζε όμως να ενημερωθεί ο Γιουσούφ για το μεγάλο ποσό που πρόσφερα για τη χριστιανή· και ίσως, κινούμενος από συμφέρον, να άλλαξε γνώμη και να την εξαγόραζα. Το έκανε και μετά πρόσταξε όλους απ' τη γαλιότα του να μπαρκάρουν, γιατί ήθελε να πάει στην Τρίπολη της Μπαρμπαριάς, απ' όπου ήταν. Ο Γιουσούφ αποφάσισε επίσης να πάει στη Μπιζέρτα· κι έτσι, μπάρκαραν με την ίδια βιασύνη που έχουν όταν βλέπουν γαλέρες που πρέπει να τις φοβούνται ή μπρίκια, για να τα ληστέψουν. Τους έπιασε η βιασύνη, γιατί τους φάνηκε πως άλλαζε ο καιρός κι έδειχνε σημάδια καταιγίδας.

Η Λεονίσα βρισκόταν στη στεριά, μα όχι σε μέρος που να μπορούσα να τη δω, αν δεν φτάναμε μαζί στο λιμάνι την ώρα που θα μπαρκάραμε. Την έφερε απ' το χέρι ο νέος της αφέντης και ο πιο πρόσφατα ερωτοχτυπημένος μαζί της· μπαίνοντας απ' τη σκάλα που ήταν στημένη απ' τη στεριά προς τη γαλιότα, έστρεψε τα μάτια της για να με κοιτάξει, και τα δικά μου, που δεν έφευγαν από πάνω της, την κοίταζαν με τόσο τρυφερό συναίσθημα και πόνο που, χωρίς να καταλάβω πώς, μπήκε μπροστά της ένα σύννεφο που μου 'κοψε τη θέα, και, χωρίς αυτήν και χωρίς καθόλου αισθήσεις, βρέθηκα καταγής. Αργότερα, μου είπαν πως το ίδιο συνέβη και στη Λεονίσα, γιατί την είδαν να πέφτει απ' τη σκάλα στη

θάλασσα, και πως ο Γιουσούφ έπεσε από πίσω της και την έβγαλε στην αγκαλιά του. Αυτά μου διηγήθηκαν μέσ' στη γαλιότα του αφέντη μου, όπου μ' έβαλαν χωρίς εγώ να το καταλάβω· όμως, όταν συνήλθα απ' τη λιποθυμιά μου και είδα πως ήμουν μόνος στη γαλιότα, και πως η άλλη, πήρε άλλη ρότα και ξεμάκρυνε από μας παίρνοντας μαζί της τη μισή μου ψυχή ή, για να το πω καλύτερα, όλη μου την ψυχή, σφίχτηκε πάλι η καρδιά μου και πάλι καταράστηκα την τύχη μου και κάλεσα το θάνατο με κραυγές· τέτοια ήταν τα συναισθήματα που έδειχνα, που ο αφέντης μου οργισμένος απ' τις φωνές μ' απείλησε μ' ένα χοντρόξυλο πως θα με κοπανούσε, αν δεν σώπαινα. Στέγνωσα τα δάκρυά μου και μάζεψα τους στεναγμούς θαρρώντας πως πιέζοντάς τους θα έσκαζαν από κάπου και θ' άνοιγαν την πόρτα στη ψυχή μου, που τόσο ήθελε να εγκαταλείψει αυτό το άθλιο σώμα· όμως η τύχη, μη ικανοποιημένη ακόμη που μ' έφερε σε τέτοια στενοποριά, βάλθηκε να τα πάρει όλα, αφαιρώντας μου κάθε ελπίδα παρηγοριάς· και έξαφνα ξέσπασε η καταιγίδα που φοβόνταν, κι ο άνεμος που φυσούσε απ' το Νότο και μας χτυπούσε απ' την πλώρη, άρχισε να αγριεύει τόσο, που αναγκάστηκαν να του γυρίσουν την πρύμνη και να αφήσουν το καράβι να τρέχει όπου ήθελε να το πάει ο άνεμος.

Ο καπετάνιος είχε σκοπό να εξερευνήσει το νησί και να βρει καταφύγιο προς τη βόρεια πλευρά του, όμως έγινε το αντίθετο απ' ό,τι σκέφτηκε, γιατί ο άνεμος χτύπησε με τόση λύσσα που, όσο είχαμε αρμενίσει για δυο μέρες, σε λίγο παραπάνω από δεκατέσσερις ώρες βρεθήκαμε στα έξι ή επτά μίλια απ' το ίδιο νησί που είχαμε ξεκινήσει, και μοιραία θα πέφταμε πάνω του, μα όχι σε κάποια ακτή, αλλά σε κάτι ψηλά βράχια που βλέπαμε μπροστά μας να απειλούν τις ζωές μας με βέβαιο θάνατο. Είδαμε στο πλάι την άλλη γαλιότα μας, όπου βρισκόταν η Λεονίσα, και όλους τους Τούρκους και αιχμαλώτους να τραβούν με δύναμη τα κουπιά, για να σταματήσει και να μη χτυπήσει στα βράχια. Το ίδιο έγινε

και στη δική μας, απ' ό,τι φάνηκε με καλύτερη προσπάθεια και αποτέλεσμα απ' τους άλλους, που παραδόθηκαν εξουθενωμένοι απ' την κούραση και νικημένοι απ' την επιμονή του ανέμου και της καταιγίδας παράτησαν τα κουπιά και, μπροστά στα μάτια μας, αφέθηκαν να πέσουν πάνω στα βράχια, όπου η γαλιότα χτύπησε με τόση δύναμη που έγινε όλη κομμάτια. Αρχίζε να πέφτει βαριά η νύχτα κι ήταν τόσο δυνατές οι κραυγές αυτών που χάνονταν, και στο δικό μας πλοίο τόσο μεγάλη η ταραχή όσων φοβούνταν πως θα χαθούν επίσης, που τίποτα δεν καταλάβαιναν και ούτε έκαναν τίποτα απ' όσα διάταζε ο καπετάνιος μας· μόνο πάσχιζαν να μην αφήσουν τα κουπιά απ' τα χέρια, και για λύση βρήκαν να στρέψουν την πλώρη προς τον άνεμο και να ρίξουν τις δύο άγκυρες στη θάλασσα, για να καθυστερήσουν μ' αυτό για λίγο χρόνο τον θάνατο, που θεωρούσαν βέβαιο. Αν κι ο φόβος του θανάτου είχε γενικευτεί σε όλους, για μένα ήταν το αντίθετο, γιατί με την απατηλή ελπίδα να δω στον άλλο κόσμο αυτήν που πριν τόσο λίγο είχε φύγει απ' τον εδώ, κάθε στιγμή, που η γαλιότα αργούσε να πλημμυρίσει ή να πέσει στα βράχια, για μένα ήταν αιώνας του πιο θλιβερού θανάτου. Τα πελώρια κύματα, που περνούσαν πάνω απ' το πλοίο κι απ' το κεφάλι μου, μ' έκαναν να προσέχω, για να δω αν ερχόταν μ' αυτά το σώμα της άμοιρης Λεονίσας.

Δεν ξέλω τώρα να καθυστερήσω, ω Μαχμούτ, διηγώντας σε με λεπτομέρειες τις λαχτάρες, τους φόβους, τις αγωνίες, τις σκέψεις που είχα και πέρασα εκείνη την ατέλειωτη και πικρή νύχτα, για να μη κάνω το αντίθετο απ' αυτό που υποσχέθηκα εξ αρχής, να σου διηγηθώ με συντομία τα βήσανά μου. Αρχεί να σου πω ότι ήταν τόσα και τέτοια που, αν ερχόταν εκείνη την ώρα ο θάνατος, δεν θα κόπιαζε πολύ, για να μου πάρει τη ζωή.

Η μέρα μπήκε δίνοντας σημάδια για μεγαλύτερη φουρτούνα απ' την προηγούμενη και είδαμε ότι το καράβι πισωδρόμησε μια μεγάλη απόσταση, έχοντας παρακάμψει αρκετά

τα βράχια κι είχε φτάσει σ' ένα ακρωτήριο του νησιού· και, βλέποντας πως έμενε πολύ λίγο, για να στρίψει, Τούρκοι και χριστιανοί με νέα ελπίδα και νέες δυνάμεις, ύστερα από έξι ώρες στρίψαμε από το ακρωτήριο και βρήκαμε τη θάλασσα πιο μαλακή και πιο γαληνεμένη, οπότε χειριστήκαμε πιο εύκολα τα κουπιά, και, προστατευμένοι απ' το νησί, μπόρεσαν οι Τούρκοι να πηδήξουν στη στεριά, για να παν να δουν αν είχε μείνει κανένα κατάλοιπο απ' τη γαλιότα που έπεσε την προηγούμενη νύχτα στα βράχια· όμως, ο Θεός δεν δέλησε να μου φέρει τη λύτρωση ακόμη, όπως πρόσμενα, και να δω στην αγκαλιά μου το σώμα της Λεονίσας· γιατί, αν και νεκρό και κομματιασμένο, θα χαιρόμουν να το δω, για να διαλυθεί εκείνο το ακατόρθωτο που 'βαλε η μοίρα μου για να σμίξω μαζί του, πράγμα που άξιζαν οι καλές μου προθέσεις· κι έτσι, παρακάλεσα έναν εξωμότη που ήθελε να ξεμπαρκάρει, να τη ψάξει και να δει αν η θάλασσα την είχε ξεβράσει στην ακτή. Όμως, όπως είπα, όλα αυτά μου τα αρνήθηκε ο Θεός, γιατί την ίδια στιγμή άρχισε να αηριεύει ο άνεμος, οπότε δεν μας βοήθησε καθόλου η προστασία του νησιού. Βλέποντάς το ο Φεταλά, δεν δέλησε να πάει κόντρα στην τύχη, που τόσο τον κατάτρεχε, και πρόσταξε να ανοίξουν λίγο τα πανιά στο μπροστινό κατάρτι· έστρεψε την πλώρη προς τη θάλασσα και την πρύμνη προς τον άνεμο· και πιάνοντας ο ίδιος το τιμόνι, αφέθηκε να πλέει προς τα ανοιχτά, σίγουρος πως κανένα εμπόδιο δεν θα έφραζε το δρόμο του. Έπεφταν τα κουπιά συγχρονισμένα στα πλευρά του πλοίου και όλοι καθισμένοι στους πάγκους και στις βαλλίστρες, δίχως σ' όλη τη γαλιότα να φαίνεται άλλος άνθρωπος εκτός απ' το λοστρόμο, που για μεγαλύτερη ασφάλεια δέδθηκε σφιχτά στον πρυμνιό ιστό. Τόσο ανάλαφρα πετούσε το καράβι που, σε τρεις μέρες και τρεις νύχτες, αφού ατένισε το Τράπανι, το Μιλάτσο¹⁶ και το Παλέρμο, μπήκε απ' τον φάρο της Μεσσήνης, προκαλώντας τεράστια έκπληξη σ' αυτούς που ήταν μέσα και σ' αυτούς που τους έβλεπαν απ' έξω.

Τέλος, για να μην είμαι τόσο εξαντλητικός περιγράφοντας την καταρσίδα σ' όλη της τη διάρκεια, λέω ότι εξουθενωμένοι, πεινασμένοι και ταλαιπωρημένοι από τον τόσο μεγάλο γύρο που κάναμε περιτρέχοντας ολόκληρο σχεδόν το νησί της Σικελίας, φτάσαμε στην Τρίπολη της Μπαρμπαρίας¹⁷. Εκεί του αφέντη μου (πριν καταριδημίσει τα κουρσευμένα με τους λεβέντες του και τους δώσει αυτό που τους έφευτε, και "το πέμπτο στο βασιλιά"¹⁸, όπως είναι το συνηθισμένο) του ήρθε τέτοιος πόνος στο πλευρό, που σε τρεις μέρες τον έστειλε στην κόλαση. Μετά ο βασιλιάς της Τρίπολης και ο υπεύθυνος για τους νεκρούς που έχει εκεί ο Μέγας Σουλτάνος (που, όπως ξέρεις, κληρονομεί όσους δεν αφήνουν τίποτα σε κανέναν, όταν πεθάνουν), αυτοί οι δυο πήραν όλο το βίος του αφέντη μου του Φεταλά, που ήταν τότε αντιβασιλέας της Τρίπολης, και μέσα σ' αυτό κι εμένα· και μετά από δεκαπέντε μέρες του ήρθε ο τίτλος του αντιβασιλέα της Κύπρου, γι' αυτό και ήρθα μέχρι εδώ δίχως να κάνω καμμία προσπάθεια εξαγοράς, γιατί αυτός μου είπε πολλές φορές να πληρώσω τα λύτρα γιατί, όπως του μήνυσαν οι στρατιώτες του Φεταλά, είμαι άνθρωπος σημαντικός· εγώ όμως δεν κατέφυγα ποτέ σε κάτι τέτοια, αντιθέτως του είπα πως τον ξεγέλασαν αυτοί που του μεγαλοποίησαν την κατάσταση μου. Και αν δεξ, Μαχμούτ, να σου πω όλα όσα σκέφτομαι, πρέπει να ξέρεις πως δεν θέλω να γυρίσω στο μέρος όπου με κανένα τρόπο δεν θα μπορώ να βρω κάτι για παρηγοριά, και θέλω οι σκέψεις και οι δύμησες για τον θάνατο της Λεονίσας, που ποτέ δεν μ' εγκαταλείπουν, να σμίξουν και να γίνουν ένα με τη ζωή της αιχμαλωσίας, ώστε να μη βρίσκω ποτέ καμμία ευχαρίστηση. Κι αν είναι αλήθεια πως οι αδιάκοποι πόνοι αναγκαστικά πρέπει να τελειώνουν ή να αποτελειώνουν όποιον τους υποφέρει, οι δικοί μου δεν μπορούν να σταματήσουν, και σκέφτομαι να τους αφήσω ελεύθερους ώστε, σε λίγες μέρες, να αποτελειώσουν την άθλια ζωή που περνώ τόσο ενάντια στη βούλησή μου.

Αυτά είναι, αδελφέ Μαχμούτ, τα θλιβερά μου συμβάντα· αυτά είναι η αιτία των στεναγμών και των δακρύων μου· τώρα εσύ δεξ και συλλογίσου αν είναι αρκετά, για να τα βγάλω απ' τα βάρη των σπλάχνων μου και να τα βάλω στο στεγνό μου πληγωμένο στήθος. Η Λεονίσα πέθανε και μαζί της κι η ελπίδα μου· γιατί, κι αυτή που είχα, όταν ακόμη ζούσε, κρεμόταν από μια τόση δαλεπτή κλωστή, τόση δα....

Και σ' αυτό το “τόση δα” κόλλησε η γλώσσα του στον ουρανό, έτσι που δεν μπορούσε να πει άλλη λέξη ούτε να συγκερατήσσει τα δάκρυα, που, όπως συνηθίζουν να λένε, βροχή έτρεχαν στο πρόσωπό του, τόσο άφθονα, που νώτισαν και το πάτωμα. Τον συντρόφειψε σ' αυτά ο Μαχμούτ· μα σαν του 'φυγε το ξάναμα, που ζωντάνειψαν οι δύμησες απ' την πικρή διήγηση, θέλησε ο Μαχμούτ να παρηγορήσει τον Ριχάρδο με τα καλύτερα λόγια που ήξερε· αυτός όμως τον έκοψε λέγοντας:

– Αυτό που πρέπει να κάνεις, φίλε, είναι να με συμβουλέψεις τι να κάνω εγώ, για να πέσω στη δυσμένεια του αφέντη μου και όλων με όσους μιλήσω· για να με σιχαθούν κι αυτός κι εκείνοι, κι όλοι να με ξυλοκοπούν και να με κυνηγάνε ώστε, αφού σμίξει ο πόνος με τον πόνο και η θλίψη με τη θλίψη, να φτάσω γρήγορα σ' αυτό που επιθυμώ, που είναι να τελειώσω με τη ζωή μου.

– Τώρα κατάλαβα ότι είναι αλήθεια –είπε ο Μαχμούτ– αυτό που λέγεται συνήθως: πως αυτό που αισθάνεσαι πρέπει να το λες, γιατί μερικές φορές το συναίσθημα βουβαίνει τη γλώσσα· αλλά, όπως και να 'ναι, Ριχάρδε, είτε τα λόγια σου εκφράζουν τον πόνο είτε τον ξεπερνάνε, σε μένα πρέπει να βλέπεις πάντα έναν αληθινό φίλο που θα σε βοηθάει ή θα σε συμβουλεύει· γιατί, αν τα λιγοστά μου χρόνια και το σφάλμα που έκανα να βάλω αυτή τη φορεσιά φωνάζουν πως δεν πρέπει να εμπιστεύεσαι ή να προσμένεις κανένα απ' τα δυο πράγματα που σου προσφέρω, θα προσπαθήσω να μην επαληθευτεί αυτή

η υποψία κι ούτε να θεωρηθεί σωστή αυτή η γνώμη. Ακόμη κι αν εσύ δεν θες να σε συμβουλεύουν ούτε να σε βοηθούν, εγώ δεν θα πάψω να κάνω για σένα αυτό που είναι για το καλό σου, όπως συνήθως γίνεται με τον άρρωστο, που ζητά αυτό που δεν του δίνουν και του δίνουν αυτό που χρειάζεται για το καλό του. Σ' όλη την πόλη κανείς δεν είναι πάνω απ' τον καθή, τον αφέντη μου, ούτε κι ο δικός σου, που έρχεται σ' αυτήν ως αντιβασιλέας, έχει τόση δύναμη· και, αφού έτσι έχουν τα πράγματα, μπορώ να πω ότι ο πιο δυνατός στην πόλη είμαι εγώ, γιατί έχω όλα όσα θέλω απ' τον αφέντη μου. Και το λέω, γιατί θα μπορούσα να τον πείσω να σε κάνει δικό του, και, όταν θα 'σαι πλέον μαζί μου, ο χρόνος θα μας πει τι πρέπει να κάνουμε, για να παρηγορηθείς, αν θέλεις ή μπορείς να βρεις παρηγοριά, κι εμένα πώς να περάσω σ' άλλη καλύτερη ζωή απ' αυτή ή, τουλάχιστον, σε μέρος που αυτή θα 'ναι πιο σίγουρη όταν φύγω.

– Σ' ευχαριστώ, Μαχμούτ, για τη φιλία που μου προσφέρεις –απάντησε ο Ριχάρδος– αν και είμαι σίγουρος πως, ό,τι κι αν κάνεις δεν θα βρεις τίποτα που να με ωφελήσει. Ας τ' αφήσουμε όμως τώρα αυτό κι ας πάμε στις σκηνές, γιατί, όπως βλέπω, πολύς κόσμος βγαίνει απ' την πόλη και σίγουρα είναι ο παλιός ο αντιβασιλέας που βγαίνει, για να 'ρθει στη σκηνή και να αφήσει τον αφέντη μου να μπει και να εγκατασταθεί στην πόλη.

– Έτσι είναι –είπε ο Μαχμούτ–· έλα, λοιπόν, Ριχάρδε, να δεις με τι τελετές θα τον υποδεχθούν· γιατί ξέρω πως θα σ' αρέσει να τις δεις.

– Πάμε γρήγορα –είπε ο Ριχάρδος–· ίσως σε χρειαστώ, αν με αναζήτησε ο φύλακας των αιχμαλώτων του αφέντη μου, γιατί είναι ένας κακόψυχος κορσικανός εξωμότης.

Και μ' αυτό σταμάτησαν να μιλάνε κι έφτασαν στις σκηνές την ώρα που έφτανε ο προηγούμενος πασάς, ενώ ο νέος έβγαине να τον υποδεχτεί στην πόρτα της σκηνής.

Ερχόταν ο Αλή Πασάς (έτσι λεγόταν αυτός που παρέδιδε την κυβέρνηση) συνοδευόμενος από όλους τους γενίτσαρους που συνήθως έχει η φρουρά της Λευκωσίας, από τότε που την πήραν οι Τούρκοι, που θα 'ταν περίπου πεντακόσιοι. Έρχονταν σε δυο πτέρυγες ή σειρές, άλλοι με ντουφέκια και άλλοι με γυμνά γιαταγάνια. Έφτασαν στην πόρτα του νέου πασά, Χασάν, τον περιέβαλαν όλοι κι ο Αλή Πασάς υποκλίθηκε στον Χασάν κλίνοντας το σώμα προς τα μπρος, κι αυτός τον χαιρέτισε με μικρότερη υπόκλιση. Έπειτα, ο Αλή μπήκε στη σκηνή του Χασάν και οι Τούρκοι τον ανέβασαν σε ένα δυνατό άλογο πλούσια στολισμένο, και, τον περιέφεραν γύρω απ' τις σκηνές και σ' ένα μεγάλο μέρος της αλάνας, και με φωνές και με κραυγές έλεγαν στη γλώσσα τους: "Ζήτω, ζήτω ο σουλτάνος Σουλεϊμάν¹⁹ και στο όνομά του ο Χασάν πασάς!". Το επανέλαβαν πολλές φορές, δυναμώνοντας τις φωνές και τις κραυγές, και μετά γύρισαν στη σκηνή, όπου είχε μείνει ο Αλή Πασάς, ο οποίος με τον καδή και τον Χασάν, κλείστηκαν μόνοι τους σ' αυτήν για μια ώρα. Ο Μαχμούτ είπε στον Ριχάρδο πως κλείστηκαν, για να δουν τι έπρεπε να γίνει στην πόλη σχετικά με τα έργα που είχε αρχίσει ο Αλή. Σε λίγο, ο καδής βγήκε από την πόρτα της σκηνής και είπε στην τουρκική, αραβική και ελληνική γλώσσα, πως όλοι όσοι ήθελαν να μπου, για να ζητήσουν δικαιοσύνη ή άλλο πράγμα ενάντια στον Αλή Πασά, μπορούσαν να μπου ελεύθερα· γιατί ήταν εκεί ο Χασάν Πασάς, που ο Μέγας Αφέντης έστελνε για αντιβασιλέα στην Κύπρο, ο οποίος θα επέβαλε τη λογική και τη δικαιοσύνη. Δίνοντας το ελεύθερο, οι γενίτσαροι τραβήχτηκαν απ' την είσοδο της σκηνής κι άφηναν να μπου όσους ήθελαν. Ο Μαχμούτ μπήκε μαζί με τον Ριχάρδο, που, επειδή ήταν σκλάβος του Χασάν, δεν του εμπόδισαν την είσοδο.

Μπήκαν να ζητήσουν δικαιοσύνη, τόσο έλληνες χριστιανοί όσο και μερικοί Τούρκοι, και όλοι τους για πράγματα τόσο ασήμαντα, που τα περισσότερα τα επέλυσε ο καδής χωρίς δικαστικές αποφάσεις, χωρίς δικόγραφα, καταγγελίες

και ενστάσεις· γιατί όλες οι υποθέσεις, αν δεν πρόκειται για συζυγικές, εκδικάζονται στο πόδι κι εκείνη την ώρα, έχοντας ως βάση περισσότερο το κριτήριο αγαθού ανδρός παρά κάποιο νόμο. Και ανάμεσα σ' εκείνους τους βάρβαρους, αν σ' αυτό το θέμα θεωρούνται βάρβαροι, ο καθής είναι ο αριστοδίκος δικαστής για όλες τις υποθέσεις, που τις συντομεύει και αποφαινεται στο πόδι και στη στιγμή, χωρίς να υπάρχει προσφυγή σε άλλο δικαστήριο²⁰.

Στο μεταξύ μπήκε ένας τσαούσης²¹, που είναι όπως ο δικός μας ο δικαστικός αστυνομικός²², και είπε πως στην πόρτα της σκηνής ήταν ένας Εβραίος που ήθελε να πουλήσει μια πανέμορφη χριστιανή· πρόσταξε ο καθής να τον φέρουν μέσα, βγήκε ο τσαούσης και σε λίγο ξαναμπήκε μαζί μ' ένα σεβάσμιο Εβραίο, που 'φερε απ' το χέρι μια γυναίκα ντυμένη με ρούχα βερβερίνικα, τόσο φροντισμένη και στολισμένη όσο δεν θα μπορούσε να είναι κι η πιο πλούσια απ' τις αραπίνες του Φεζ ή του Μαρόκου, που υπερέχουν στο στόλισμα απ' όλες τις αφρικανές, ακόμη κι αν βάλουμε κι αυτές απ' το Αλγέρι με τα πολλά τους μαργαριτάρια. Το πρόσωπό της ήταν καλυμμένο μ' ένα μεταξένιο πορφυρό ταφτά· απ' τους αστραγάλους των ποδιών, που ξεπρόβαλαν, διακρίνονταν δυο καρκάγια (έτσι λέν στ' αραβικά τα μεταλλικά βραχιόλια ποδιού), που έδειχναν να 'ναι από καθαρό χρυσάφι· και στους βραχιόνες, που επίσης φαίνονταν ή διακρίνονταν από ένα πουκάμισο από λεπτή γάζα, φορούσε άλλα χρυσά βραχιόλια κατάσπαρτα από μαργαριτάρια· για να καταλήξουμε, όσον αφορά το ντύσιμο, ερχόταν πλούσια κι όμορφα στολισμένη.

Εντυπωσιασμένοι από την πρώτη αυτή εικόνα ο καθής και οι λοιποί πασάδες, πριν πουν και ρωτήσουν οτιδήποτε, πρόσταξαν τον Εβραίο να βγάλει η χριστιανή απ' το πρόσωπο το πέπλο. Το έκανε κι αποκάλυψε ένα πρόσωπο που θάμπωσε τα μάτια και έτερεψε τις καρδιές των παρευρισκομένων, όπως ο ήλιος που μεσ' απ' τα βαριά τα σύννεφα μετά από μεγάλη σκοτεινιά, ξεπροβάλλει στα μάτια αυτών που τον ποθούν:

τόση ήταν η ομορφιά της αιχμάλωτης χριστιανής, η ζωντάνια και η χάρη της. Αλλά αυτός που πιο πολύ εντυπωσιάστηκε απ' το θαυμάσιο φως που αποκαλύφτηκε, ήταν ο πληγωμένος Ριχάρδος, που την ήξερε καλύτερα απ' όλους, γιατί ήταν η σκληρή κι αγαπημένη του Λεονίσα, που τόσες φορές και με τόσα δάκρυα την είχε κλάψει για νεκρή.

Λαβώθηκε και λύγισε η καρδιά του Αλή απ' την ανέλπιστη δέα του μοναδικού κάλλους της χριστιανής και το ίδιο δυνατά πληγώθηκε και του Χασάν, χωρίς να γλυτώσει απ' την ερωτική φλόγα κι αυτή του καδή, που, πιο αποσβολωμένος απ' όλους δεν μπορούσε να πάρει το βλέμμα του απ' τα όμορφα μάτια της Λεονίσας. Και, για να εξαρθούν οι ισχυρές δυνάμεις του έρωτα, πρέπει να ξέρουμε πως εκείνη ακριβώς τη στιγμή στις καρδιές των τριών γεννήθηκε μια, καθώς φαίνεται, στέρεα ελπίδα να την αποκτήσουν και να την απολαύσουν· κι έτσι, χωρίς να θελήσουν να μάθουν ούτε πώς ούτε από πού ούτε πότε είχε περιέλθει στην κυριότητα του Εβραίου, τον ρώτησαν το τίμημα που έβαλε γι' αυτήν.

Ο άπληστος Εβραίος απάντησε πως τέσσερις χιλιάδες δούβλα²³, που κάνουν δυο χιλιάδες σκούδα· όμως, δεν πρόλαβε να αναγγείλει την τιμή, κι ο Αλή Πασάς είπε πως θα τα 'δινε γι' αυτήν και να πήγαινε μετά στη σκηνή του να μετρήσει τα λεφτά. Αλλά ο Χασάν Πασάς, που δεν είχε πρόθεση να την αφήσει, ακόμη κι αν θα διακινδύνευε γι' αυτό τη ζωή του, είπε:

– Δίνω κι εγώ τις τέσσερις χιλιάδες δούβλα που ζητάει γι' αυτήν ο Εβραίος, και δεν θα τα έδινα ούτε θα πήγαινα ενάντια στον Αλή, αν δεν μ' ανάγκαζε αυτό που κι ο ίδιος θα παραδεχτεί, δηλαδή πως είναι η λογική που μ' αναγκάζει και μου το επιβάλλει, γιατί αυτή η πανώρια σκλάβια δεν ανήκει σε κανέναν από εμάς, παρά μόνο στον Μέγα Σουλτάνο· κι έτσι, δηλώνω πως την αγοράζω στ' όνομά του: να δούμε τώρα ποιος θα 'ναι αυτός που θα τολμήσει να μου την πάρει.

– Εγώ θα 'μαι –απάντησε ο Αλή– γιατί την αγοράζω για τον ίδιο λόγο, και ταιριάζει πιότερο σε μένα να κάνω αυτό το δώρο στον Μέγα Σουλτάνο, απ' την ευχέρεια που έχω να την πάω μετά στην Κωνσταντινούπολη και να κερδίσω μ' αυτό την εύνοιά του· γιατί, όπως βλέπεις, Χασάν, σαν άνθρωπος που μένει χωρίς κανένα αξίωμα, χρειάζομαι να βρω τρόπο, για να εξασφαλίσω αυτό που εσύ έχεις εξασφαλισμένο για τρία χρόνια, γιατί σήμερα αρχίζεις να αφεντεύεις και να κυβερνάς το πλουσιότερο αυτό βασίλειο της Κύπρου· γι' αυτούς λοιπόν τους λόγους και γιατί ήμουν ο πρώτος που πρόσφερε το ποσό για την αιχμάλωτη, είναι λογικό, ω Χασάν, να μου την αφήσεις.

– Ο Μέγας Σουλτάνος θα μου το αναγνωρίσει εμένα ακόμμη περισσότερο –απάντησε ο Χασάν– αν την αποκτήσω και τη στείλω, γιατί θα το κάνω χωρίς να με κινεί κανένα συμφέρον· και, όσον αφορά την ευχέρεια, για να την πάω, θα εξοπλίσω μια γαλιότα με το τσούρμο μου και με τους σκλάβους μου και θα του την στείλω.

Καταταράχτηκε απ' τα λόγια αυτά ο Αλή, σηκώθηκε όρδιος, έπιασε το γιαταγάνι του και είπε:

– Μία είναι η βούλησή μου, ω Χασάν, να πάω και να παρρουσιάσω αυτή την χριστιανή στον Μέγα Κύρη, και, επειδή ο πρώτος αγοραστής ήμουν εγώ, λογικό και δίκαιο είναι να μου την αφήσεις· κι αν σκέφτεσαι κάτι άλλο, το γιαταγάνι που κρατώ, θα υπερασπίσει το δίκιο μου και θα τιμωρήσει το θράσος σου.

Ο καδής, που τα παρακολουδούσε όλα προσεκτικά, και που δεν φλεγόταν λιγότερο απ' τους άλλους δύο, απ' το φόβο μη χάσει τη χριστιανή, σκέφτηκε πώς να σβήσει τη μεγάλη φωτιά που άναψε και, ταυτόχρονα, να κρατήσει αυτός την αιχμάλωτη χωρίς να δώσει υποψίες για την κακόβουλη πρόθεσή του· σηκώθηκε λοιπόν όρδιος, μπήκε ανάμεσα στους δύο, που επίσης ήταν όρδιοι και είπε:

– Ηρέμησε, Χασάν, κι εσύ, Αλή, κάθησε φρόνιμα· γιατί εγώ είμαι εδώ και ξέρω πώς να μπορέσω να λύσω τις διαφορές σας με τρόπο που και οι δύο να καταφέρετε αυτό που θέλετε και ο Μέγας Κύρης, όπως επιθυμείτε, να ικανοποιηθεί.

Υπάκουσαν αμέσως στα λόγια του καδή· το ίδιο θα έκαναν ακόμη κι αν θα τους πρόσταζε κάτι άλλο πιο δύσκολο: τόσο μεγάλος είναι ο σεβασμός που έχουν για τα άσπρα του μαλλιά στη αμαρτωλή εκείνη σέκτα. Ο καδής συνέχισε λοιπόν να λέει:

– Εσύ, Αλή, λες πως θέλεις αυτή την χριστιανή για τον Μέγα Κύρη και ο Χασάν λέει το ίδιο· εσύ υποστηρίζεις ότι πρέπει να 'ναι δική σου, επειδή πρόσφερες πρώτος το ποσό, για να την αποκτήσεις· ο Χασάν διαφωνεί· κι αν αυτός δεν ξέρει να υποστηρίξει το δίκιο του, εγώ βρίσκω πως έχει το ίδιο με σένα, που είναι η πρόθεση, που αναμφίβολα πρέπει να γεννήθηκε ταυτόχρονα με τη δική σου, να θέλει να αγοράσει τη σκλάβα για τον ίδιο σκοπό· το μόνο πλεονέκτημα που έχεις εσύ, είναι ότι το δήλωσες πρώτος, κι αυτό δεν πρέπει να γίνει αιτία, για να παραβλεφθεί παντελώς η καλή του πρόθεση· θεωρώ λοιπόν πως είναι καλό να σας μονοιάσω μ' αυτόν τον τρόπο: η σκλάβα να είναι και των δυο σας· όμως η τύχη της θα εξαρτηθεί απ' τη βούληση του Μέγα Κύρη για τον οποίο αγοράστηκε, γιατί σ' αυτόν θα ανήκει· οπότε, εσύ Χασάν, θα πληρώσεις δυο χιλιάδες δούβλα, κι ο Αλή άλλες δύο, και η αιχμάλωτη θα μείνει στη δική μου κατοχή, για να τη στείλω στην Κωνσταντινούπολη στ' όνομα και των δύο, για να 'χω κι εγώ μια ανταμοιβή, έστω επειδή ήμουν παρών· προσφέρομαι, λοιπόν, να τη στείλω με δικά μου έξοδα, με τον σεβασμό και την αξιοπρέπεια που αρμόζει σ' αυτήν που στέλνουμε, και θα γράψω στον Μέγα Κύρη για ό,τι συνέβη εδώ και για τη βούληση που δείξατε κι οι δυο σας να τον υπηρετήσετε.

Δεν ήξεραν, ούτε μπόρεσαν, ούτε και θέλησαν να διαφωνήσουν μαζί του οι δυο ερωτευμένοι Τούρκοι· αν και είδαν πως απ' αυτό το δρόμο δεν θα ικανοποιούσαν την επιθυμία τους, αναγκάστηκαν να αποδεχτούν τη γνώμη του καδή φτιάχνοντας

και καλλιερμώντας ο καθένας στο μυαλό του μια ελπίδα που, αν και αβέβαιη, τους υποσχόταν ότι θα μπορούσαν να ικανοποιήσουν τις φλογερές τους επιθυμίες. Ο Χασάν, που θα έμενε ως αντιβασιλέας στην Κύπρο, σκεφτόταν να κάνει τόσα δώρα στον καδή που θα υποχωρούσε και θα αναγκαζόταν να του δώσει την αιχμάλωτη· ο Αλή σκέφτηκε να κάνει κάτι που θα του εξασφάλιζε να φύγει μ' αυτό που επιθυμούσε. Και, θεωρώντας εύστοχο ο καθένας το σχέδιό του, δέχτηκε εύκολα αυτό που πρότεινε ο καδής, οπότε του την έδωσαν, και μετά πλήρωσαν στον Εβραίο δυο χιλιάδες δούβλα ο καθένας. Ο Εβραίος είπε πως δεν θα την έδινε με τα ρούχα που φορούσε, γιατί άξιζαν άλλες δυο χιλιάδες δούβλα· κι έτσι ήταν στ' αλήθεια, γιατί στα μαλλιά, που ένα μέρος τους το είχε λυμένο στην πλάτη κι ένα άλλο δεμένο και τυλιγμένο στο μέτωπο, φαινόταν μερικές λωρίδες από μαργαριτάρια που με περισσή χάρη μπλέκονταν μ' αυτά. Τα βραχιόλια των ποδιών και των χεριών ήταν επίσης γεμάτα από χοντρά μαργαριτάρια. Το ρούχο ήταν ένα καφτάνι από πράσινο σατέν, ολοκέντητο και γεμάτο από χρυσές πλεξίδες. Στο τέλος, όλοι σκέφτηκαν πως ο Εβραίος έδωσε χαμηλή τιμή για το ρούχο, και ο καδής, για να μη φανεί λιγότερο γενναιόδωρος απ' τους πασάδες, είπε πως ήθελε να το πληρώσει αυτός, γιατί έτσι θα παρουσιαζόταν η χριστιανή στον Μέγα Κύρη. Το καλοδέχτηκαν οι δυο αντίζηλοι, γιατί ο καθένας πίστευε πως στο τέλος θα τα 'χε όλα.

Μένει τώρα να πούμε το πώς αισθάνθηκε ο Ριχάρδος βλέποντας να βγαίνει σε δημοπρασία η ψυχή του, τις σκέψεις που του ήρθαν εκείνη την ώρα και τους φόβους που τον συντάραξαν βλέποντας πως βρήκε την αγαπημένη του, για να τη χάσει ακόμη πιο πολύ· δεν μπορούσε να καταλάβει αν κοιμόταν ή αν ήταν ξύπνιος, μη δίνοντας πίστη σ' αυτά που έβλεπαν τα ίδια του τα μάτια, γιατί του φαινόταν πράγμα αδύνατο να βλέπει τόσο ανέλπιστα μπροστά στα μάτια του αυτήν για την οποία νόμιζε πως είχαν κλείσει για πάντα. Πάνω σ' αυτό, έφτασε ο φίλος του ο Μαχμούτ και του είπε:

- Δεν την ξέρεις, φίλε;
 - Δεν την ξέρω –είπε ο Μαχμούτ.
 - Πρέπει να μάθεις λοιπόν –απάντησε ο Ριχάρδος– πως είναι η Λεονίσα.
 - Τι είναι αυτό που λες, Ριχάρδε; –είπε ο Μαχμούτ.
 - Αυτό που άκουσες –είπε ο Ριχάρδος.
 - Σώπα λοιπόν και μη το φανερώνεις –είπε ο Μαχμούτ–, η τύχη θέλει να γίνει για σένα καλή και ευνοϊκή, γιατί αυτή θα περάσει στην κατοχή του αφέντη μου.
 - Πώς σου φαίνεται –είπε ο Ριχάρδος– αν σταθώ σ' ένα μέρος που να μπορεί να με δει;
 - Όχι –είπε ο Μαχμούτ– για να μην ταραχτεί ούτε αυτή ούτε εσύ, και μη δώσεις κανένα σημάδι πως τη γνωρίζεις ούτε πως την έχεις δει· γιατί θα μπορούσε να κάνει ζημιά στο σχέδιό μου.
 - Θα ακολουθήσω την υπόδειξή σου –απάντησε ο Ριχάρδος.
- Κι έτσι, απέφευγε να συναντηθεί η ματιά του με αυτήν της Λεονίσας, η οποία, όσο συνέβαιναν αυτά, είχε τη δική της καρφωμένη στο πάτωμα, χύνοντας μερικά δάκρυα. Τη σίμωσε ο καθής, και, πιάνοντάς την απ' το χέρι, την έδωσε στον Μαχμούτ και τον πρόσταξε να την πάει στην πόλη, να την παραδώσει στην κυρά του τη Χαλιμά και να της πει να τη μεταχειριστεί σαν σκλάβα του Μέγα Κύρη. Το έκανε ο Μαχμούτ και άφησε μόνο του τον Ριχάρδο, που με το βλέμμα του παρακολουδούσε το άστρο του ώσπου το έκρυψε το σύννεφο των τειχών της Λευκωσίας. Πλησίασε τον Εβραίο και τον ρώτησε πού την αγόρασε, ή με ποιο τρόπο ήρθε στην κατοχή του εκείνη η αιχμάλωτη χριστιανή. Ο Εβραίος απάντησε πως την αγόρασε στο νησί Παντελλερία από κάποιους Τούρκους που έφτασαν εκεί από κακοτυχιά και πως τώρα ήθελε να συνεχίσει το δρόμο του, αλλά τον εμπόδιζε που ήρθε να τον φωνάξει εκ μέρους των πασάδων, που ήθελαν να

τον ρωτήσουν αυτό που κι ο Ριχάρδος επιθυμούσε να μάθει· και μ' αυτό τον αποχαιρέτησε κι έφυγε.

Στο δρόμο απ' τις σκηνές μέχρι την πόλη, ο Μαχμούτ ρώτησε στα ιταλικά τη Λεονίσα, από ποιο μέρος ήταν. Αυτή του απάντησε πως απ' την πόλη Τράπανι. Τη ρώτησε επίσης ο Μαχμούτ αν σ' εκείνη την πόλη ήξερε έναν πλούσιο και ευγενή νέο που τον έλεγαν Ριχάρδο. Όταν το άκουσε η Λεονίσα, έβγαλε έναν βαρύ αναστεναγμό και είπε:

– Ναι, τον ξέρω, για το κακό μου.

– Πώς για το κακό σας; –είπε ο Μαχμούτ.

– Γιατί αυτός με γνώρισε για δική του και για δική μου δυστυχία –αποκρίθηκε η Λεονίσα.

– Και, κατά τύχη –ρώτησε ο Μαχμούτ– στην ίδια πόλη γνωρίζατε επίσης κι έναν άλλο νέο από καλή οικογένεια, γιο πολύ πλούσιων γονέων, γενναίο, γενναιόδωρο και ευγενικό, που λέγεται Κορνέλιος;

– Τον ξέρω επίσης –απάντησε η Λεονίσα– και μπορώ να πω για μεγαλύτερο κακό μου απ' ότι τον Ριχάρδο. Όμως, εσείς, κύριε, ποιος είστε που τους γνωρίζετε και ρωτάτε γι' αυτούς;

– Κατάγομαι απ' το Παλέρμο –είπε ο Μαχμούτ– κι από διάφορες κακοτυχίες φοράω αυτήν την περιβολή και αυτά τα ρούχα, διαφορετικά απ' αυτά που συνήθιζα να έχω, και τους γνωρίζω, γιατί πριν λίγες μέρες ήταν και οι δυο στην κατοχή μου. Τον Κορνέλιο τον αιχμαλώτισαν κάποιοι Άραβες απ' την Τρίπολη της Μπαρμπαριάς και τον πούλησαν σ' έναν Τούρκο που τον έφερε σ' αυτό το νησί, όπου ήρθε μεπραμάτειες, γιατί είναιπραματευτής απ' τη Ρόδο και που όλο του το βιος το εμπιστευόταν στον Κορνέλιο.

– Θα του το φυλάξει μια χαρά –είπε η Λεονίσα– γιατί το δικό του ξέρει να το φυλάει πολύ καλά· αλλά πείτε μου, κύριε, πώς και με ποιον ήρθε ο Ριχάρδος σ' αυτό το νησί;

– Ήρθε –απάντησε ο Μαχμούτ– μ’ έναν κουρσάρο που τον αιχμαλώτισε σ’ έναν κήπο του λιμανιού του Τράπανι, και είπε πως μαζί μ’ αυτόν αιχμαλώτισαν μια κόρη που ποτέ δεν δέλησε να πει το όνομά της. Για μερικές μέρες έμεινε εδώ με τον αφέντη του, που θα πήγαινε στην πόλη της Μεδίνα να επισκεφτεί τον τάφο του Μωάμεδ. Όταν ήταν να φύγουν, ο Ριχάρδος έπεσε βαριά άρρωστος και ανήμπορος, οπότε ο αφέντης του, επειδή ήμασταν απ’ το ίδιο μέρος, τον άφησε να τον γιατρέψω και να έχω την φροντίδα του μέχρι να γυρίσει, και αν τυχόν δεν γυρνούσε από κει, σαν θα ’φτανε στην Κωνσταντινούπολη, θα με ειδοποιούσε να του τον στείλω. Όμως, μ’ άλλον τρόπο τα κανόνισε ο Θεός, γιατί ο άμοιρος Ριχάρδος, χωρίς να του συμβεί κάτι, σε λίγες μέρες πέθανε φωνάζοντας πάντα κάποια κυρά Λεονίσα, την οποία μου είχε πει πως αγαπούσε πιο πολύ κι απ’ τη ζωή κι απ’ την ψυχή του· και μου είπε πως αυτή η Λεονίσα πνίγηκε σε μια γαλιότα που βούλιαξε στο νησί Παντελλερία, και πάντα έκλαιγε και πάντα μοιρολογούσε το θάνατό της, μέχρι που έχασε κι αυτός τη ζωή του. Όμως εγώ δεν αντιλήφτηκα κάποια ασθένεια στο σώμα του, παρά μόνο δείγματα πόνου ψυχής.

– Πείτε μου, κύριε –απάντησε η Λεονίσα– αυτός ο νέος που λέτε, ο Κορνέλιος, στις συζητήσεις που είχε μαζί σας (που θα πρέπει να ήταν πολλές αφού έχετε την ίδια πατρίδα) ανέφερε καμμιά φορά για τον τρόπο με τον οποίο αιχμαλώτισαν αυτή την Λεονίσα και τον Ριχάρδο;

– Ναι τον ανέφερε –είπε ο Μαχμούτ– και με ρώτησε, αν σε τούτο το νησί είχε φτάσει μια χριστιανή με τέτοιο όνομα, μ’ αυτά και μ’ αυτά τα χαρακτηριστικά, την οποία με παρακαλούσε να βρω, για να την εξαγοράσει, αν ο αφέντης της είχε πια απογοητευτεί, γιατί δεν ήταν τόσο πλούσια όσο πίστευε ή μπορεί να την είχε βαρεθεί, γιατί πλέον την είχε απολαύσει· κι αν δεν ξεπερνούσαν τα τριακόσια ή τετρακόσια σκούδα, αυτός θα τα έδινε με μεγάλη ευχαρίστηση γι’ αυτήν, γιατί έναν καιρό της είχε κάποια αγάπη.

– Πολύ λίγη θα πρέπει να 'ταν –είπε η Λεονίσα– γιατί δεν πέρασε τα τετρακόσια σκούδα· πιο γενναιόδωρος είναι ο Ριχάρδος και πιο γενναίος και ευγενικός· ο Θεός να συγχωρέσει αυτήν που ήταν η αιτία του θανάτου του, που ήμουν εγώ, γιατί εγώ είμαι η άμοιρη που την έκλαιψε για νεκρή· και ξέρει ο Θεός πόσο θα χαιρόμουν αν ήταν ζωντανός, για να τον πληρώσω με το συναίσθημα και να έβλεπε ότι για τη δυστυχία του νιώθω το ίδιο που ένιωσε κι αυτός για τη δική μου. Εγώ, κύριε, όπως σας είπα, είμαι αυτή που αγάπησε λίγο ο Κορνέλιος και έκλαιψε πολύ ο Ριχάρδος, και που, για πολλούς και διάφορους λόγους, έφτασα σ' αυτή την άθλια κατάσταση που είμαι τώρα· και, παρόλο που είναι τόσο επικίνδυνο, πάντα με την χάρη του Θεού, φύλαξα ακέραια την τιμή μου με την οποία ζω ευχαριστημένη στη δυστυχία μου. Τώρα, ούτε ξέρω πού βρίσκομαι, ούτε ποιος είναι ο αφέντης μου, ούτε πού θα με φέρει η κακή μου η μοίρα, γι' αυτό σας ικετεύω, κύριε, για το χριστιανικό το αίμα που έχετε, να με συμβουλευέσετε σ' ό,τι κάνω· έγινα κάπως τολμηρή, επειδή μου ήρθαν πολλά και σε κάθε στιγμή έρχονται τόσα και τέτοια, που δεν ξέρω πως να τα χειριστώ.

Αποκρίθηκε ο Μαχμούτ πως θα έκανε ό,τι μπορούσε, για να τη βοηθήσει, συμβουλευόντας και βοηθώντας την με το μυαλό και με τις δυνάμεις του· την ενημέρωσε για την αντιπαλότητα που είχαν εξ αιτίας της οι δυο πασάδες, και πως πέρασε στην κατοχή του καδή, του αφέντη του, για να την πάει στην Κωνσταντινούπολη, στον Μέγα Σουλτάνο Σελίμ²⁴. όμως, πριν αυτό συμβεί, αν και ήταν κακός χριστιανός, έλπιζε πως ο αληθινός Θεός στον οποίο πίστευε, θα τα έφερνε με άλλο τρόπο και την συμβούλεψε να τα πάει καλά με την Χαλιμά, τη γυναίκα του καδή, του αφέντη του, στην κατοχή του οποίου θα ήταν μέχρι να τη στείλουν στην Κωνσταντινούπολη, και την ενημέρωσε σχετικά με τη Χαλιμά· και της είπε κι άλλα πράγματα προς όφελός της, μέχρι που την άφησε στο σπίτι του, στην κατοχή της Χαλιμάς στην οποία ανέφερε όσα του είπε ο αφέντης του.

Την καλοδέχτηκε η αραπίνα που την είδε τόσο καλοστημένη κι όμορφη. Ο Μαχμούτ επέστρεψε στις σκηνές, για να πει στον Ριχάρδο όσα συνέβησαν με τη Λεονίσα· και όταν τον βρήκε, του τα διηγήθηκε όλα ένα ένα, και, σαν έφτασε στα συναισθήματα που εκδήλωσε η Λεονίσα όταν της είπε πως ήταν νεκρός, σχεδόν δάκρυσαν τα μάτια του. Του είπε πως επινόησε το παραμύθι της αιχμαλωσίας του Κορνέλιου, για να δει τι αισθανόταν αυτή· τον πληροφόρησε για την αδιαφορία και την κακή διάθεση με την οποία μίλησε για τον Κορνέλιο· κι όλα αυτά ήταν γιατρεία για τη θλιμμένη καρδιά του Ριχάρδου, ο οποίος είπε στον Μαχμούτ:

– Θυμάμαι, φίλε Μαχμούτ, μια ιστορία που μου διηγήθηκε ο πατέρας μου, που ξέρεις πόσο καλός ήταν, και άκουσες τι τιμή του έκανε ο αυτοκράτορας Κάρολος ο Πέμπτος, τον οποίο πάντα υπηρέτησε στους πολέμους με υψηλά αξιώματα. Μου διηγήθηκε λοιπόν πως, όταν ο αυτοκράτορας πολιορκήσε το Τούνεσι, που το κατέλαβε με το στρατό της Γολέτα²⁵, μια μέρα που βρισκόταν στη σκηνή του στο στρατόπεδο, έφεραν να του παρουσιάσουν μια αραπίνα σαν κάτι μοναδικής ομορφιάς, και πως, την ώρα που του την παρουσίαζαν, από κάποια μέρη της σκηνής έμπαιναν μερικές ηλιαχτίδες που έπεφταν στα ξανθά μαλλιά της αραπίνας τα οποία ανταγωνίζονταν με τις ηλιαχτίδες για το ποιες ήταν πιο ξανθές: κάτι ασυνήθιστο για τις αραπίνες, που πάντα καμαρώνουν πως τα 'χουν μαύρα. Διηγιόταν πως σ' εκείνη την περίπτωση, ανάμεσα σε πολλούς άλλους, βρισκονταν στη σκηνή του δυο ισπανοί ιππότες: ο ένας ήταν Ανδαλουσιανός κι ο άλλος Καταλανός, και οι δυο πολύ συνετοί και στιχοπλόκοι· σαν την είδε ο ανδαλουσιανός, άρχισε να λέει με θαυμασμό κάποιους στίχους, που αυτοί τους ονομάζουν “κόπλες”²⁶ και που έχουν κάποια δύσκολα μέτρα και δύσκολες συγχορδίες, όμως, στους πέντε στίχους της κόπλες σταμάτησε χωρίς να τελειώσει ούτε την κόπλα ούτε τη φράση, γιατί δεν του έρχονταν αυδόρηματα οι απαραίτητες συγχορδίες, για να την ολοκληρώσει· όμως, ο

άλλος ιππότης, που ήταν δίπλα του και άκουσε τους στίχους, βλέποντας πως σταμάτησε, και σα να του 'κλεψε τη μισή κόπλα από το στόμα, τη συνέχισε και την ολοκλήρωσε με τις ίδιες συγχορδίες. Αυτό το ίδιο μου ήρθε στο μυαλό σαν είδα να μπαίνει στη σκηνή του πασά η πανέμορφη Λεονίσα, που όχι μόνο επισκίαζε τις ηλιαχτίδες σαν την άγγιζαν, αλλά κι ολόκληρο τον ουρανό με τ' άστρα του.

– Φτάνει, όχι άλλο –είπε ο Μαχμούτ– σταμάτα, φίλε Ριχάρδε, γιατί φοβάμαι πως σε κάθε βήμα το παρακάνεις τόσο παινεύοντας την όμορφή σου Λεονίσα που, παύεις να δείχνεις χριστιανός και μοιάζεις για ειδωλολάτρης. Πες μου, αν θέλεις, αυτούς τους στίχους ή κόπλες ή όπως θες να τους αποκαλείς, και μετά ας μιλήσουμε για άλλα πράγματα που θα είναι πιο ευχάριστα και ίσως και πιο χρήσιμα.

– Ευχαρίστως –είπε ο Ριχάρδος– και στο ξαναλέω ότι τους πέντε στίχους τους είπε ο ένας και τους άλλους πέντε ο άλλος, όλοι τους αυτοσχέδιοι· και είναι οι εξής:

Όπως όταν προβάλλει ο ήλιος
από ένα χαμηλό βουνό
κι έξαφνα μας κυριεύει
και με τη ματιά του
τιθασεύει τη ματιά μας και την ηρεμεί,
σαν το ρουμπίνι
που δεν πιάνει σαράκι,
έτσι, 'Αχα, είν' το πρόσωπό σου,
δόρου σκληρό του Μωάμεθ,
που τα σωδικά μου σχίζει.

– Καλά μου ακούγονται στ' αυτιά μου –είπε ο Μαχμούτ– κι ακόμη καλύτερο μου φαίνεται, Ριχάρδε, το ότι μπορείς ν' απαγγέλεις στίχους, γιατί χρειάζονται νηφάλια πνεύματα, για να τους λεν ή να τους φτιάχνουν.

– Συνηθίζεται επίσης –αποκρίθηκε ο Ριχάρδος– να τραγουδιούνται μοιρολόγια ή να ψάλλονται ύμνοι, γιατί όλα είναι στίχοι· αλλά, *ας τ' αφήσουμε κατά μέρος αυτά και πες μου τι σκέφεσαι να κάνεις με το δέμα μας, γιατί, επειδή δεν κατάλαβα αυτά που κουβέντιαζαν οι πασάδες στη σκηνή, ενόσω εσύ πήγαινες τη Λεονίσα, μου τα είπε ένας εξωμότης του αφέντη μου, Βενετσιάνος, που ήταν εκεί και που καταλαβαίνει καλά την τούρκικη γλώσσα· κι αυτό που χρειάζεται πάνω απ' όλα είναι να βρεθεί ο τρόπος, για να μη φτάσει η Λεονίσα στα χέρια του Μέγα Κύρη.*

– Το πρώτο που πρέπει να γίνει –απάντησε ο Μαχμούτ– είναι να περάσεις στην κατοχή του αφέντη μου· κι αφού γίνει αυτό, τότε θα σκεφτούμε τι μας συμφέρει περισσότερο.

Πάνω σ' αυτό, ήρθε ο φύλακας των χριστιανών αιχμαλώτων του Χασάν, κι πήρε μαζί του τον Ριχάρδο. Ο καδής γύρισε στην πόλη με τον Χασάν, που σε λίγες μέρες ετοίμασε την άδεια εξόδου του Αλή, για να πάει στην Κωνσταντινούπολη και του την έδωσε κλειστή και σφραγισμένη. Μετά, αυτός έφυγε παραγγέλλοντας με επιμονή στον καδή να στείλει σύντομα την αιχμάλωτη και να γράψει στον Μέγα Κύρη με τρόπο που να ωφελήσει στους σκοπούς του. Του το υποσχέθηκε ο καδής με προδοτική καρδιά, γιατί του την είχε κάψει η αιχμάλωτη. Αφού έφυγε ο Αλή γεμάτος φρούδες ελπίδες κι έμεινε ο Χασάν όχι κενός από δαύτες, ο Μαχμούτ βρήκε τον τρόπο, για να περάσει ο Ριχάρδος στην κατοχή του αφέντη του. Οι μέρες κυλούσαν και ο πόθος, για να δει τη Λεονίσα πίεζε τόσο τον Ριχάρδο, που δεν έβρισκε σταλιά γαλήνη. Άλλαξε ο Ριχάρδος το όνομά του μ' αυτό του Μάριου, για να μη φτάσει το δικό του στ' αυτιά της Λεονίσας πριν να τη δει ο ίδιος· όμως ήταν πολύ δύσκολο να τη δει, γιατί οι Άραβες είναι υπερβολικά ζηλιάρηδες και κρύβουν απ' όλους τους άνδρες τα πρόσωπα των γυναικών τους, όμως δεν το παίρνουν άσχημα, όταν τις βλέπουν οι χριστιανοί· ίσως γιατί, επειδή είναι αιχμάλωτοι, δεν τους έχουν για σωστούς άνδρες.

Έτυχε, λοιπόν, μια μέρα να δει η κυρά Χαλιμά τον σκλάβο της τον Μάριο τόσο πολύ τον κοίταζε και τον παρατηρούσε, που της έμεινε χαραγμένος στην καρδιά και μόνιμα στην μνήμη· και, μάλλον, όχι πολύ ικανοποιημένη απ' τις χαλαρές αγκαλιές του γέρο-συζύγου της, εύκολα της ήρθε ένας πόθος κακός, που το ίδιο εύκολα τον φανέρωσε στη Λεονίσα, την οποία πλέον αγαπούσε πολύ για την ωραία της μορφή και τον λεπτό της χαρακτήρα, και της συμπεριφερόταν με μεγάλο σεβασμό, γιατί ήταν δώρο για τον Μέγα Κύρη. Της είπε ότι ο καδής έφερε στο σπίτι έναν χριστιανό αιχμάλωτο, με τόση φινέτσα και εξυπνάδα, που σ' όλη της τη ζωή τα μάτια της δεν είδαν πιο όμορφο άνδρα, και που έλεγαν πως ήταν τσελεμπής²⁷ (που θέλει να πει ιππότης) κι από την ίδια τη χώρα του αλλαξοπιστήσαντα Μαχμούτ, και ότι δεν ήξερε πώς να του πει αυτά που ένιωθε χωρίς να πέσει στην υπόληψη του χριστιανού, επειδή θα το εξομολογίονταν. Η Λεονίσα τη ρώτησε πώς τον λένε τον αιχμάλωτο και η Χαλιμά της αποκρίθηκε πως τον λέγαν Μάριο· στο οποίο απάντησε η Λεονίσα:

– Άν είναι ιππότης κι απ' το μέρος που λένε, εγώ θα 'πρεπε να τον ξέρω, αλλά με το όνομα Μάριος δεν υπάρχει κανείς στο Τράπανι· κάνε, όμως, κυρά μου, να τον δω και να του μιλήσω, και θα σου πω ποιος είναι και τι μπορείς να προσμένεις απ' αυτόν.

– Έτσι θα γίνει –είπε η Χαλιμά– γιατί την Παρασκευή, όταν ο καδής θα προσεύχεται στο τζαμί, θα τον κάνω να μπει εδώ μέσα, όπου θα μπορέσετε να μιλήσετε μονάχοι· κι αν σου φανεί πως πρέπει να του μιλήσεις για τον πόθο μου, καν' το με τον καλύτερο τρόπο που μπορείς.

Αυτά είπε η Χαλιμά στη Λεονίσα, και πριν περάσουν δυο ώρες ο καδής φώναξε τον Μαχμούτ και τον Μάριο, κι όπως η Χαλιμά φανέρωσε τα εσώψυχά της στη Λεονίσα, το ίδιο ξεκάθαρα ο ερωτευμένος γέρος φανέρωσε στους δυο του σκλάβους τα δικά του, ζητώντας τους τη συμβουλή για το τι μπορεί να κάνει, για να απολαύσει τη χριστιανή, αλλά και

να μην εναντιωθεί στον Μέγα Κύρη, που του ανήκε, λέγοντάς τους πως προτιμούσε χίλιες φορές τον θάνατο παρά να την παραδώσει μια φορά στον Μέγα Σουλτάνο. Μ' αυτά τα λόγια περιέγραψε τον πόθο του ο θεοσεβούμενος αράπης, και τον έδεσε στις καρδιές των δυο του σκλάβων, οι οποίοι όμως σκέφτονταν τελείως διαφορετικά απ' αυτόν. Συμφώνησαν ο Μάριος, που ήταν απ' τον τόπο της, αν και είχε πει πως δεν την ξέρει, να ζητήσει να τη δει και να της φανερώσει την επιθυμία του αφέντη του· κι αν μ' αυτόν τον τρόπο δεν μπορούσε να την κάνει δική του, θα το έκανε με τη βία, γιατί την είχε στην κατοχή του. Και, όταν θα γινόταν αυτό, αρκεί να λέγαν πως πέθανε, για να μη την στείλουν στην Κωνσταντινούπολη.

Κατευχαριστημένος έμεινε ο καδής με το σχέδιο των σκλάβων του και με περισσή χαρά πρόσφερε τη λευτεριά στον Μαχμούτ, στον οποίο μετά το θάνατό του θα άφηνε το μισό του βιος· κι αν κατόρθωνε αυτό που ήθελε, υποσχέθηκε επίσης στον Μάριο ελευθερία και χρήματα, για να γυρίσει στην πατρίδα του πλούσιος, ευτυχής και τιμημένος. Αν αυτός ήταν γενναιόδωρος στις υποσχέσεις, οι αιχμάλωτοί του ήταν ακόμη πιο πολύ και υπόσχονταν τον ουρανό με τ' άστρα, και πολύ περισσότερο τη Λεονίσα, αν του έδινε την άδεια να της μιλήσει.

— Θα δώσω στον Μάριο όση άδεια θέλει —αποκρίθηκε ο καδής— γιατί θα κάνω να πάει η Χαλιμά για λίγες μέρες στο σπίτι των γονιών της, που είναι έλληνες χριστιανοί· κι όταν θα λείπει, θα προστάξω τον θυροφύλακα ν' αφήσει τον Μάριο να μπει στο σπίτι όσες φορές θελήσει, και θα πω στη Λεονίσα πως θα μπορεί να μιλάει με τον συμπατριώτη της όποτε το επιθυμεί.

Έτσι λοιπόν, ο άνεμος της τύχης του Ριχάρδου άρχισε ν' αλλάξει και να φυσάει προς όφελός του, δίχως οι αφέντες τους να ξέρουν τι ετοίμαζαν.

Αφού, λοιπόν, κι οι τρεις πήραν αυτή την απόφαση, η πρώτη που την εφάρμοσε ήταν η Χαλιμά που, σαν γυναίκα,

είναι από φύση της εύκολη κι επιρρεπής σε ό,τι της αρέσει. Την ίδια εκείνη μέρα είπε ο καδής στη Χαλιμά πως μπορούσε να πάει όποτε ήθελε στο σπίτι των γονιών της να ξεκουραστεί μαζί τους όσες μέρες επιθυμούσε. Αυτή, όμως, ήταν αναστατωμένη απ' τις ελπίδες που της έδωσε η Λεονίσα κι όχι μόνο δεν ήθελε να πάει στο σπίτι των γονιών της, αλλά ούτε στον πλάνητα παράδεισο του Μωάμεθ δεν ήθελε να πάει· κι έτσι του απάντησε πως προς στιγμή δεν είχε τέτοια σκέψη, και πως θα το έλεγε όταν θα την είχε, όμως θα έπρεπε να πάρει μαζί της και την αιχμάλωτη χριστιανή.

– Αυτό όχι –αποκρίθηκε ο καδής–, γιατί δεν είναι καλό να δει κανείς το δώρο του Μέγα Κύρη· κι επιπλέον, δεν πρέπει να μιλά με χριστιανούς, γιατί ξέρετε πως, σαν φτάσει στην κατοχή του Μέγα Κύρη, θα την κλείσουν στο σαράι και, θέλει δεν θέλει, θα την κάνουν τουρκάλα.

– Αν είναι μαζί μου –απάντησε η Χαλιμά– δεν πειράζει να είναι στο σπίτι των γονιών μου ούτε να επικοινωνεί μαζί τους, γιατί, εγώ που πióτερο επικοινωνώ μ' αυτούς, δεν παύω να είμαι καλή τουρκάλα· μάλιστα, σκέφτομαι να μείνω στο σπίτι τους το πολύ τέσσερις ή πέντε μέρες, γιατί η αγάπη που σας έχω δεν θα μ' αφήσει να λείψω τόσο χωρίς να σας βλέπω.

Δεν δέλησε να της απαντήσει ο καδής, για να μη δώσει αφορμή να υποψιαστεί κάτι για την πρόθεσή του.

Ήρθε, λοιπόν, η Παρασκευή κι αυτός πήγε στο τζαμί, απ' όπου δεν μπορούσε να βγει για τέσσερις σχεδόν ώρες. Μόλις η Χαλιμά τον είδε να βγαίνει απ' το κατώφλι του σπιτιού, έστειλε να φωνάξουν τον Μάριο· μα δεν θα τον άφηνε να μπει ένας χριστιανός Κορσικανός, που φύλαγε την πόρτα της αυλής, αν η Χαλιμά δεν του 'βαζε τις φωνές να τον αφήσει· κι έτσι, μπήκε τρεμάμενος και σαστισμένος, σαν να πήγαινε να χτυπηθεί με εχθρικό στρατό.

Η Λεονίσα καθόταν στην αρχή μιας μεγάλης μαρμάρινης σκάλας που οδηγούσε στους διαδρόμους και φορούσε

τα ίδια φορέματα και στολίδια, όπως όταν μπήκε στη σκηνή του πασά. Είχε το κεφάλι ακουμπισμένο στην παλάμη του δεξιού χεριού και το χέρι πάνω στα γόνατα, τη ματιά προς την αντίθετη μεριά της πόρτας απ' όπου μπήκε ο Μάριος, οπότε δεν τον έβλεπε αν και πήγαινε προς το μέρος της. Ο Ριχάρδος μόλις μπήκε, έριξε μια ματιά παντού στο σπίτι και δεν είδε σ' όλο αυτό παρά μια μουντή και γαλήνια σιωπή, ώσπου το βλέμμα του στάθηκε εκεί που ήταν η Λεονίσα. Σε μια στιγμή, ήρθαν τόσες σκέψεις στον ερωτευμένο Ριχάρδο, που τον καθήλωσαν και τον γέμισαν χαρά, θεωρώντας πως απέχει είκοσι βήματα ή λίγο παραπάνω απ' την ευτυχία και την ευφροσύνη: θεωρούσε πως ήταν αιχμάλωτος, αλλά κι ευτυχισμένος υπό ξένη εξουσία. Αυτά τα πράγματα γυρόφερναν στο νου του, και με αργά αργά βήματα, με ταραχή και φόβο, χαρούμενος και θλιμμένος, φοβισμένος κι ατρόμητος, πλησίαζε προς το κέντρο, όπου βρισκόταν το κέντρο της χαράς του, όταν ξαφνα η Λεονίσα έστρεψε το πρόσωπο και το βλέμμα της έπεσε σ' αυτό του Μάριου, που την κοίταζε προσεχτικά. Όμως, σαν συναντήθηκαν οι ματιές των δύο, με διαφορετικούς τρόπους έδειξαν το τι αισθάνθηκαν οι ψυχές τους. Κοιτοστάθηκε ο Ριχάρδος και δεν μπόρεσε να κάνει ένα βήμα εμπρός: η Λεονίσα, που απ' την εξιστόρηση του Μαχμούτ είχε τον Ριχάρδο για νεκρό και βλέποντάς τον ζωντανό τόσο απρόσμενα, γεμάτη φόβο και δέος, χωρίς να πάρει τα βλέμμα της από πάνω του και χωρίς να του γυρίσει τις πλάτες, έκανε τέσσερα ή πέντε σκαλοπάτια πίσω, και, βγάζοντας ένα μικρό σταυρό απ' τον κόρφο, τον φίλησε πολλές φορές, και σταυροκοπήθηκε αμέτρητες, σαν να την κοίταζε κάποιο φάντασμα ή κάτι απόκοσμο.

Συνήλθε απ' την έκστασή του ο Ριχάρδος, κατάλαβε, απ' αυτό που έκανε η Λεονίσα, την πραγματική αιτία του φόβου της και της είπε:

– Λυπάμαι, όμορφή μου Λεονίσα, που δεν ήταν αλήθεια όσα σου είπε ο Μαχμούτ για τον θάνατό μου, γιατί μ' αυτόν

Θα μου έφευγε ο φόβος που έχω τώρα μόνο με τη σκέψη ότι είσαι όπως πάντα άκαρδη και αμετακίνητη απέναντί μου. Ηρέμησε, κυρά, και κατέβα αν τολμάς να κάνεις αυτό που δεν έκανες ποτέ, που είναι να έρθεις σε μένα· έλα και θα δεις πως δεν είμαι γέννημα της φαντασίας, ο Ριχάρδος είμαι, Λεονίσα· ο Ριχάρδος της τόσης ευτυχίας, όσης εσύ θα ήθελες να έχει.

Μ' αυτό, η Λεονίσα έβαλε το δάχτυλο στο στόμα κι ο Ριχάρδος κατάλαβε πως ήταν σημάδι, για να σωπάσει ή να μιλήσει πιο σιγανά· και, ξεδαρρεύοντας λίγο, την πλησίασε σε απόσταση που να μπορεί να ακούσει αυτά τα λόγια:

– Μίλα σιγά, Μάριε, γιατί μου φαίνεται πως έτσι σε λένε τώρα, και μην αναφέρεσαι σε άλλο πράγμα απ' αυτό που θα σου πω εγώ· και να ξέρεις πως αν μας άκουσαν, μπορεί να γίνει αιτία να μη ξαναϊδωθούμε ποτέ. Νομίζω πως μας ακούει η αφέντισσά μας, η Χαλιμά, η οποία μου είπε πως σε λατρεύει· μ' έβαλε να μεσολαβήσω για τον πόθο της. Αν θες να ανταποκριθείς σ' αυτόν, θα σου είναι πιο χρήσιμο για το κορμί παρά για την ψυχή· κι αν δεν θες, είναι αναγκαίο να προσποιηθείς, γιατί σου το ζητώ εγώ και γιατί το αξίζει ο ομολογημένος πόθος μιας γυναίκας.

Σ' αυτό απάντησε ο Ριχάρδος:

– Ποτέ δεν σκέφτηκα ούτε μπορούσα να φανταστώ, όμορφη Λεονίσα, πως θα μου ζητούσες κάτι που είναι μου αδύνατο να κάνω, όμως μ' απογοήτευσε αυτό που μου ζήτησες. Γίνεται η βούληση να 'ναι τόσο ελαφριά που να μπορούν να τη σέρνουν και να την πάνε όπου θέλουν ή είναι καλό ο πραγματικός και τίμιος άντρας να υποκρίνεται σε πράγματα τόσο σοβαρά; Αν σου φαίνεται πως κάποιο απ' αυτά πρέπει ή μπορεί να γίνει, κάνε αυτό που πίοτερο σ' αρέσει, γιατί εσύ είσαι η αφέντρα της θέλησής μου· όμως, ξέρω πλέον πως και σ' αυτό ακόμη με ξεγελάς, γιατί ποτέ σου δεν τη γνώρισες, και γι' αυτό δεν ξέρεις τι πρέπει να κάνεις μ' αυτήν. Αλλά, για να μη λες πως δεν σε υπάκουσα στο πρώτο πράγμα που μου ζήτησες, εγώ θα χάσω το δικαίωμα να πρέπει να είμαι αυτό

που είμαι, θα ικανοποιήσω την επιθυμία τη δική σου και της Χαλιμάς, και θα προσποιηθώ, όπως ζητάς, αν μ' αυτό είναι να κερδίσω την ευτυχία τού να σε βλέπω. Δώσε λοιπόν εσύ όποιες προσποιητές απαντήσεις σ' αρέσουν, κι από τώρα τις προσυπογράφει και τις επιβεβαιώνει η προσποιητή μου βούληση. Και, σ' αντάλλαγμα γι' αυτό που κάνω εγώ για σένα (που είναι νομίζω ό,τι πιο πολύ θα μπορούσα να κάνω, κι ας σου δώσω πάλι την ψυχή που σου 'δωσα τόσες φορές), σε παρακαλώ να μου πεις με συντομία πως γλύτωσες απ' τα χέρια των κουρσάρων και πως έφτασες στα χέρια του Εβραίου που σε πούλησε.

– Η διήγηση των συμφορών μου –αποκρίθηκε η Λεονίσα– χρειάζεται περισσότερο χρόνο, αλλά, παρ' όλα αυτά, θέλω να σε σ' ευχαριστήσω για κάτι. «Θα ξέρεις, λοιπόν, ότι, την επόμενη μέρα του χωρισμού μας, ένας δυνατός άνεμος έφερε το πλοίο του Γιουσούφ πίσω στο νησί της Παντελλερίας, όπου είδαμε και τη δική σας γαλιότα· όμως το δικό μας, δεν κατάφερε να αποφύγει να πέσει πάνω στα βράχια. Βλέποντας, λοιπόν, ο αφέντης μου τόσο κοντά το τέλος του, άδειασε αμέσως δυο βαρέλια που ήταν γεμάτα νερό, τα σφράγισε καλά και έδεσε με σχοινιά το ένα με τ' άλλο· μ' έβαλε ανάμεσά τους, μετά γδύθηκε, αγκάλιασε ένα άλλο βαρέλι, έδεσε με ένα λεπτό σχοινί το σώμα του, με το ίδιο σχοινί έδεσε και τα βαρέλια μου, και με μεγάλη τόλμη ρίχτηκε στη θάλασσα τραβώντας με μαζί του. Εγώ δεν είχα το σθένος να ριχτώ, όμως ένας άλλος Τούρκος μ' έσπρωξε και μ' έριξε πίσω απ' τον Γιουσούφ, όπου έπεσα χωρίς καδόλου αισθήσεις, και δεν συνήλθα μέχρι που βρέθηκα στη στεριά στα χέρια δύο Τούρκων, που με είχαν γυρισμένη με το στόμα προς τη γη ξερνώντας το πολύ νερό που είχα καταπιεί. Άνοιξα τα μάτια κατατρομαγμένη κι αποσβολωμένη κι είδα δίπλα μου τον Γιουσούφ με το κεφάλι κομματια· όπως έμαθα αργότερα, φτάνοντας στη στεριά χτύπησε μ' αυτό στα βράχια, όπου και τέλειωσε η ζωή του. Οι Τούρκοι μου είπαν επίσης ότι, μ' έβγαλαν μισοπνιγμένη τραβώντας το σχοινί· απ' τη δύσμοιρη γαλιότα γλύτωσαν μόνο οχτώ άτομα.

Οχτώ μέρες μείναμε στο νησί κι οι Τούρκοι μου 'δειξαν τον ίδιο σεβασμό που θα 'δειχναν στην αδελφή τους κι ακόμη περισσότερο. Ήμασταν κρυμμένοι σε μια σπηλιά, γιατί φοβούνταν μη κατέβουν από μια φρουρά χριστιανών που βρισκόταν στο νησί και τους αιχμαλωτίσουν. Έζησαν τρώγοντας τη βρεγμένη γαλέτα που ξέβρασε η θάλασσα απ' τη γαλιότα στην ακτή και που έβγαιναν να την πάρουν τη νύχτα. Για μεγαλύτερή μου συμφορά, η τύχη κανόνισε να 'ναι η φρουρά χωρίς τον διοικητή, που είχε πεθάνει πριν λίγες μέρες, και να μην έχει παρά μόνο είκοσι στρατιώτες· το έμαθαν αυτό οι Τούρκοι από ένα αγόρι που έπιασαν, το οποίο άφησε τη φρουρά και κατέβηκε να μαζέψει όστρακα στην παραλία. Σε οχτώ μέρες έφτασε σ' εκείνη την ακτή ένα πλοίο αραβικό, που αυτοί το λένε καραμούζα²⁸. το είδαν οι Τούρκοι και βγήκαν από εκεί που βρίσκονταν κάνοντας σιניάλα στο πλοίο, που ήταν τόσο κοντά στην στεριά, ώστε αντιλήφθηκε ότι ήταν Τούρκοι αυτοί που τους φώναζαν. Αυτοί διηγήθηκαν τις συμφορές τους και οι άραβες τους δέχτηκαν στο πλοίο τους, όπου βρισκόταν ένας Εβραίος, πάμπλουτοςπραματευτής, που όλα τα εμπορεύματα του πλοίου ήταν δικά του· ήταν μάλλινα υφάσματα για ρούχα και για κάπες, κι άλλεςπραμάτειες απ' τη Μπαρμπαριά που έφερναν στο Λεβάντε. Μ' αυτό το πλοίο οι Τούρκοι πήγαν στην Τρίπολη και στο δρόμο με πούλησαν στον Εβραίο που έδωσε για μένα δυο χιλιάδες δόβλα, υπερβολική τιμή αν δεν τον έκανε γενναιόδωρο ο έρωτας που μου φανέρωσε ο Εβραίος.

Αφού άφησε τους Τούρκους στην Τρίπολη, το πλοίο συνέχισε το ταξίδι του και ο Εβραίος άρχισε να με πολιορκεί ξεδιάντροπα· εγώ του πρόβαλα την αντίσταση που άξιζαν οι αισχρές του επιθυμίες. Σαν έχασε κάθε ελπίδα, για να τις εκπληρώσει, αποφάσισε να απαλλαγεί από μένα με την πρώτη ευκαιρία που θα του παρουσιαζόταν. Και, ξέροντας ότι οι δυο πασάδες, ο Αλή και ο Χασάν, βρίσκονταν σ' αυτό το νησί, όπου θα μπορούσε να πουλήσει το εμπόρευσμά του τόσο καλά όσο και στη Χίο, όπου σκεφτόταν να το πουλήσει, ήρθε εδώ

με την πρόθεση να με πουλήσει σ' έναν απ' τους δυο πασάδες, και γι' αυτό μ' έντυσε με τον τρόπο που με βλέπεις τώρα, για να τους κάνει να δέλουν να μ' αγοράσουν. Έμαθα πως μ' αγόρασε αυτός ο καδής, για να με πάει να με παρουσιάσει στον Μέγα Σουλτάνο, πράγμα για το οποίο ο φόβος μου δεν είναι λίγος. Εδώ έμαθα για τον ψεύτικο θάνατό σου, και μπορώ να σου πω, αν δεξ να το πιστέψεις, ότι μου βάρυνη την ψυχή και ότι ένοιωσα περισσότερο ζήλια παρά λύπη· κι όχι επειδή σε μισώ, γιατί, αν και δεν είμαι ερωτευμένη, δεν είμαι ούτε αγάριστη ούτε ασυλλόγιστη, αλλά γιατί έβαλες τέλος στην τραγωδία της ζωής σου.

– Σωστά μιλάς, κυρά –αποκρίθηκε ο Ριχάρδος– αν ο θάνατος δεν θα μου στερούσε το δώρο τού να σε ξαναδώ· γιατί τώρα εκτιμώ περισσότερο αυτή τη δεσπέσια στιγμή, που απολαμβάνω βλέποντάς σε, περισσότερο από οτιδήποτε άλλο αν δεν θα μπορούσε να εξασφαλίσει παντοτινά τον πόθο μου στη ζωή ή στον θάνατο. Ο πόθος που έχει για σένα ο αφέντης μου ο καδής, στην κυριότητα του οποίου μπήκα εξ αιτίας όχι λιγότερων συμφορών απ' τις δικές σου, είναι ο ίδιος που έχει για μένα η Χαλιμά. Και μ' έβαλε εμένα να μεταφέρω τις σκέψεις του· δέχτηκα να το κάνω, όχι για να τον ευχαριστήσω, αλλά γιατί μου έδινε την ευκαιρία να σου μιλήσω με άνεση, για να δεις, Λεονίσα, μέχρι πού μας έφεραν οι συμφορές μας: εσένα να κάνεις τον μεσάζοντα για κάτι αδύνατο, που ξέρεις πως είναι αυτό που ζητάς, κι εμένα να κάνω το ίδιο γι' αυτό που λιγότερο θα πρόσμενα, και που, για να μη γίνει, θα έδινα και τη ζωή μου, την οποία τώρα εκτιμώ όσο και τη μεγάλη τύχη που είχα να σε δω.

– Δεν ξέρω τι να πω, Ριχάρδε –απάντησε η Λεονίσα– ούτε ποια διέξοδο έχει ο λαβύρινθος όπου, όπως λες, μας έφερε η κακή μας μοίρα. Μόνο ξέρω να πω πως είναι ανάγκη να χρησιμοποιήσουμε εδώ αυτό που κανείς δεν μπορεί να περιμένει από μας: την προσποίηση και το ψέμα· κι έτσι, θα δώσω στη Χαλιμά μερικές απαντήσεις από σένα που να την κάνουν

να έχει με τι να ασχοληθεί χωρίς να χάσει τις ελπίδες της. Κι εσύ μπορείς να πεις στον καθή ό,τι νομίζεις πως είναι καλύτερο, για να ξεγελαστεί και να προστατευτεί η τιμή μου· αφήνω, λοιπόν, στα χέρια σου την τιμή μου και μπορείς να πιστέψεις ότι την έχω άθικτη παρά τα όσα πέρασα και τα δεινά που μου ήρθαν. Θα μας είναι εύκολο να μιλάμε και για μένα θα 'ναι πολύ μεγάλη ευχαρίστηση να το κάνω, με την προϋπόθεση ότι ποτέ δεν θα μου συμπεριφερθείς με τρόπο ανάλογο με τις προδέςεις που μου εξομολογήθηκες· μόλις κάνεις κάτι τέτοιο, την ίδια ώρα θα πάψω να σε βλέπω, γιατί δεν θέλω να σκέφτεσαι ότι η αξία μου είναι τόσο λίγων καρατιών, ώστε να της κάνει η αιχμαλωσία αυτό που δεν μπόρεσε η λευτεριά: με τη χάρη του Θεού, πρέπει να είμαι σαν τον χρυσό, που όσο τον επεξεργάζεσαι τόσο πιο αγνός και καθαρός γίνεται. Αρκέσου που είπα πως η παρουσία σου δεν θα μ' ενοχλήσει όπως πριν, γιατί στο λέω, Ριχάρδε, ότι πάντα σε είχα για ενοχλητικό και επηρμένο, κι ότι καυχόσουν περισσότερο απ' ό,τι έπρεπε. Ομολογώ επίσης ότι ήμουν σε πλάνη και ότι μπορεί τώρα η εμπειρία του λάθους να φέρει μπρος στα μάτια μου την αλήθεια. Πήγαινε με τη βοήθεια του Θεού, γιατί φοβάμαι μη μας άκουσε η Χαλιμά, η οποία κάτι καταλαβαίνει απ' τη γλώσσα των χριστιανών ή, τουλάχιστον, από εκείνη τη μικτή γλώσσα που όλοι χρησιμοποιούμε και όλοι καταλαβαίνουμε.

– Πολύ καλά τα λες κυρά –απάντησε ο Ριχάρδος– και σ' ευχαριστώ αφάνταστα που μ' αποδάρρυνες, πράγμα που εκτιμώ τόσο όσο και τη χάρη που μου κάνεις να μ' αφήνεις να σε βλέπω· κι όπως λες, ίσως η εμπειρία να σε κάνει να καταλάβεις πόσο απλή είναι η συμπεριφορά μου και πόσο ταπεινή, κυρίως, για να σε λατρεύω· ακόμη και χωρίς να της έβαζες όριο και φραγμό, αυτή θα ήταν τόσο έντιμη απέναντί σου που δεν θα γινόταν να τη θέλεις καλύτερη. Μη σε απασχολεί πώς θα κερδίσουμε χρόνο με τον καθή· κάνε κι εσύ το ίδιο με τη Χαλιμά, και εννόησέ το, κυρά,

πως από τη στιγμή που σε είδα, γεννήθηκε σε μένα τέτοια ελπίδα που με βεβαιώνει πως γρήγορα θα καταφέρουμε να αποκτήσουμε την ποθητή ελευθερία. Και, μ' αυτό σ' αφήνω· άλλη φορά θα σου διηγηθώ τι στράτες μ' έκανε να πάρω η τύχη από τότε που σ' άφησα ή, καλύτερα, που μας χώρισαν, ώσπου να φτάσω σ' αυτή την κατάσταση.

Και μ' αυτό, αποχαιρετίστηκαν, κι έμεινε η Λεονίσα ευχαριστημένη και ικανοποιημένη από την απλή συμπεριφορά του Ριχάρδου, κι αυτός πολύ χαρούμενος που δεν άκουσε ένα σκληρό λόγο απ' το στόμα της Λεονίσας.

Κλεισμένη στο δωμάτιό της η Χαλιμά παρακαλούσε τον Μωάμεθ να της φέρει η Λεονίσα καλά μαντάτα γι' αυτό που της παράγγειλε. Στο τζαμί ο καδής αντιστάδμιζε τις επιθυμίες της γυναίκας του με τις δικές του, που εξαρτιόνταν απ' την απάντηση που πρόσμενε ν' ακούσει από τον σκλάβο του, στον οποίο ανέθεσε να μιλήσει με τη Λεονίσα και που, για να το καταφέρει, θα τον βοηθούσε ο Μαχμούτ, επειδή η Χαλιμά ήταν στο σπίτι. Η Λεονίσα αύξησε τον άγριο πόθο κι έρωτα της Χαλιμάς, δίνοντάς της πολύ καλές ελπίδες ότι ο Μάριος θα έκανε ό,τι του ζητούσε· όμως θα έπρεπε να αφήσει να περάσουν πρώτα δυο Δευτέρες πριν της δώσει αυτό που ο ίδιος το επιθυμούσε περισσότερο απ' αυτήν· της ζητούσε αυτόν τον χρόνο, για να προσευχηθεί και να παρακαλέσει το Θεό να του δώσει τη λευτεριά του. Ευχαριστήθηκε η Χαλιμά με τη δικαιολογία και μ' αυτά που είπε ο αγαπημένος της Ριχάρδος, στον οποίο θα έδινε γρήγορα την ελευθερία, αν ικανοποιούσε τον πόθο της· παρακάλεσε λοιπόν τη Λεονίσα να τον παρακαλέσει να μη χρονοτριβήσει και να περιορίσει την αναμονή, κι αυτή θα του έδινε όσα λύτρα θα ζητούσε ο καδής.

Ο Ριχάρδος, πριν δώσει απάντηση στον αφέντη του, συμβουλευτήθηκε τον Μαχμούτ για το τι θα του έλεγε· και συμφώνησαν και οι δύο να τον απελπίσουν και να τον συμβουλέψουν να την πάει στην Κωνσταντινούπολη όσο πιο γρήγορα μπορεί και, στο δρόμο, με το καλό ή με το άγριο

θα ικανοποιούσε τον πόθο του· και πως, για το πρόβλημα που θα μπορούσε να προκύψει για να εκπληρώσει την υποχρέωσή του προς τον Μέγα Κύρη, θα ήταν καλό να αγοράσει μια άλλη σκλάβα και στο ταξίδι να προσποιηθούν και να κάνουν πως έπεσε άρρωστη η Λεονίσα, και μια νύχτα θα έριχναν στη θάλασσα τη χριστιανή που αγόρασε λέγοντας πως αυτή που πέθανε είναι η Λεονίσα, η σκλάβα του Μέγα Κύρη· και πως αυτό θα μπορούσε να γίνει και θα γινόταν με τρόπο που η αλήθεια δεν θα μαθευόταν ποτέ κι αυτός δεν θα έφταιγε που δεν τηρήθηκε η επιθυμία του Μέγα Κύρη· και πως, για να διαρκέσει η απόλαυσή του, στη συνέχεια θα χάραζαν την πιο κατάλληλη και χρήσιμη πορεία. Τόσο είχε τυφλωθεί ο άδλιος γερο-καδής που, και χίλιες ακόμη ανοησίες να του λέγανε, για να πραγματοποιηθούν οι ελπίδες του, θα τις πίστευε όλες· πόσο μάλλον, που του φάνηκε πως όλα όσα του έλεγαν, οδηγούσαν σε καλό δρόμο και υπόσχονταν ένα αίσιο τέλος· και έτσι θα ήταν, αν οι οι δυο συμβουλάτορες δεν είχαν την πρόθεση να στασιάσουν στο καράβι και να τον ανταμείψουν με τον θάνατο για τις τρελές του σκέψεις. Του προέκυψε του καδή και μια άλλη δυσκολία, κατά τη γνώμη του η μεγαλύτερη απ' όσες θα μπορούσαν να προκύψουν, που ήταν η σκέψη πως η γυναίκα του, η Χαλιμά, δεν θα τον άφηνε να πάει στην Κωνσταντινούπολη, αν δεν την έπαιρνε μαζί του· όμως γρήγορα βρήκε τη λύση, λέγοντας πως αντί για τη χριστιανή που θα αγόραζαν, για να πεθάνει στη δέση της Λεονίσας, θα έβαζε τη Χαλιμά, απ' την οποία ήθελε να απαλλαγεί πιο πολύ κι απ' το θάνατο.

Με την ίδια ευκολία που το σκέφτηκε, το δέχτηκαν κι ο Μαχμούτ κι ο Ριχάρδος· κι αφού το κανόνισαν, την ίδια εκείνη μέρα ο καδής ανήγγειλε στη Χαλιμά το ταξίδι που σκεφτόταν να κάνει στην Κωνσταντινούπολη, για να πάει τη χριστιανή στον Μέγα Κύρη, που από τη γενναιοδωρία του προσδοκούσε να τον κάνει Μεγάλο Καδή στο Κάιρο ή στην Κωνσταντινούπολη. Η Χαλιμά του είπε πως της φαινόταν

πολύ καλή η απόφασή του, νομίζοντας ότι θα άφηνε τον Ριχάρδο στο σπίτι· όμως όταν ο καδής της διαβεβαίωσε ότι θα τον πάρει μαζί του, όπως και τον Μαχμούτ, αποφάσισε να αλλάξει γνώμη και να ξεπεί αυτό που του είπε. Τελικά, κατέληξε ότι αν δεν την έπαιρνε μαζί του, με κανένα τρόπο δεν θα τον άφηνε να φύγει. Ικανοποιήθηκε ο καδής και της έκανε το χατήρι, γιατί σκεφτόταν να αποτινάξει γρήγορα απ' τον τράχηλό του εκείνο το τόσο βαρύ γι' αυτόν φορτίο.

Όλον αυτόν τον καιρό, ο Χασάν Πασάς δεν σταματούσε να ζητάει απ' τον καδή να του παραδώσει τη σκλάβα, προσφέροντάς του βουνά από χρυσάφι, και αφού μάλιστα του έδωσε χωρίς αντάλλαγμα τον Ριχάρδο, που τα λύτρα του τα υπολόγισε σε δυο χιλιάδες σκούδα· Και, για να του διευκολύνει την παράδοση, του πρότεινε το ίδιο τέχνασμα που σκέφτηκε κι αυτός, δηλαδή να πουν πως ήταν νεκρή, όταν ο Μέγας Σουλτάνος θα έστελνε να την πάρουν. Όλα αυτά τα δώρα και οι υποσχέσεις έκαναν τον καδή να αποφασίσει να επισπεύσει την αναχώρησή του. Κι έτσι, κινούμενος απ' τον πόθο του και απ' τις πιέσεις του Χασάν, αλλά και της Χαλιμάς, που επίσης έπλαθε στον αέρα φρούδες ελπίδες, μέσα σε είκοσι μέρες αρμάτωσε ένα μπριγκαντίνι²⁹ με δεκαπέντε πάγκους, και το εξόπλισε με καλές σημαδούρες, με άραβες και με μερικούς έλληνες χριστιανούς. Φόρτωσε σ' αυτό όλα του τα πλούτη, και η Χαλιμά δεν άφησε ούτε ένα πράγμα στο σπίτι, και παρακάλεσε τον σύζυγό της να την αφήσει να πάρει μαζί της και τους γονείς της, για να δουν την Κωνσταντινούπολη. Το σχέδιο της Χαλιμάς ήταν το ίδιο μ' αυτό του Μαχμούτ: να κανονίσει ώστε αυτός και ο Ριχάρδος να στασιάσουν στο μπριγκαντίνι· όμως δεν δέλησε να φανερώσει τη σκέψη της μέχρι να μπαρκάρουν, και όλα αυτά με την πρόθεση να πάει σε χώρα χριστιανική, να επανέλθει σ' αυτό που ήταν πριν και να παντρευτεί με τον Ριχάρδο, γιατί πίστευε πως με τόσα πλούτη που είχε και αν ξαναγινόταν χριστιανή, σίγουρα θα την έπαιρνε για γυναίκα του.

Στο διάστημα αυτό ξαναμίλησε ο Ριχάρδος με τη Λεονίσα, της φανέρωσε όλο του το σχέδιο και αυτή του είπε το σχέδιο που είχε η Χαλιμά και που της το είχε πει· υποσχέθηκαν και οι δύο να κρατήσουν το μυστικό, και, ελπίζοντας στη βοήθεια του Θεού, ανάμεναν τη μέρα της αναχώρησης, που όταν έφτασε, βγήκε ο Χασάν να τους συνοδέψει μέχρι το λιμάνι με όλους του τους στρατιώτες, και δεν έφυγε μέχρι που σήκωσαν πανιά, και μάλιστα δεν πήρε τη ματιά του απ' το μπριγκαντίνι μέχρι που έπαψε να το βλέπει· και φαίνεται πως ο αέρας των στεναγμών που έβγαξε ο ερωτευμένος άραβας ωδούσε με μεγαλύτερη δύναμη τα πανιά που το απομάκρυναν και του έπαιρναν την ψυχή. Όμως, όπως αυτός που ο έρωτας για πολύ καιρό δεν τον αφήνει να ηρεμήσει και σκέφτεται τι πρέπει να κάνει, για να μην πεθάνει στα χέρια του πόδου του, έβαλε σ' εφαρμογή αυτό που από πολύ καιρό είχε σκεφτεί και είχε αποφασίσει· κι έτσι, σ' ένα καράβι με δεκαεφτά πάγκους, που είχε αρματώσει σ' άλλο λιμάνι, έβαλε πενήντα στρατιώτες, όλους φίλους και γνωστούς του, που τους υποχρέωσε με πολλά δώρα και υποσχέσεις, και τους πρόσταξε να σαλπάρουν και να αλώσουν το πλοίο και τα πλούτη του καδή, και να σφάζουν όλους όσοι ήταν εκεί εκτός από την αιχμάλωτη Λεονίσα· γιατί αυτή μόνο ήθελε για πιο πολύτιμο λάφυρο απ' τα τόσα πράγματα που μετέφερε το μπριγκαντίνι· τους διέταξε επίσης να το βυθίσουν, ώστε να μη μείνει τίποτα που να μαρτυρά το χαμό του. Η απληστία της αρπαγής έβαλε φτερά στα πόδια τους και δύναμη στην καρδιά τους, αν και ήξεραν πως λίγη αντίσταση θα έβρισκαν απ' αυτούς που ήταν στο μπριγκαντίνι, γιατί πήγαιναν ξαρκάτωτοι κι ανυποψίαστοι για τέτοιο συμβάν.

Δυο μέρες ταξίδευε το μπριγκαντίνι, που στον καδή φάνηκαν δυο αιώνες, γιατί απ' την πρώτη κιόλας μέρα θα 'θελε να βάλει σε εφαρμογή το σχέδιό του· όμως οι σκλάβοι του τον συμβούλεψαν ότι θα ήταν σκόπιμο πρώτα να κάνει την άρρωστη η Λεονίσα, για να γίνει πιστευτός ο θάνατός της, και πως αυτό θα έπρεπε να γίνει μετά από μερικές μέρες

αρρώστιας. Αυτός το μόνο που ήθελε ήταν να πει πως πέθανε έξαφνα και να τελειώσουν όλα γρήγορα, να ξεκάνει τη γυναίκα του και να σβήσει τη φωτιά που σιγά σιγά ανάλωνε τα σωδικά του· όμως, τελικά, αναγκάστηκε να συμφωνήσει με την γνώμη αυτών των δύο.

Εν τω μεταξύ, η Χαλιμά είχε φανερώσει την πρόθεσή της στον Μαχμούτ και στον Ριχάρδο, κι αυτοί δέχτηκαν να το κάνουν πράξη μόλις θα περνούσαν τους σταυρούς της Αλεξάνδρειας ή φτάνοντας στα κάστρα της Ανατολίας. Μα ήταν τόσο μεγάλη η βιασύνη του καδή, που προσφέρθηκαν να το κάνουν με την πρώτη ευκαιρία που θα τους δινόταν. Και μια μέρα, την έκτη που αρμένιζαν και που πλέον του φαινόταν του καδή πως ήταν αρκετή η προσποίηση της αρρώστιας της Λεονίστας, διέταξε τους σκλάβους του την επόμενη να τελειώσουν με την Χαλιμά, να τη σαβανώσουν, να την ρίξουν στη θάλασσα και να πουν πως είναι η σκλάβα του Μέγα Κύρη.

Ξημερώνοντας, λοιπόν, η μέρα που σύμφωνα με τον Μαχμούτ και τον Ριχάρδο θα έπρεπε να εκπληρωθούν οι επιθυμίες τους ή να τελειώσουν οι μέρες τους, διέκριναν ένα καράβι που τους καταδίωκε με πανιά και με κουπιά. Φοβήθηκαν μην είναι χριστιανοί κουρσάροι, απ' τους οποίους, ούτε οι μεν ούτε οι δε μπορούσαν να περιμένουν κάτι καλό· γιατί, αν ήταν χριστιανοί, τους Άραβες θα τους έπιαναν αιχμάλωτους και τους χριστιανούς θα τους άφηναν ελεύθερους, αλλά γυμνούς και καταλησθεμένους· ο Μαχμούτ και ο Ριχάρδος όμως θα έμεναν ευχαριστημένοι με την ελευθερία της Λεονίστας και τη δική τους· μ' όλα όσα σκέφτονταν, τους έπιασε φόβος για τη θρησιότητα των κουρσάρων, γιατί όσοι διαπράττουν τέτοιες πράξεις, όποιας θρησκείας ή εθνικότητας κι αν είναι, δεν παύουν να έχουν απάνθρωπη ψυχή και κτηνώδεις τρόπους³⁰. Ετοιμάστηκαν ν' αντισταθούν, δίχως να αφήσουν τα κουπιά απ' τα χέρια και κάνοντας ό,τι μπορούσαν· όμως μετά από λίγες ώρες είδαν ότι τους έφταναν, και σε λιγότερο από δύο τους πλησίασαν σε απόσταση κανονιάς. Σαν το είδαν, έκοψαν, άφησαν τα κουπιά,

πήραν τα όπλα και τους περίμεναν, αν και ο καδής είπε να μη φοβούνται, γιατί ήταν τούρκικο το καράβι και δεν θα τους έκαναν κανένα κακό. Στη συνέχεια, πρόσταξε να βάλουν μια λευκή σημαιούλα ειρήνης στο κατάρτι της πρύμνης, για να τη δουν αυτοί που, τυφλοί και άπληστοι, έρχονταν με μεγάλη ορμή να χτυπήσουν το ανυπεράσπιστο μπριγκαντίνι. Τότε, γύρισε το κεφάλι ο Μαχμούτ και είδε ότι από την δυτική πλευρά ερχόταν μια γαλιότα με είκοσι σειρές κουπιών, όπως υπολόγισε, και το είπε στον καδή· μερικοί χριστιανοί που ήταν στα κουπιά είπαν πως το καράβι που φάνηκε ήταν χριστιανικό· αυτό διπλασίασε την σύγχυσή τους και το φόβο, και παρέμεναν άπραγοι και φοβισμένοι χωρίς να ξέρουν τι να κάνουν περιμένοντας να γίνει το θέλημα του Θεού.

Μου φαίνεται πως εκείνη τη στιγμή ο καδής θα έδινε τα πάντα, για να βρίσκεται στη Λευκωσία: σε τέτοια σύγχυση βρισκόταν, αν και γρήγορα του την ξεδιάλυσε το πρώτο καράβι, που χωρίς να σεβαστεί τις σημαίες της ειρήνης ούτε αυτό που όριζε η θρησκεία τους, χτύπησε με τόση ορμή το πλοίο του καδή που λίγο έλειψε να το στείλει στο βυθό. Μετά αναγνώρισε ο καδής αυτούς που του επιτίθεντο, είδε πως ήταν στρατιώτες απ' τη Λευκωσία, μάντεψε ποιοι μπορεί να ήταν και θεώρησε τον εαυτό του χαμένο και νεκρό· κι αν οι στρατιώτες δεν προτιμούσαν να κλέβουν απ' το να σκοτώνουν, κανείς τους δεν θα έμενε ζωντανός. Όμως, τη στιγμή που πιο μαυριασμένοι είχαν αφοσιωθεί στην αρπαγή, ένας Τούρκος άρχισε να φωνάζει και να λέει:

– Στα όπλα στρατιώτες! μας επιτίθεται ένα χριστιανικό καράβι.

Και έτσι ήταν πράγματι, γιατί το πλοίο που διέκριναν απ' το μπριγκαντίνι του καδή είχε χριστιανικά σύμβολα και σημαίες, και έφτασε γεμάτο ορμή να χτυπήσει το καράβι του Χασάν· αλλά, πριν φτάσει, ένας απ' την πλήρη ρώτησε στα τουρκικά τι καράβι ήταν εκείνο. Του απάντησαν πως ήταν του Χασάν Πασά, του αντιβασιλέα της Κύπρου.

– Αφού είστε μουσουλμάνοι –αποκρίθηκε ο Τούρκος– πώς επιτίθεστε και ληστεύετε αυτό το πλοίο, όπου ξέρουμε ότι βρίσκεται ο καδής της Λευκωσίας;

Εκείνοι απάντησαν πως δεν ήξεραν τίποτα άλλο παρά ότι τους διέταξαν να καταλάβουν το καράβι, και ότι αυτοί, σαν πειδαρχημένοι στρατιώτες, εκτέλεσαν τη διαταγή.

Ικανοποιημένος από αυτό που ήθελε να μάθει ο καπετάνιος του δεύτερου καραβιού, που ερχόταν με χριστιανικά σύμβολα, σταμάτησε να επιτίθεται στο πλοίο του Χασάν και κατευδύνθηκε προς αυτό του καδή, και με το πρώτο χτύπημα σκότωσε πάνω από δέκα Τούρκους που ήταν μέσα, και μετά έπεσαν πάνω του με μεγάλη ορμή και γρηγοράδα· όμως, δεν πρόλαβαν να πατήσουν μέσα κι ο καδής κατάλαβε πως αυτός που έκανε την επίθεση δεν ήταν χριστιανός, αλλά ο ερωτευμένος με τη Λεονίσα Αλή Πασάς, ο οποίος τους περίμενε να έρθουν με την ίδια πρόθεση που είχε κι ο Χασάν, και για να μη τον αναγνωρίσουν, έντυσε τους στρατιώτες του σαν χριστιανούς, ώστε με το τέχνασμα αυτό να καλυφτεί καλύτερα η αρπαγή του. Ο καδής, που αντιλήφθηκε τις προθέσεις των ερωτευμένων προδοτών, άρχισε με δυνατές φωνές να καταγγέλει την προδοσία τους, λέγοντας:

– Τι είναι αυτά, προδότη Αλή Πασά; Πώς, εσύ, ένας μουσουλμάνος (που σημαίνει Τούρκος), μου επιτίθεσαι σαν να 'μουν χριστιανός; Κι εσείς, προδότες άντρες του Χασάν, ποιος δαίμονας σας κίνησε να πράξετε τέτοια αθλιότητα; Πώς θέλετε να πάτε ενάντια στο φυσικό σας κύριο, για να πραγματοποιηθούν οι πρόστυχες ορέξεις αυτού που σας στέλνει;

Σ' αυτά τα λόγια κατέβασαν όλοι τα όπλα, κοιτάχτηκαν μεταξύ τους και αναγνωρίστηκαν, γιατί όλοι υπήρξαν στρατιώτες ενός μόνου αρχηγού και υπηρέτησαν μια μοναχά σημαία· τους μπερδέψαν τα λόγια κι οι κατάρρες του καδή, χαμήλωσαν τα γιαταγάνια και κατέρρευσε το ηθικό τους. Μόνο ο Αλή δεν δέλησε να δει ούτε ν' ακούσει τίποτα, και πέφτοντας πάνω

στον καδή, του 'δωσε με το γιαταγάκι τέτοιο χτύπημα στο κεφάλι, που αν δεν το προστάτευαν τα εκατό ξυλάκια απ' το τουρμπάνι που το κάλυπτε, σίγουρα θα το άνοιγε στη μέση· όμως, ακόμη κι έτσι, τον έριξε ανάμεσα στους πάγκους του καραβιού, και πέφτοντας είπε ο καδής:

– Αχ, απάνθρωπε εξωμότη! Εχθρέ του προφήτη μου! Πώς είναι δυνατόν να μην υπάρχει κανένας, για να τιμωρήσει την απανθρωπιά και τη μεγάλη σου ποταπότητα; Πώς, καταραμένε, τόλμησες να στρέψεις τα χέρια και τα όπλα πάνω στον καδή σου, έναν υπηρέτη του Μωάμεδ;

Αυτά τα λόγια ενίσχυσαν ακόμη περισσότερο τα προηγούμενα, και σαν τ' άκουσαν οι άνδρες του Χασάν, που απ' το φόβο μήπως οι άνδρες του Αλή τους πάρουν τα λάφυρα, που τα θεωρούσαν ήδη δικά τους, αποφάσισαν να τα ριψοκινδυνέψουν όλα· και, κάνοντας την αρχή ένας που τον ακολούθησαν κι οι άλλοι, έπεσαν πάνω στους άνδρες του Αλή με τόση ορμή, μίσος, μένος και νεύρο, που σε λίγη ώρα, ενώ ήταν πολύ περισσότεροι απ' αυτούς, τους αφήκαν λίγους· αλλά όσοι απομείναν, ανάκτησαν δυνάμεις και εκδικήθηκαν τους συντρόφους τους, αφήνοντας στη ζωή μόλις τέσσερις απ' τους άνδρες του Χασάν κι αυτούς άσχημα λαβωμένους.

Ο Ριχάρδος κι ο Μαχμούτ τους έβλεπαν βγάζοντας πού και πού το κεφάλι απ' το πορτάκι της κάμαρας της πρύμνης, για να δουν τι τέλος θα 'χε εκείνη η κλαγγή των όπλων που ακουγόταν· και, βλέποντας πως όλοι σχεδόν οι Τούρκοι ήταν νεκροί κι οι ζωντανοί άσχημα λαβωμένοι, και πόσο εύκολα θα μπορούσαν να τους αποτελειώσουν όλους, φώναξε ο Ριχάρδος τον Μαχμούτ και τους δυο ανιψιούς της Χαλιμάς, που τους είχε φέρει μαζί της, για να βοηθήσουν να κουμαντάρουν το πλοίο, και όλοι μαζί και με τον πατέρα της, παίρνοντας τα γιαταγάκια απ' τους νεκρούς, πήδηξαν στο κατάστρωμα· και, φωνάζοντας 'λευτεριά, λευτεριά', και με τη βοήθεια των σηματοδούρων, οι έλληνες χριστιανοί, εύκολα και χωρίς να δεχτούν λαβωματιά, τους έσφαξαν όλους· και, περνώντας στη γαλιότα του Αλή,

που ήταν ανυπεράσπιστα, την κατέλαβαν κι έκαναν δικά τους όσα είχε μέσα. Απ' τους πρώτους που σκοτώθηκαν στη δεύτερη σύγκρουση ήταν ο Αλή Πασάς, που ένας Τούρκος, εκδικούμενος τον καδή, τον σκότωσε με μαχαιριές.

Στη συνέχεια, με προτροπή του Ριχάρδου, όλα τα πράγματα αξίας που υπήρχαν στο πλοίο το δικό τους και του Χασάν τα πέρασαν στην γαλιότα του Αλή, που ήταν πλεούμενο μεγαλύτερο και φτιαγμένο για οποιοδήποτε φορτίο ή ταξίδι· κι ανέλαβαν τα κουπιά οι χριστιανοί, που περιχαρείς από την ελευθερία που απόκτησαν και απ' τα πολλά τα πράγματα που ο Ριχάρδος μοίρασε σε όλους, προσφέρθηκαν να τον πάνε μέχρι το Τράπανι κι αν ήθελε ακόμη και μέχρι το τέλος του κόσμου. Και, μ' αυτό, ο Μαχμούτ και ο Ριχάρδος, πασιχαροι απ' το αίσιο τέλος, πήγαν στην Αραπίνα Χαλιμά και της είπαν ότι, αν ήθελε να γυρίσει στην Κύπρο, θα της ετοίμαζαν το ίδιο της το μπρίκι³¹ και θα της έδιναν τα μισά απ' τα πλούτη που είχε φέρει· όμως αυτή, που μες στην τόση συμφορά δεν είχε χάσει ακόμη την αγάπη και την τρυφερότητα που ένοιωθε για τον Ριχάρδο, είπε ότι ήθελε να πάει μαζί τους σε χώρα χριστιανική, για το οποίο καταχάρηκαν οι γονείς της.

Ο καδής ανέκτησε τις αισθήσεις του, τον γιάτρεψαν, όπως τους επέτρεψαν οι περιστάσεις και του είπαν επίσης να διαλέξει ένα απ' τα δύο: ή να αφήσει να τον πάνε σε γη χριστιανική ή να γυρίσει με το ίδιο του το πλοίο στη Λευκωσία. Αυτός απάντησε ότι, αφού η τύχη τον έφερε σ' αυτή τη κατάσταση, τους ευχαριστούσε για την ελευθερία που του έδιναν και ότι ήθελε να πάει στην Κωνσταντινούπολη να παραπονεθεί στον Μέγα Κύρη για την επίθεση που δέχτηκε απ' τον Χασάν και τον Αλή· όμως, όταν έμαθε ότι η Χαλιμά τον άφηνε και ότι ήθελε να ξαναγίνει χριστιανή, παρά λίγο να χάσει τα λογικά του. Τέλος, ετοίμασαν το πλοίο του, το εφοδίασαν με όλα τα απαραίτητα για το ταξίδι του και επιπλέον του έδωσαν μερικά τσεκίγια απ' τα δικά του· και αφού τους αποχαιρέτησε

όλους με την απόφαση να γυρίσει στη Λευκωσία, πριν ανοίξει πανιά ζήτησε να τον αγκαλιάσει η Λεονίσα, γιατί αυτή η χάρη θα αρκούσε για να λησμονήσει όλη του την συμφορά. Όλοι παρακάλεσαν τη Λεονίσα να κάνει αυτή τη χάρη σ' αυτόν που τόσο την αγαπούσε, γιατί δεν θα προσέβαλε την τιμή της. Έκανε η Λεονίσα αυτό που την παρακάλεσαν και ο καδής της ζήτησε να βάλει τα χέρια της πάνω στο κεφάλι του, γιατί έτσι θα έπαιρνε μαζί του ελπίδες, για να γιατρέψει την πληγή του· σε όλα του έκανε τη χάρη η Λεονίσα. Αφού έγιναν αυτά και έχοντας τρυπήσει το καράβι του Χασάν, τους ευνόησε ένας δροσερός Λεβάντες που φαινόταν σα να καλούσε τα πανιά για να τους αφεθεί. Άνοιξαν τα πανιά και σε λίγες ώρες έπαιψαν να βλέπουν το πλοίο του καδή, που με δάκρυα στα μάτια κοίταζε πώς έπαιρναν οι άνεμοι το βιος του, την αγάπη του, τη γυναικά του και την ψυχή του.

Με διαφορετικές σκέψεις απ' του καδή αρμένιζαν ο Ριχάρδος και ο Μαχμούτ· κι αποφεύγοντας να πιάσουν στεριά σε κανένα μέρος, πέρασαν μπροστά απ' τον κόλπο της Αλεξάνδρειας, και, χωρίς να κατεβάσουν τα πανιά ή να χρειαστούν τα κουπιά, έφτασαν στο κραταιό νησί της Κέρκυρας, όπου εφοδιάστηκαν με νερό και στη συνέχεια, χωρίς να σταματήσουν, πέρασαν απ' τα απαίσια Ακροκεραύνια Όρη³². τη δεύτερη μέρα διέκριναν από μακριά το Πακίνο³³, ακρωτήριο της ευφορότατης Τρινακρίας³⁴ που, μόλις την είδαν αυτή και το λαμπρό νησί της Μάλτας, πέταξαν, γιατί τόσο ανάλαφρα έπλεε το καλόμοιρο καράβι.

Τέλος, πλέοντας κατά μήκος του νησιού, σε τέσσερις μέρες φάνηκε η Λαμπεντούζα και στη συνέχεια το νησί όπου χάθηκαν, που βλέποντάς το η Λεονίσα ρίγησε ολόκληρη, γιατί της ήρθε στη μνήμη ο κίνδυνος που πέρασε σ' αυτό. Μια άλλη μέρα είδαν μπροστά τους την ποδηγή κι αγαπημένη τους πατρίδα· αναπτέρωσε τις καρδιές τους η χαρά, ταράχτηκε η ψυχή τους με τη νέα χαρμονή, γιατί απ' τις μεγαλύτερες που μπορεί να έχει κανείς στη ζωή αυτή είναι

να φτάσει στην πατρίδα σώος και ασφαλής μετά από μακρά αιχμαλωσία. Η μόνη που μπορεί να συγκριθεί μαζί της είναι αυτή που παίρνεις απ' τη νίκη ενάντια στους εχθρούς.

Βρήκαν στη γαλιότα ένα κασόνι γεμάτο σημαιούλες και φλάμπουρα από πολύχρωμα μετάξια, με τα οποία έβαλε ο Ριχάρδος να στολίσουν τη γαλιότα. Θα ήταν λίγο μετά το ξημέρωμα, όταν βρέθηκαν σε λιγότερο από μια λεύγα απ' την πόλη, και, αλλάζοντας βάρδιες στα κουπιά και βγάζοντας πού και πού χαρούμενες φωνές και κραυγές, πλησίασαν στο λιμάνι, όπου σε μια στιγμή εμφανίστηκε αμέτρητο πλήθος κόσμου· και βλέποντας πώς εκείνο το καταστολισμένο πλοίο πλησίαζε στη στεριά χωρίς καμμιιά βιασύνη, δεν έμεινε κανείς στην πόλη που να μη βγει στο λιμάνι.

Εν τω μεταξύ, ο Ριχάρδος είχε ζητήσει και ικετέψει την Λεονίσα να στολιστεί και να ντυθεί όπως όταν μπήκε στη σκηνή των πασάδων, γιατί ήθελε να κάνει ένα χαριτωμένο αστέιο στους γονείς της. Αυτή το έκανε και προσθέτοντας πλουσιότατα ρούχα στα πλούσια ρούχα, μαργαριτάρια στα μαργαριτάρια και ομορφιά στην ομορφιά, που συνήθως αυξάνεται με τη χαρά, ντύθηκε έτσι, που και πάλι προκάλεσε έκπληξη και θαυμασμό. Έβαλε κι ο Ριχάρδος τούρκικη φορεσιά, και το ίδιο έκανε κι ο Μαχμούτ και όλοι οι χριστιανοί κωπηλάτες, γιατί είχε για όλους απ' τα ρούχα των σκοτωμένων Τούρκων. Θα 'ταν οχτώ το πρωί, όταν έφτασαν στο λιμάνι, που γαλήνιο και διάφανο έμοιαζε να απενίξει προσεκτικά τη χαρούμενη εκείνη άφιξη. Πριν μπει στο λιμάνι, ο Ριχάρδος έβαλε να ρίξουν κανονιές από ένα πυροβόλο της πρύμνης και από δύο κανονέτα· μ' άλλες τόσες απάντησε η πόλη.

Όλος ο κόσμος καρτερούσε σαστισμένος να φτάσει το λαμπρό πλοίο· αλλά, όταν είδαν από κοντά πως είναι τούρκικο, γιατί διέκριναν τα λευκά τουρμπάνια που έμοιαζαν αράβικα, υποψιάστηκαν κάποιο τέχνασμα και φοβήθηκαν. Πήραν τα όπλα κι έτρεξαν στο λιμάνι όλοι όσοι ήταν της φρουράς της πόλης, και οι καβαλάρηδες αναπτύχθηκαν σ' όλο το λιμάνι·

όλα αυτά έδωσαν μεγάλη χαρά σ' αυτούς που πλησίαζαν αργά αργά να μπουν στο λιμάνι, και μόλις έφτασαν στη στεριά, έριξαν άγκυρα και αφήνοντας τα κουπιά με μιας, όλοι, ένας ένας, σαν σε παρέλαση, βγήκαν στη στεριά, την οποία με δάκρυα χαράς φίλησαν μια και πολλές φορές, σημάδι ξεκάθαρο, που έδωσε να καταλάβουν πως ήταν χριστιανοί αυτοί που ήρθαν μ' εκείνο το πλοίο. Τελευταίοι απ' όλους βγήκαν ο πατέρας και η μητέρα της Χαλιμάς και οι δυο τους ανιψιού, όλοι, όπως ειπώθηκε, ντυμένοι α λα τούρκα. Το τέλος και το κλείσιμο το έκανε η όμορφη Λεονίσα, με το πρόσωπο καλυμμένο με ένα κόκκινο μεταξωτό ταφτά. Την είχαν στη μέση ο Ριχάρδος κι ο Μαχμούτ και η Δέα τους τράβηξε το βλέμμα όλου εκείνου του αμέτρητου πλήθους που τους κοίταζε.

Φτάνοντας στη στεριά έκαναν όπως οι άλλοι και την φίλησαν γονατιστοί. Τότε, τους πλησίασε ο στρατιωτικός διοικητής και κυβερνήτης της πόλης, που κατάλαβε καλά πως ήταν οι πιο σημαντικοί απ' όλους· αλλά, μόλις έφτασε, αναγνώρισε τον Ριχάρδο και με τα χέρια ανοιχτά και με δείγματα αμέριστης χαράς έτρεξε να τον αγκαλιάσει. Με τον κυβερνήτη ήρθαν κι ο Κορνέλιος κι ο πατέρας του, κι οι γονείς της Λεονίσας μ' όλους συγγενείς τους, και του Ριχάρδου, που ήταν όλοι τους οι πιο σημαντικοί της πόλης. Ο Ριχάρδος αγκάλιασε τον κυβερνήτη και ανταπέδωσε όλες τις ευχές που του έδιναν· έπιασε απ' το χέρι τον Κορνέλιο, ο οποίος, επειδή τον αναγνώρισε και είδε ότι τον κρατούσε, έχασε το χρώμα απ' το πρόσωπο και σχεδόν άρχισε να τρέμει απ' το φόβο· ο Ριχάρδος πιάνοντας απ' το χέρι και τη Λεονίσα, είπε:

– Κύριοι, πριν μπούμε στην πόλη και στην εκκλησία, για να δώσουμε τις πρέπουσες ευχαριστίες στον Κύριό μας για τη μεγάλη βοήθεια που μας πρόσφερε στη δυστυχία μας, σας παρακαλώ να ακούσετε από ευγένεια κάποια λόγια που θέλω να σας πω.

Στο οποίο ο κυβερνήτης του ζήτησε να πει αυτό που θέλει και όλοι θα τον άκουγαν με ευχαρίστηση και σιωπηλιά.

Μετά, τον περιτριγύρισαν οι πιο σημαίνοντες· κι αυτός, υψώνοντας λίγο τη φωνή, μίλησε μ' αυτόν τον τρόπο:

– Θα θυμάστε καλά, κύριοι, τη συμφορά που με βρήκε πριν λίγους μήνες στον κήπο των Αλυκών, όταν έχασα τη Λεονίσα· και δεν θα λησμονήσατε πόσο γρήγορα έσπευσα να πετύχω τη λευτεριά της, γιατί, αφήνοντας στην άκρη τη δική μου, πρόσφερα για την ελευθερία της όλο μου το βιος (αν και αυτό που φαίνεται γενναιοδωρία, δεν μπορεί και δεν πρέπει να χρησιμοποιηθεί για έπαινό μου, γιατί το έδινα για την λύτρωση της ψυχής μου). Γι' αυτό που συνέβη μετά στους δυο μας χρειάζεται περισσότερος χρόνος, άλλη περίπτωση και συγκυρία, και άλλη γλώσσα όχι τόσο συγκεχυμένη σαν τη δική μου· για την ώρα, αρκεί να σας πω ότι, μετά από διάφορα και παράξενα συμβάντα, και μετά από χίλιες χαμένες ελπίδες, για να βρούμε λυτρωμό στις συμφορές μας, ο ελεήμων Θεός, χωρίς να το αξίζουμε καθόλου, μας ξανάφερε στην ποθητή πατρίδα, όλο ικανοποίηση και γεμάτους πλούτη· όμως η ασύγκριτη χαρά που έχω, δεν γεννιέται απ' αυτά ούτε απ' την ελευθερία που αποκτήσαμε, αλλά απ' αυτήν που φαντάζομαι πως έχει η γλυκιά μου εχθρά σε καιρό πολέμου και ειρήνης, τόσο γιατί είναι ελεύθερη όσο και γιατί βλέπει, όπως βλέπει, την εικόνα της ψυχής της· χαιρόμαι επίσης για τη γενική χαρά που έχουν αυτοί που ήταν σύντροφοί μου στη δυστυχία. Κι αν οι συμφορές και τα θλιβερά συμβάντα αλλάζουν συνήδως τους χαρακτήρες και καταβάλλουν τις θαρραλέες ψυχές, δεν συνέβη το ίδιο με τον δήμειο της καλής μου ελπίδας· γιατί, με το πιο μεγάλο θάρρος και ευδύτητα που μπορεί να ειπωθεί, ξεπέρασε το ναυάγιο των συμφορών της και αντιμετώπισε τις φλογερές, αλλά έντιμες πιέσεις μου· το οποίο επιβεβαιώνει πως ο ουρανός μπορεί ν' αλλάξει μα όχι κι οι συνήθειες όσων κόλλησαν σ' αυτές. Μ' όλα αυτά που είπα, θέλω να δείξω ότι εγώ για την ελευθερία της πρόσφερα το βιος μου για λύτρα και απ' τον πόθο μου της έδωσα τη ψυχή μου· χάραξα το σχέδιο, για να την ελευθερώσω και έβαλα σε

κίνδυνο τη ζωή μου πióτερο γι' αυτήν παρά για μένα· κι όλα αυτά που, σε άλλον πιο ευγνώμονα, θα μπορούσαν κάποια στιγμή να γίνουν τύψεις, εγώ δεν θέλω να γίνουν· θέλω μόνο να γίνει αυτό που θα πω τώρα.

Και, λέγοντας αυτά, ύψωσε το χέρι και με έντιμο τρόπο έβγαλε τη μάσκα απ' το πρόσωπο της Λεονίστας, που ήταν σαν να έβγαζε το σύννεφο που κάλυπτε την υπέροχη λαμπρότητα του ήλιου και συνέχισε να λέει:

– Βλέπεις εδώ, Κορνέλιε, σου παραδίδω το πολύτιμο κόσμημα που εσύ πρέπει να εκτιμήσεις περισσότερο απ' όλα τα πράγματα που είναι άξια εκτίμησης· βλέπεις κι εσύ, όμορφη Λεονίσα, σου δίνω αυτόν που πάντα φύλαγες στη μνήμη σου. Αυτή μάλιστα θέλω να θεωρηθεί γενναιοδωρία, που μπροστά της το να δώσεις το βιος, τη ζωή και την τιμή σου δεν είναι τίποτα. Δέξου την, ω καλότυχε νέε, δέξου την, κι αν ο νους σου κατορθώσει να συλλάβει μια τόσο μεγάλη αξία, δέωρησε τον εαυτό σου τον πιο ευτυχή του κόσμου. Μ' αυτήν θα σου δώσω επίσης όλα όσα μου αντιστοιχούν απ' αυτά που μας έδωσε ο Θεός, που είμαι βέβαιος πως ξεπερνούν τα τριάντα χιλιάδες σκούδα. Όλα μπορείς να τα απολαύσεις ελεύθερα, ήσυχα κι ακόπιαστα· και παρακάλα το Θεό να 'ναι πολλά κι ευτυχισμένα τα χρόνια. Εγώ, ο άμοιρος, μένω χωρίς τη Λεονίσα, με την ευχαρίστηση πως μένει φτωχός αυτός που, αν του λείπει η Λεονίσα, του είναι περιττή η ζωή.

Κι αφού τα είπε όλα αυτά σώπασε, σα να του κόλλησε στον ουρανίσκο η γλώσσα· αλλά, λίγο μετά, πριν ακόμη κανείς μιλήσει, είπε:

– Για το Θεό! Τι σύγχυση προκαλούν στο μυαλό οι δύσκολες καταστάσεις! Εγώ, κύριοι, με την επιθυμία που έχω να κάνω το καλό, δεν πρόσεξα αυτό που είπα, γιατί κανείς δεν μπορεί να κάνει τον γενναιόδωρο με ό,τι δεν του ανήκει: τι δικαίωμα έχω εγώ πάνω στη Λεονίσα, για να την δώσω σ' άλλον; Ή πώς μπορώ να προσφέρω αυτό που απέχει τόσο

από το να είναι δικό μου; Η Λεονίσα ανήκει στην ίδια, και μάλιστα τόσο που, κι αν λείψουν οι γονείς της, που εύχομαι να ζήσουν χρόνια ευτυχίας, κανένας φραγμός δεν θα υπάρχει στη βούλησή της· ακόμη και τις υποχρεώσεις που, πρέπει να σκέφτεται πως έχει απέναντί μου, σαν ενάρετη που είναι, τώρα εδώ τις σβήνω, τις διαγράφω και τις θεωρώ ανύπαρκτες· κι έτσι, ό,τι είπα το ξελέω, και δεν δίνω στον Κορνέλιο τίποτα, γιατί δεν μπορώ· επιβεβαιώνω μόνο ότι έδωσα το βιος μου στη Λεονίσα, χωρίς να θέλω άλλη ανταμοιβή απ' το να έχει για πραγματικές τις τίμιες σκέψεις μου και να πιστέψει ότι αυτές ποτέ δεν αποσκοπούσαν ούτε προσέβλεπαν σε τίποτα άλλο απ' αυτό που απαιτεί η απαραίμιλλη τιμιότητά της, το μεγάλο της θάρρος και η εκπληκτική ομορφιά της.

Αυτά είπε ο Ριχάρδος και σιώπησε· στα οποία η Λεονίσα απάντησε μ' αυτόν τον τρόπο:

– Αν σκέφτεσαι, ω Ριχάρδε, πως τον καιρό που σε κυριαρχούσε ο έρωτας κι η ζήλεια για μένα, έκανα εγώ στον Κορνέλιο κάποια χάρη, σκέψου ότι αυτή ήταν τόσο έντιμη όσο και καθοδηγούμενη απ' τη βούληση και τις οδηγίες των γονιών μου, που επέτρεπαν να του την κάνω, θέλοντας να τον ωθήσουν να γίνει σύζυγός μου· αν μ' αυτό μένεις ικανοποιημένος, θα μείνεις επίσης κι απ' αυτό που η εμπειρία σου 'δειξε για μένα, για την τιμιότητα και την ευπρέπιά μου. Το λέω αυτό, για να σου δώσω να καταλάβεις, Ριχάρδε, ότι πάντα ανήκα στον εαυτό μου, δίχως να εξαρτώμαι απ' άλλον εκτός απ' τους γονείς μου, τους οποίους τώρα ταπεινά, όπως αρμόζει, θερμοπαρακαλώ να μου δώσουν την άδεια να ασκήσω την ελευθερία που μου έδωσε η περισσή σου γενναιότητα και γενναιοδωρία.

Οι γονείς της της είπαν πως τη δίνουν, γιατί εμπιστευόταν τη σωφροσύνη της, που θα τη χρησιμοποιούσε πάντα προς τιμή και όφελός της.

– Μ' αυτή λοιπόν την άδεια –συνέχισε η φρόνιμη Λεονίσα– θέλω να μη παρεξηγηθώ, αν φανώ τολμηρή, και να μη δώσω

την εντύπωση της αχάριστης· κι έτσι, ω ανδρείε Ριχάρδε, η επιφυλακτική, αβέβαιη και διστακτική μέχρι σήμερα βούλησή μου, τάσσεται με σένα· θέλω να δείξω ευγνωμοσύνη, για να μάθουν οι άνθρωποι πως όλες οι γυναίκες δεν είναι αχάριστες. Δική σου είμαι, Ριχάρδε, και δική σου θα 'μαι μέχρι το θάνατο, αν πλέον κάποια άλλη καλύτερη γνωριμία δεν σε κάνει ν' αρνηθείς το χέρι του συζύγου που σου ζητώ.

Έμεινε άναυδος μ' αυτά τα λόγια ο Ριχάρδος και δεν μπόρεσε να βρει άλλα, για ν' απαντήσει στη Λεονίσα, παρά μόνο γονάτισε μπροστά της και της φιλούσε πολλές φορές τα χέρια, που της τα έπιασε με δύναμη και τα έλουξε με τρυφερά δάκρυα αγάπης. Δάκρυα λύπης έχυσε ο Κορνέλιος, χαράς οι γονείς της Λεονίσας και θαυμασμού και ευχαρίστησης όλοι οι παρευρισκόμενοι. Ήταν εκεί κι ο επίσκοπος ή αρχιεπίσκοπος της πόλης που, με την ευλογία και την άδειά του, τους οδήγησε στον ναό και, παραβλέποντας τον χρόνο, την ίδια ώρα τους ένωσε σε γάμο. Όλη η πόλη πλημμύρισε από χαρά, όπως φάνηκε απ' τα αμέτρητα φώτα της νύχτας εκείνης και τους πολλούς εορτασμούς και τις χαρές των συγγενών του Ριχάρδου και της Λεονίσας για πολλές ακόμη μέρες. Ενώθηκαν και πάλι με την Εκκλησία ο Μαχμούτ και η Χαλιμά, η οποία, αφού δεν μπόρεσε να ικανοποιήσει την επιθυμία της να γίνει η γυναίκα του Ριχάρδου, αρκέστηκε με το να γίνει του Μαχμούτ. Στους γονείς και στ' ανίψια της Χαλιμάς έδωσε ο γενναιόδωρος Ριχάρδος απ' το μερίδιό που του αντιστοιχούσε απ' τα λάφυρα, τόσα που ήταν αρκετά, για να ζήσουν. Τέλος, όλοι έμειναν ευχαριστημένοι, ελεύθεροι και ικανοποιημένοι· και η φήμη του Ριχάρδου, ξεπέρασε τα όρια της Σικελίας, εξαπλώθηκε σ' όλα τα μέρη της Ιταλίας και σε πολλά άλλα μέρη, με το όνομα γενναιόδωρος ερωτευμένος· και παραμένει μέχρι σήμερα στα πολλά παιδιά που έκανε με τη Λεονίσα, που ήταν σπάνιο παράδειγμα σύνεσης, τιμιότητας, σεμνότητας και ομορφιάς.



Υποδοχή της Λεονίσσας στο Τράπανι.
Γκραβούρα από την έκδοση του Costa de I. Neaulme, Χάγη 1739.

ΣΧΟΛΙΑ

1. Το χωρίο αντανακλά την απήχηση που είχαν στη Δύση οι σφαγές της Αμμοχώστου και της Λευκωσίας κατά την άλωσή τους από τους Τούρκους, καθώς και οι λεληλασίες και ο εξανδραποδισμός μεγάλου μέρους των κατοίκων τους από τον στρατό των 60.000 ατάκτων, οι οποίοι είχαν ακούσει για τον πλούτο της Κύπρου. Η καταστροφή επιδεινώθηκε με την πανούκλα που ακολούθησε την κατάκτηση και επέφερε την ερήμωση μεγάλου μέρους του νησιού. Βλ. σχετικά, Ζαχαριάδου, 1997: 8-13.

2. Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, το αξίωμα του καδή αντιστοιχούσε σε αυτό του δικαστή που εκδίκαζε σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο. Κάλυπτε θέματα ποινικού και αστικού δικαίου με σχετική αυτονομία στην απονομή δικαιοσύνης, ενώ ταυτόχρονα είχε την επίβλεψη των βακουφιών και την κηδεμονία των ορφανών. Διοριζόταν και παύοταν από τον σουλτάνο, ο οποίος αποφάσιζε για τα διοικητικά όρια της δικαιοδοσίας του. Αποτελούσε σημαντικότερο σύνδεσμο μεταξύ της κεντρικής διοίκησης και του επαρχιακού συστήματος διοίκησης, όπου ασκούσε σημαντικό έλεγχο στην στρατιωτική εξουσία. Η λεπτή ισορροπία μεταξύ της στρατιωτικής και της δικαστικής εξουσίας υποχρέωνε τον τοπικό στρατιωτικό διοικητή να χρειάζεται την απόφαση του καδή, για να επιβάλει μία τιμωρία, ενώ παράλληλα ο καδής δεν είχε το δικαίωμα να εκτελεί τις αποφάσεις του.

3. Ένας από τους σκοπούς του Θερβάντες στο γενικό πνεύμα του έργου, είναι να τονίσει το φλέγον θέμα της βίαιης ή εθελούσιας αλλαξοπιστίας που πήρε τεράστιες διαστάσεις εξ αιτίας της εξαθλίωσης του χριστιανικού πληθυσμού μετά την κατάκτηση της Κύπρου, σε σημείο που να υπολογίζεται ότι μέχρι το 30% του κατοίκων της να είχε ίσως εξισλαμιστεί (Ζαχαριάδου, 1997: 13). Όπως βλέπουμε στο έργο, το γεγονός αναφέρεται σε διάφορες περιπτώσεις: ο Μαχμούτ, ο έλληνας εξωμότης κουρσάρος Γιουσούφ, ο αρνησίθρησκος Κορσικανός και η Χαλιμά.

4. Ο Θερβάντες, για να δώσει έμφαση στο αξίωμα του διοικητή του νησιού, χρησιμοποιεί τον όρο “virrey” (=αντιβασιλέας) που, από τον 16^ο αιώνα, οι ισπανοί μονάρχες έδωσαν στους διοικητές εκτεταμένων διοικητικών περιφερειών του στέμματος στη Λατινική Αμερική, οι οποίες χαρακτηρίζονταν όχι ως αποικίες, αλλά ως επαρχίες της ισπανικής Αυτοκρατορίας. Στην περίπτωση της Κύπρου, που από το 1591 χαρακτηρίστηκε ως μπεηλέρμπεηλίκι (beglerbegilik) ή εγιαλέτ (eyalet), επικεφαλής της διοίκησης τέθηκε ο “μπεηλέρμπεης” (beglerbegi). Ο μπεηλέρμπεης, ως εκπρόσωπος του σουλτάνου ασκούσε την εκτελεστική και την στρατιωτική εξουσία. Βλ. σχετικά *The Encyclopaedia of Islam*, τ. Β': 721-724.

5. Ο όρος Gran Turco ή απλά Turco χρησιμοποιήθηκε από τους Ισπανούς ως ταυτόσημη έννοια του Σουλτάνου.

6. Άλλο ένα δείγμα για τη σωστή ενημέρωση που είχε ο Θερβάντες για την οθωμανική διοίκηση. Ως Μεγάλο Συμβούλιο (Gran Consejo) εννοεί το Αυτοκρατορικό Συμβούλιο (Divan-i Humayun) που πλαισίωνε τον σουλτάνο με αρμοδιότητες Υπουργικού Συμβουλίου και Ανώτατου Δικαστηρίου. Συμμετείχαν σ' αυτό ο Μεγάλος Βεζίρης, άλλοι τέσσερις, πρώτοι τη τάξει βεζίρηδες, για τα πολιτικά θέματα, και διάφοροι υψηλοί στρατιωτικοί, δικαστικοί και οικονομικού χαρακτήρα αξιωματούχοι.

7. Για την κακοδιοίκηση, κερδοσκοπία, άπληστη φορολογία και διαφθορά γενικότερα που επικρατούσε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία της εποχής βλ. Ζαχαριάδου, 1997: 6-7.

8. Ειρωνική αναφορά στον θεοποιημένο για την ομορφιά του νέο της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας. Υπήρξε ένα από τα αγαπητά θέματα στην τέχνη της Αναγέννησης.

9. Γαλέρα μικρού μεγέθους που χρησιμοποίησαν, κατ' εξοχήν, οι άραβες και οι τούρκοι πειρατές της περιόδου λόγω της γρήγορης της πλεύσης. Διέθετε 15 έως 19 σειρές κουπιών σε κάθε πλευρό, δύο τριγωνικά ιστία σε δύο μικρούς ιστούς και μερικά μικρά τηλεβόλα. Στις ακτές της βορείου Αφρικής, οι γαλιότες έφτασαν να έχουν σχεδόν το μέγεθος της γαλέρας, από την οποία διέφεραν κυρίως στον εξοπλισμό των ιστών. Οι διαφορές με τη γαλέρα αποσκοπούσαν στο να εξαιρεθούν από την επιστράτευση στις πολεμικές επιχειρήσεις των τούρκων σουλτάνων.

10. Biserta, λιμάνι στη βόρεια ακτή της Τυνησίας (6ο μίλια βορειο-δυτικά της Τύνιδας) και στην είσοδο του ομώνυμου κόλπου. Σε όλη τη μακραίωνη ιστορία του (ιδρύθηκε τον 11^ο π.Χ. αι.) έπαιξε σημαντικό ρόλο ως ναυτική βάση της κεντρικής Μεσογείου.

11. Η πειρατεία και οι ξαφνικές επιδρομές τούρκων κουρσάρων στα παράλια των κτήσεων του ισπανικού στέμματος υπήρξαν από τα μεγαλύτερα προβλήματα μέχρι και τον 18^ο αιώνα. Για το θέμα της πειρατείας στη Μεσόγειο του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα βλ. Alonso, 2001. Για την αντιμετώπιση της πειρατείας, από τον 16^ο αιώνα αναπτύχθηκε ένα ικανό σύστημα παρακολούθησης των ακτών με σειρές πυργίσκων παρατήρησης σε συνδυασμό με μια οργάνωση άμεσης επέμβασης σε περίπτωση πειρατικής επιδρομής. Στους επόμενους αιώνες το αμυντικό αυτό σύστημα συμπληρώθηκε με εσωτερικούς πύργους που συνέδεαν τις ακτές με τα αστικά κέντρα της ενδοχώρας. Βλ. Cámaro, 1990 & 1991.

12. Πρόκειται για το νησί Favignana στο βορειοδυτικό άκρο της Σικελίας. Η αρχαία του ονομασία ήταν Αιγούσα.

13. Από τον 16^ο ως τις αρχές του 20^{ού} αιώνα, ο όρος “Μπαρμπαριά” (Berbería στα ισπανικά) ή “Ακτή των Βερβέρων”, χρησιμοποιήθηκε από τους Έλληνες, αλλά και τους Ευρωπαίους γενικότερα, κυρίως για τον παράκτιο χώρο της βορειοδυτικής Αφρικής, όπου οι κάτοικοι, στην πλειοψηφία τους, ανήκουν στην εθνότητα των Βερβερίων. Σήμερα καθορίζεται με τον όρο Μαγκρέμπ.

14. Pantanalea στο ισπανικό κείμενο. Βρίσκεται ακριβώς στο μέσο της νότιας ακτής της Σικελίας (Agrigento) και της Τύνιδας.

15. Το σκούδο (scudo και παλαιότερα γνωστό ως escudo) χρησιμοποιήθηκε ως γενική ονομασία των χρυσών και αργυρών νομισμάτων της Ισπανίας από το 1535 ως το 1868. Το όνομα οφείλεται στην ασπίδα (=escudo) που υπήρχε σε μία από τις όψεις των νομισμάτων. Το βάρος των χρυσών ήταν 3,4 γραμμάρια. Σκούδα κόπηκαν επίσης στην Πορτογαλία και στις ισπανικές και πορτογαλικές κτήσεις της Αμερικής, Αφρικής και Ασίας.

16. Η πόλη Melazo στη Σικελία.

17. Η σημερινή πρωτεύουσα της Λιβύης.

18. Το «πέμπτο του βασιλιά» είναι το μερίδιο που αντιστοιχούσε

στον μονάρχη από τα λάφυρα που συγκέντρωναν ή από κάποιο θησαυρό που ανακάλυπταν. Από το 1504 αναφερόταν στον φόρο του 20% που επεβλήθη στην εξόρυξη πολύτιμων μετάλλων, κυρίως χρυσού και αργύρου, αλλά και σε άλλα είδη των κτήσεων της Λατινικής Αμερικής. Στο κείμενο βέβαια έχει μεταφορική έννοια, για να δείξει το ποσοστό από τα λάφυρα που αντιστοιχούσε στον αρχηγό των κουρσάρων, Φεταλά.

19. Πρόκειται για αναχρονισμό, διότι προφανώς αναφέρεται στον Σουλεϊμάν Α΄ τον Μεγαλοπρεπή (1520-1566), ο οποίος πέθανε τέσσερα χρόνια πριν την τουρκική κατάκτηση της Κύπρου (1570). Αναμφίβολα, ο Θερβάντες γνώριζε ότι από τον θάνατο αυτού του σουλτάνου (1566) και μέχρι τη δημοσίευση της συλλογής *Υποδειγματικές νουβέλες* (1613), στον θρόνο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχαν ανεβεί άλλοι τέσσερις σουλτάνοι, όμως η τεράστια φήμη του Σουλεϊμάν, που κατά τη βασιλεία του η Οθωμανική Αυτοκρατορία έφτασε στη μεγαλύτερη ακμή της, ήταν αρκετή, για να χρησιμοποιήσει το όνομά του ως σουλτάνου εν ζωή.

20. Στο νομικό καθεστώς της Σαρίας (= ισλαμικός θρησκευτικός κώδικας διαβίωσης), που επιβλήθηκε και στην Κύπρο κατά τα πρώτα χρόνια της τουρκικής κατάκτησης (1571-1640), τα ισλαμικά δικαστήρια με επικεφαλής τον καδή εξυπηρετούσαν όχι μόνο τους μουσουλμάνους, αλλά και τους πιστούς άλλων θρησκειών, κυρίως Εβραίους, που λάμβαναν την προσωνομία *dhimmi* ή *zimmi*. Είναι γεγονός ότι πολλοί Έλληνες και άλλοι χριστιανοί προσέφευγαν στη δικαιοσύνη που απένεμε ο καδής όχι μόνο για διαφορές “μικτού” τύπου (με αλλόθρησκους), αλλά και γι’ αυτές που είχαν με ανθρώπους της δικής του πίστης. Το φαινόμενο αυτό ασφαλώς ατόνησε αρκετά μετά την παλλινόρθωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας στο νησί και τη λειτουργία εκκλησιαστικών δικαστηρίων. Στο σύστημα της Σαρίας εφαρμόστηκαν ο *Cadet* (ή *resim*), βασισμένος στο εθιμικό δίκαιο, και ο, λιγότερο χρησιμοποιημένος, *Kanun*, που πήγαζε απ’ ευθείας από τον σουλτάνο. Βλ. σχετικά Jennings, 1993:132-172.

21. Τσαούσης (*chavus*): επικεφαλής της φρουράς του σουλτανικού παλατιού, αλλά συχνά και αξιωματικός με καθήκοντα στρατιωτικού αστυνομικού.

22. Η πεντάχρονη αιχμαλωσία του Θερβάντες στο Αλγέρι, του επέτρεψε να γνωρίσει το οθωμανικό σύστημα απόδοσης δικαιοσύνης, όπως μπορούμε να διακρίνουμε στο συγκεκριμένο κείμενο. Φαίνεται επίσης πως γνωρίζει ότι τα πρώτα χρόνια της τουρκικής κυριαρχίας στην Κύπρο, δεν είχε επανασταθεί η Ορθόδοξη Εκκλησία, ώστε το μεγαλύτερο μέρος της δικαιοσύνης να περιέλθει στη δικαιοδοσία της. Σχετικά με την απόδοση δικαιοσύνης στο νησί και ιδιαίτερα τη μορφή του καδή βλ. Jennings 1993: 69-73.

23. Δούβλο (dobla): ονομασία που δόθηκε σε διάφορα χρυσά νομίσματα των χριστιανικών και αραβικών βασιλείων της Ιβηρικής Χερσονήσου και της βόρειας Αφρικής κατά τους Μέσους και Νεότερους χρόνους.

24. Πρόκειται για τον Σελίμ Β΄ (1566-1574), γνωστό επίσης με την επωνομασία “ο Μέθυσος” . Επί της βασιλείας του κατακτήθηκε η Κύπρος. Σωστά, λοιπόν, ο Θερβάντες τον τοποθετεί στην χρονική στιγμή της ιστορίας του έργου, δηλ. τα αμέσως επόμενα χρόνια από την τουρκική κατάκτηση.

25. Η Γολέτα (La Goleta) είναι το λιμάνι της Τύνιδας (Τούνεσι), πρωτεύουσας της Τυνησίας. Κατακτήθηκε από τους Άραβες το 670 και έκτοτε αποτέλεσε σημαντική βάση για επιδρομές ενάντια σε χριστιανικά εδάφη της Μεσογείου. Το 1535, ο αυτοκράτορας Κάρολος Ε΄ της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (και Α΄ της Ισπανίας) ανέλαβε μια πραγματική σταυροφορία για την κατάληψη της πόλης που χρησιμοποιούσε ο Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσα ως ορμητήριο για τις επιδρομές του. Σχημάτισε έναν στόλο από πλοία της Ισπανίας, Ιταλίας, Κάτω Χωρών, Πορτογαλίας, Παπικών Κρατών, Γένοβας, όπου επιβίβασε ένα πολυάριθμο πολυεθνικό στράτευμα, με το οποίο κατέλαβε πρώτα το ισχυρό φρούριο του λιμανιού της Γολέτας και στη συνέχεια την πόλη. Το γεγονός της άλωσης της Τύνιδας γιορτάστηκε στη Βενετία κατά τη διάρκεια του καρναβαλιού της, στη Μάλτα με πυροτεχνήματα και στη Μαγιόρκα με αναπαράσταση της νίκης. Περιγραφή της πολιορκίας από πηγές της εποχής βλ. στο Rubén González Cuerva y Miguel Ángel de Bunes Ibarra (eds.), *Túnez, 1535: Voces de una campaña europea*. Madrid, CSIC-Polifemo 2017.

26. Την εποχή του Θερβάντες η *κόπλα* (copla) ήταν λαϊκή ανώνυμη ποιητική σύνθεση. Η ονομασία της προέρχεται από τη λατινική λέξη *copŭla*, που σημαίνει «ένωμα», «αρμός». Αποτελούνταν από τρεις ή τέσσερις τετράστιχες στροφές, συνήθως σε οκτασύλλαβο.

27. Τσελεμπής είναι τιμητικός τίτλος των παιδιών ενός ευγενούς ή του μεγάλου δερβίση του τάγματος των Μεβλεβήδων και έμπαινε μετά το όνομα κάποιου. Με την πάροδο του χρόνου γενικεύτηκε και χαρακτηρίζει έναν άνθρωπο εκλεπτυσμένο και αριστοκρατικό.

28. Τρικάρτο πλοίο με υπερψωμένη πρύμνη.

29. Το *Μπριγκαντίνο* (από το ιταλικό «brigantino») ή αλλιώς *Βριγκαντίνο*, *Βεργαντίνο* και *Περγαντίνο*, ήταν κωπήλατο τρικάρτο ιστιοφόρο, με τριγωνικά ή τετράγωνα ιστία. Είχε μέχρι 15 μέτρα μήκος και διέθετε πλήρωμα 50 ανδρών, από τους οποίους οι μισοί ήταν κωπηλάτες. Αργότερα εξελίχθηκε στο γνωστό μπρίκι.

30. Γίνεται φανερό ότι απασχολεί τον Θερβάντες το θέμα της πειρατείας, η οποία στην Ανατολική Μεσόγειο και στο Αιγαίο την εποχή αυτή εξελίχθηκε σε πραγματική μάστιγα. Ενδιαφέρουσα είναι η γνώμη του για τους χριστιανούς πειρατές.

31. Ισχυρό δίστηλο πολεμικό πλοίο, που πολλοί το θεωρούν εξέλιξη της γαλέρας. Διακρινόταν για την ταχύτητα και την ευελιξία του. Η ονομασία του προέρχεται από την αγγλική (brig) ή την γαλλική (brick).

32. Στη νοτιοδυτική ακτή της Αλβανίας.

33. Η πόλη Rachino, στο νοτιοανατολικό άκρο της Σικελίας.

34. Αρχαιότατη ονομασία της Σικελίας, που χρησιμοποιήθηκε ευρέως τον Μεσαίωνα και τους μετέπειτα χρόνους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Εκδόσεις της συλλογής “Novelas exemplares”

1^η έκδοση: *Novelas exemplares*, En Madrid, por Iuan de la Cuesta, 1613.

2^η έκδοση: *Nouelas exemplares*, En Madrid, por Iuan de la Cuesta, vendese en casa de Francisco de Robles, 1614.

(πρόκειται για αμφιλεγόμενη έκδοση και πολύ κατώτερη της πρώτης).

Από την πρώτη της ήδη έκδοση το 1613, η συλλογή γνώρισε εκπληκτική επιτυχία σε σημείο που οι επανεκδόσεις της ξεπέρασαν ακόμη και αυτές του Δον Κιχώτη. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, ήδη τον 17^ο αιώνα, έφτασαν τις εξήντα μαζί με τις μεταφράσεις. Έκτοτε, ο αριθμός των επανεκδόσεων με εισαγωγές, σημειώσεις, σχόλια και άλλων εκλαϊκευτικού χαρακτήρα ή προσαρμογών διαφόρων τύπων, πήρε τεράστιες διαστάσεις σε σημείο που να είναι δύσκολο να καταμετρηθούν.

Το έργο μεταφράστηκε επίσης και στα ελληνικά από τον Ηλία Ματθαίου (Μιγκέλ Ντε Θερβάντες, *Παραδειγματικές νουβέλες: Η τσιγγανοπούλα, Ο γενναιόδωρος εραστής, Ο Ρινκονάκος κι ο Κορταδούλης, Η Αγγλίδα σπανιόλα, Ο πτυχιούχος Βιδριέρα*, Αθήνα, Γνώση, 1989), μετάφραση η οποία στάθηκε αδύνατο να εντοπιστεί.

Στη συνέχεια παρατίθεται μια επιλογή από τις πλέον δόκιμες εκδόσεις των τελευταίων χρόνων:

Francisco Rodríguez Marín, Madrid, Clásicos castellanos, 1914, 2 τ.

Rudolph Schevill y A. Bonilla, 3 volúmenes, Madrid, B. Rodríguez, 1922-1925.

Juan Alsina Franch, Barcelona, Brughera, 1968.

Mariano Baquero Goyanes, Madrid, Editora Nacional, 1976, 2 τ.

Agustín del Saz, Barcelona, Ediciones Acervo, 1978, 2 τ.

- Harry Sieber, Barcelona, Ediciones Cátedra, 1980, 2 τ.
- Juan Bautista Avalor Arce, Madrid, Castalia, 1982.
- Luciano García Lorenzo y Carmen Menéndez Onrubia, Madrid, Espasa-Calpe, 1983.
- Madrid, PML Ediciones (Clásicos Españoles), 1995, 2 τ.
- Jorge García López, Barcelona, *Galaxia Gutenberg*, 2005.
- Jorge García López, Madrid, Real Academia Española, 2011.
- Francesc Reina, Barcelona, La Galera SAU, 2015.
- Ηλεκτρονικές εκδόσεις του έργου βρίσκονται στον ιστότοπο *Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes* (<http://www.cervantesvirtual.com/buscador/?q=El+amante+liberal>).

Μελέτες

- ABI-AYAD, Ahmed, “Las mujeres cervantinas en las obras de cautiverio”, στο José Ramón Fernández de Cano y Martín (επιμ.), *Actas del VIII Coloquio Internacional de la Asociación de Cervantistas*, 1999, σσ. 173-184.
- ALARCOS, Emilio, “Cervantes y Boccaccio”, στο *Homenaje a Cervantes*, Valencia, Mediterráneo, 1950, τ. 2, σσ. 195-235.
- ALBAN, Forcione, *Cervantes and the Humanist Vision: A Study of Four “Exemplary Novels”*, Princeton, Princeton University Press, 1982, σσ. 96-157.
- ALONSO ACERO, Beatriz, “Entre el Mediterráneo y el Atlántico. Corso Europeo y Corso Turco-Berberisco en el siglo de los Felipes”, στο Antonio de Béthencourt Massieu (επιμ.), *IV Centenario del ataque de Van der Does a las Palmas de Gran Canaria (1999): Coloquio Internacional «Canarias y el Atlántico, 1580-1648»*, Las Palmas, Cabildo de Gran Canaria, 2001.
- BAKHTINE, Mikhaïl, *Esthétique et théorie du roman*, Paris, Gallimard, 1978.

- BIANCHI, Leticia, “Secreto y mentira en las Novelas Ejemplares de Cervantes”, στο A. D. Kossoff, R. H. Kossoff, G. Ribbans, J. Amor y Vázquez (επιμ.), *Actas del VIII Congreso Internacional de Hispanistas (22-27 de agosto de 1983)*, Madrid, Ed. Istmo, 1986, σσ. 235-242.
- CÁMARA MÚÑOZ, Alicia, “Las torres del litoral en el reinado de Felipe II: una arquitectura para la defensa del territorio I”. *Espacio, Tiempo y Forma*, Serie VII, *Historia del Arte*, 3 (1990), σσ. 55-86.
- , “Las torres del litoral en el reinado de Felipe II: una arquitectura para la defensa del territorio (y II)”, *Espacio, Tiempo y Forma*, Serie VII, *Historia del Arte*, 4 (1991), σσ. 53-94.
- CARDAILLAC D., CARDAILLAC, L., CARRIÈRE, M., SUBIRATS, R., “Para una nueva lectura de El amante liberal”, *Criticón* 10 (1980), σσ. 13-29.
- CARILLA, Emilio, “Cervantes y la novela bizantina (Cervantes y Lope de Vega)”, *Revista de Filología Española* 51(1/4) (Δεκ. 1968), σσ. 155-167.
- CARRASCO URGOITI, María Soledad, “La comedia del siglo XVII y la frontera norte-africana”, στο Christoph Strosetzki, *Actas del V Congreso de la Asociación Internacional del Siglo de Oro*, Münster 1999), Münster, Iberoamericana, 2001, σσ. 13-31.
- CASALDUERO, Joaquín, *Sentido y forma de las Novelas ejemplares*, Madrid, Gredos, 1942.
- CASTRO, Américo, “La ejemplaridad de las Novelas cervantinas”, *Nueva Revista de Filología Hispánica* 4 (1948), σσ. 319-332.
- CÓRDOBA, Pedro, “Lo que suprime la repetición. Del hipertexto al hipotexto de *El amante liberal*”, *Criticón* 76 (1999), σσ. 99-118.
- , “Las Novelas ejemplares de Cervantes en el campo de batalla de las interpretaciones: reflexiones metodológicas aplicadas”, *Criticón* 103-104 (2008), σσ. 309-329.

- CLAMURO, William H., “El amante liberal de Cervantes y las fronteras de la identidad”, στο Juan Villegas (επιμ.), *Actas del XI Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas [Lecturas y relecturas de textos españoles, latinoamericanos y US latinos]*, Irvine, University of California Press, 1994, τ. 5, σσ. 193-200.
- COVARRUBIAS, Sebastián de, *Tesoro de la lengua castellana o española*, Madrid, 1611.
- DÍAZ MIGOYO, Gonzalo, “La ficción cordial de *El amante liberal*”, *Nueva Revista de Filología Hispánica* 35 (1987), σσ. 129-150.
- DÍEZ TABOADA, Juan María, “La estructura de las *Novelas Ejemplares*”, *Anales Cervantinos* 18 (1979-1980), σσ. 87-105.
- FEBRES, Eleodoro J., “Forma y sentido de *El amante liberal*”, *Anales Cervantinos* 19 (1981), σσ. 93-103.
- FERNÁNDEZ-MORERA, Darío, “Cervantes and Islam: A Contemporary Analogy”, στο A. Robert Lauer & Kurt Reichenberger (επιμ.), *Cervantes y su mundo*, Kassel, Edition Reichenberger, 2005, τ. 3, σσ. 123-166.
- FLORES, Ana, “Elementos autobiográficos y estructura narrativa en *El amante liberal*”, στο Bustos Tovar, José Jesús de (επιμ.), *Lenguaje, ideología y organización textual de las «Novelas ejemplares»*, Universidad Complutense de Madrid-Université de Toulouse-le-Mirail, 1983, σσ. 31-42.
- GARCÉS, María Antonia, *Cervantes in Algiers. A Captive’s Tale*, Nashville, Vanderbilt University Press, 2002.
- GARCÍA CÁRCCEL, Ricardo, “La psicosis del Turco en la España del Siglo de Oro”, στο *Los Imperios orientales en el teatro del Siglo de Oro. Actas de las XVI Jornadas de Teatro Clásico, Almagro 1993*, Ciudad Real, Universidad de Castilla-La Mancha, 1994, σσ. 15-28.
- GARCÍA DEL CAMPO, María José, “Elementos bizantinos en tres *Novelas ejemplares* de Cervantes”, *Actas del II Coloquio Internacional de la Asociación de Cervantistas*, Barcelona, Anthropos, 1990, σσ. 609-620.

- GARCÍA ELORRIO, Aurelio, “La devoción mariana de Cervantes”, *Estudios* 78 (1947), σσ. 3-15.
- GARCÍA LORENZO, Luciano, “Cervantes, Constantinopla y la gran sultana”, *XVI Jornadas de Teatro Clásico*, Almagro, 1993, σσ. 57-71.
- GARCÍA PUERTAS, Manuel, *Cervantes y la crisis del Renacimiento español*, Montevideo, Universidad de la República, 1962.
- GONZÁLEZ DE AMEZÚA Y MAYO, Agustín, *Cervantes creador de la novela corta española*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2001².
- GONZÁLEZ ROVIRA, Javier, *La novela bizantina de la Edad de Oro*, Madrid, Gredos (Biblioteca románica hispánica), 1996.
- HOUTSMA M. Th. et alii. (eds.), *The Encyclopædia of Islam: A Dictionary of the Geography, ethnography and Biography of the Muhammadan Peoples*, 12 τ., Leiden, E. J. Brill, 1960-2005.
- JENNINGS, Ronald, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York and London, New York University Press, 1993.
- JOUANNO, Corinne, “Fortune d’un roman byzantin à l’époque moderne: Étude sur les traductions françaises d’Hysmine et Hysminias de la Renaissance au XVIIIe siècle”, *Byzantion* 84 (2014) σσ. 203-234.
- HERILECHER, Hanno & POPPENBERG, Gerhard (επιμ.), *Cervantes “Novelas ejemplares” im Streitfeld der Interpretationen. Exemplarische Einfüngen in die spanische Literatur der Frühen Neuzeit*, Berlin, Edition Tranvía/Verlag Wallter Frey, 2006.
- KING, Williard, “Cervantes, el cautiverio y los renegados”, *Nueva Revista de Filología Hispánica* 7 (1992), σσ. 279-291.
- LASPÉRAS, Jean Michel, *La nouvelle en Espagne au Siècle d’Or*, Montpellier, Editions du Castellet, 1987a.
- , *La nouvelle en Espagne au Siècle d’Or*, Montpellier, Editions du Castellet, 1987b.

- LÓPEZ ESTRADA, Francisco, “Vista a Oriente. La española en Constantinopla”, *Nueva Revista de Filología Hispánica* 7 (1992), σσ. 47-53.
- LÓPEZ RUBIO, Lucía, “*El amante liberal* y la importancia del territorio en la cuestión matrimonial”, *Anales Cervantinos* 42 (2010), σσ. 163-175.
- MAS, Albert, *Les turcs dans la littérature espagnole du Siècle d’Or*, Paris, Centre de Recherches Hispaniques, Institute d’Etudes Hispaniques, 1967, 2 τ.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón, *De Cervantes y Lope de Vega*, Madrid, Espasa-Calpe, 1940, MEREGALLI, Franco, “De *Los tratos de Argel* a *Los baños de Argel*”, στο R.P. Siegle y G. Sobejano (επιμ.), *Homenaje a Casaldueiro. Crítica y poesía*, Madrid, Gredos, 1972, σσ. 395-409.
- MURILLO, Luis Andrés, “Narrative Structures in the Novelas ejemplares”, *Cervantes* 8 (1988), σσ. 231-250.
- PABON, Thomas A., “Viajes de peregrinos: la búsqueda de la perfección en *El amante liberal*”, στο Manuel Criado de Val (επιμ.), *Cervantes, su obra y su mundo. Actas del I Congreso Internacional sobre Cervantes*, Madrid, Edi-6, 1981.
- , “Courtship and marriage in *El amante liberal*: the symbolic quest for self-perfectability”, *Hispanofila* 76 (1982), σσ. 47-52.
- PABST, Walter, *La novela corta en la teoría y en la creación literaria*, Madrid, Gredos, 1972.
- REY HAZAS, Antonio, “Cervantes se reescribe: teatro y Novelas ejemplares”, *Criticón* 76 (1999), σσ. 119-164
- RILEY, Edward Calverley, *Cervantes’ Theory of the Novel*, Oxford, Clarendon Press, 1962.
- , “Cervantes: A Question of Genre”, στο F. W. Hodcroft et alii (επιμ.), *Medieval and Renaissance Studies on Spain and Portugal on Honour of P. E. Russell*, Oxford, Society for the Study of Medieval Languages and Literature, 1981, σσ. 69-85.

- , “Cómo se termina un relato. Los finales de las *Novelas ejemplares*”, στο Katerina Vaiopoulos, *De la novela a la comedia: las «Novelas ejemplares» de Cervantes en el teatro del Siglo de Oro*, Vigo, Editorial Academia del Hispanismo, 2010.
- VILANOVA, Antonio (ed.), *Actas del X Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas* (Barcelona, 21-26 de agosto de 1989), Barcelona, PPU, 1992, I, σσ. 691-702.
- ZAHAREAS, Anthony, “La función de la picaresca en Cervantes”, στο A. Villar Lecumberri (επιμ.), *Cervantes en Italia. Actas del X Coloquio Internacional de la Asociación de Cervantistas (Academia de España, Roma, 27-29 de septiembre de 2001)*, Palma de Mallorca, Asociación de Cervantistas, 2001, σσ. 459-472.
- ZIMIC, Stanislav, “Hacia una nueva novela bizantina: *El amante liberal*”, *Anales Cervantinos* 27 (1989), σσ. 139-165.
- , *El teatro de Cervantes*, Madrid, Castalia, 1992.
- ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, Ελισάβετ Α., *Η Κύπρος κατά τον πρώτο αιώνα της οθωμανικής κατοχής (1570-1670)*, Λευκωσία, Ίδρυμα Αν. Γ. Λεβέντης, 1997, σσ. 8-13.

Μιγκέλ ντε Θερβάντες Σααβέδρα: *Ο γενναιόδωρος ερωτευμένος*

Πρόκειται για την ιστορία δύο νέων από τη Σικελία, που αιχμαλωτίστηκαν από τουρκο-βερβερίνους πειρατές και που, μετά από πολλές περιπέτειες, βρέθηκαν στο νησί της Κύπρου όπου θα προσπαθήσουν να αποκτήσουν την ελευθερία τους. Η αγάπη, η γενναιοδωρία και η αυταπάρνηση αποτελούν τον κύριο άξονα της δράσης.

Οι κύριες αιτίες που ενέπνευσαν τον Θερβάντες να γράψει τη νουβέλα, *Ο γενναιόδωρος ερωτευμένος*, ήταν η οθωμανική κατάκτηση της Κύπρου, που συγκλόνισε τη δυτική χριστιανοσύνη, οι αγώνες του ίδιου ενάντια στους Τούρκους και η πολύχρονη αιχμαλωσία του στο Αλγέρι.

